

ЎЗБЕК ХАЛҚ ИЖОДИ

ҒАФУР ҒУЛОМ
НОМИДАГИ
БАДИИЙ
АДАБИЁТ
НАШРИЕТИ

Тошкент — 1969

Гулшан боғ

Айтувчи:
БЕКМУРОД ЖУРАБОЙ УҒЛИ

Ёзиб олувчи:
ЗУБАЙДА ҲУСАИНОВА

Нашрга тайёрловчилар:
**ЗУБАЙДА ҲУСАИНОВА,
МУҲАММАДНОДИР САИДОВ**

Муҳаррир:
МАНСУР АФЗАЛОВ

Чамбил — Чамбил бўлганда, Чамбил обод бўлганда, қирқ йигитнинг ичгани қанду новвот бўлганда, қандай Чамбил эди. Шундай Чамбил эди: олтмиш ошхонали Чамбил, етмиш жевахонали Чамбил, саксон сардобали Чамбил, тўқсон тўпхонали Чамбил, оқ дарвозали Чамбил, кўк дарвозали Чамбил, юртга овозали Чамбил эди. Оқ дарвозадан кирган киши қирқ йигитнинг олдига, Авазхон, Ҳасанхон, Гўрўғли султоннинг олдига борган; кўк дарвозадан кирган киши Мисқол пари, Юнус париларнинг турадиган жойига борган. Туркман элинда, Чамбил белинда шоҳ Гўрўғли ўтди. Қасд қилганнинг бошига етди. Бир умри душманининг изига тушди. Сув ўрнига шароб ичди, қиз ўрнига пари олиб қучди. Гўрўғли — Гўрўғли бўлган замонида бошқа подшоҳлардай кўп аскар қилган эмас. Така билан Ёвмитга қирқ йигит солган. Ботирлик, зўрлигини синовга қўйиб, шулардан қирқ йигитни танлаб, айириб олган. «Қирқ йигит қаторида бўлмасак, бошқа хизматларни нима қиламиз» деб кетганлари кетиб, қолганлари бол-қа хизматларда қолган. Гўрўғлининг овозасини эшитиб бошқа миллатлардан ҳам одамлар келган. Шунда кимлар келди денг: Қандаҳордан Тўлак, Манғитдан Бўлак, Саройдан Салингир, Жалайрдан Ёртибой оқсоқол. Шу тартибда одамлар Гўрўғлининг хизматига келган эдилар.

Гўрўғлининг ўзи дунёдан бепарзанд ўтди. Ўзидан боласи бўлмади. Ваянган деган шаҳардан Ҳасанхонни, Гуржистондан Авазхонни олиб келди. Ешлигидан уларни қўлига олди, қиёматни орага солди. «Қиёматли фарзандим Ҳасанхон, Авазхон» деди. «Э, Ҳасанхон, Авазхон — икковинг менинг боғда очилган гулимсанлар, [сайроқи] булбулимсанлар, ҳам қиёматли ўғлимсанлар» деди. Бу орада неча йиллар ўтиб кетди, неча ишлар ўтиб кетди.

Бир куни Гўрўғли султон Туркман элинда, Чамбил белинда ўлтириб кўп зерикиб қолди. Шунда Гўрўғлининг хаёлига: «Тилла добилни эгарнинг қошига солайин, лочин қушимни қўлимга олайин, Ҳовдакнинг кўлига борайин, добил чолиб, қуш солайин, ўрдак билан сўналар олайин, кўп Чамбилда ўтириб зерикиб кетдим, бир кўнглимни кўтариб, черини тарқатиб келайин» деган фикрлар келди. Сўнг у сайисларига фармойиш қилди:

— Ғиротни эгарлаб келтир!— деди. Сайислар дарҳол отни эгарлаб ҳозир қилдилар. Гўрўғли султон Ғиротнинг белига миниб, лочин қушини қўлига олиб, Чамбил дарвозасидан чиқиб, Ҳовдак кўлига қараб жўнаб кета берди. Гўрўғли султон Ҳовдак кўлининг бошига борди. От устида туриб добилни чолди. Урдак билан сўналар гуриллаб кўлдан учди. Гўрўғли султон қушни солди, лочин қуш ўрдакларга ҳам, сўналарга ҳам қарамасдан, кўлнинг ўртасида айланиб туриб қолди. Бу сирни кўриб Гўрўғли султон ҳайрон бўлиб турди. Отнинг устида туриб: «Қуш шўхлик қилдимикин, қушбонлар қарамабдимикин, нима сабабдан шунча ўрдакнинг бировини ҳам ололмади? Ё шу ерда бирон гап бормикин? Ҳар нима бўлса ҳам кўлнинг ичига кирайин, шу ерни бориб кўрайин, нима сир бўлса билайин, бўлмаса қушимни олиб келайин, қайта бошқатдан яна бир солиб кўрайин» деди. Шу фикр билан отга қамчини урди, оралаб кўлга кирди, қуши турган ерга қараб юрди. Яқинлашиб бориб, шундай қараса, кўлнинг ўртасида, сув чиқмайдиган баланд бир ерда иккита пари кўлларида шамшод тароқ, қора зулфини тараб, бир-бирига қараб ўтирибди. Кўрсанг кўргудай, жамолига қурбон бўлгудай, кўрганнинг ақлин олгудай, ҳар ким бўлса ёнига боргудай... Сочлари таралган, хипча бели буралган, қоши кўзига муносиб, тилла ҳайкалини бўйнига осиб, аъзо-бўйндан мушки анбар сочиб, буни кўрган ақлидан шошиб, буни кўриб, Гўрўғли султоннинг хаёли қочиб, алами ҳаддидан ошиб: «бу кўрганим инсонмикин ёки инс-жинсмикин?» деб ўйлаб:

«Қандай жонсан?»—деб бирдан овозининг чиқиб кетганини ўзи билмай қолди.

Икки пари юзидан пардасини кўтариб олди. Гўрўғлига қараб бир назар солди. Офтобнинг шуъласига қарагандай, Гўрўғлининг икки кўзи чалишиб қолди. Ақли-ҳушидан адашиб, Гўрўғли беҳуш бўлиб, отидан ерга ағдарилиб тушди.

Икки пари бу ҳолни кўриб, иккови маслаҳат қилиб: «Гўрўғли султон бизни кўрди, бир кўргандан ақлини берди, отидан ерга йиқилди, энди уни бу аҳволда ташлаб кетмайик. Бир кўрган одамдай бўлиб баҳридан ўтмайик. Гўрўғли Чамбил белининг эри эди, йигитнинг шери эди, Туркман элининг зўри эди, Юнус билан Мисқолни олиб эди. Шу сабабдан париларга езна бўлиб қолиб эди. Олдига борайик, бошини суюб олайик, бурнига дорийни баҳуш искатайик, ақли ҳушига келсин, ким эканимизни билсин, уддамиздан чиқса — бизни ҳам олсин, уддамиздан чиқмаса — доғимизда куя-куя қолсин» — дейишди.

Шунинг билан икки пари Гўрўғлини бошидан силаб, ердан кўтариб олди, бурнига дори искатди. Ҳушёр бўлиб, Гўрўғли ҳушига келди. Икки пари яна аввалги турган ерига бориб турди. Гўрўғли жойидан тура келиб, отининг жилловини ушлаб, «Во дариг!» деб бармоғини тишлаб, «Дунёда Юнус билан Мисқолни олдим, энди мендан ким қолди?» деб бекорга юрган эканман ўз вақтимни ўзим хушлаб. Ҳали жаҳонда бундай нозанин, барно қизлар бор экан!»—деб Гўрўғли султоннинг икки парига қараб бир сўз айтиб тургани:

Қай макондан чиқиб, қаён борасиз,
Бир кўргандан ақлу ҳушим оласиз,
Бепарво юракка савдо соласиз,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Оқ юзингга қора зулфинг эшилди,
Тиғи ишқинг билан юрак тешилди.
Бир кўргандан олиб ақлу ҳушимни,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Ақлу ҳушим олди ойдек жамолинг,
Шуъла берар бешда заррин рўмолинг.
Баён бергил бизга ўзингнинг ҳолинг,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Қошингда ўсмадир, кўзингда сурма,
Сочларинг сумбулдир, попугинг бурма.
Тарзинг ўхшар сенинг жаннатда ҳурга,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Парвоз бериб бугун на жойдан учдинг,
Айланиб бу кўлга гўзаринг тушдинг.
Сизни кўриб айрилдим ақлу ҳушимдан,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Улмайин қайтармас душман раёимни,
Бизга баён бергин макон-жойингни.
Чамбилбелга сиздай жонон қайимди,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Сўз сўзлаган ширин-шакар тилингдан,
Ушласам қўлингдан, қучсам белингдан.
Сабаб надир, келдинг бунда элингдан,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Оти зотинг айтгил, кимдир, билайин,
Йўлингда ўлгунча жавлон қилайин,
Насиб қилса Чамбил олиб келайин,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Баён бергил бизга оти зотингни,
Айтсам адо бўлмас таърифотингни,
Нима дейди, айтгин-да, сенинг отингни,
Жоду кўз жононлар, қайдан келдингиз?

Бу сўзларни эшитиб, икки парининг Гўрўғли султонга қараб айтиб турган жавоби:

Нечаларнинг ҳаддан ошган ҳасрати,
Мушкул бўлур ошиқликнинг шарбати.
Асл зотим сўраб мени нетасиз,
Бизга бўлган ошиқ¹ бўлмас мақсади:

Йўлларимда хатар кўпдир, ўтолмас,
Кўнгил берган ёрни ташлаб кетолмас.

¹ Ошиқларнинг.

Оти-зотим сўраб мени нетасиз,
Одам ўғли бизнинг элга етолмас.

Менинг исмим бекор сўраб нетасиз,
Бизни деб Чамбилнинг баҳрин ўтасиз.
Маконим сўрсангиз Гулшан боғида,
Агар борсанг беш юз йилда етасиз.

Бекор куйманг биздай ёрнинг доғида,
Одамзод боролмас менинг доғимда.
Исмимни сўрсангиз Маликаи Айёр,
Маконим сўрсангиз Гулшан боғида.

Отамизни, дейди, бизнинг сеҳргар,
Онамизни сўрсангиз, дейди, жодугар.
Исмимиз сўрсангиз Маликаи Айёр,
Сўраб борсанг, Гулшан боғда жойим бор.

Чамбилга тўпланди Малика райи,
Гулшан боғда эрур ул асли жойи.
Отам исмини сўрсангиз Қосимхон,
Менинг отам эрур Гулшаннинг шоҳи.

Беш юз йилда етар кўрган йўлимга,
Сонсиз хизматқордир соғу сўлимда.
Отамни сўрсангиз Гулшаннинг шоҳи
Дев, парининг ҳукми анинг қўлинда.

Овозангиз ер юзига кетибди,
Таърифингиз Кўҳи Қофдан ўтибди.
Бир кўрмоққа келдик сиздай Ёвмитни,
Довруғингиз Гулшан боққа етибди.

Келдик бунда бизлар сизни кўрмоққа,
Ҳолимиздан сизга хабар бермоққа.
Агар келтирсангиз бизни Чамбилга,
Мақсадим Чамбилда даврон сурмоқ-да.

Бунинг баён қилсам асли зотини
Эшитмаган сенинг таърифотингни.
Уч юз йиллик йўлдир шаҳри Шабистон,
Тилла қиздир, сўрасанг гар отини.

Ёлғони йўқ сизга айтган сўзимда,
Кўриндик биз ҳозир келиб кўзингга.
Жойи маконимиз сизга билдирдик,
Энди, султон, ихтиёринг ўзингга.

Буни эшитиб Гўрўғли султон: «Гулшан боғ борсам, бо-
ришга беш юз йил кетар экан. Унинг келишига ҳам беш
юз йил кетса керак. Демак, минг йил бу орада ўтиб кетар
экан. Шабистон борсам, бориш-келишимга олти юз йил
кетар экан. Агар одам Луқмони Ҳакимдай минг йил умр
кўрса, шунда бунга бориб келса бўлар экан. Менинг бўлса
умримнинг кўпи кетиб, ози қолди. «Гулшан боғнинг йўли
қаёқда?» деб, йўқчи одамга ўхшаб сандалиб йўлда юрган-
дан кўра, бир отимга маслаҳат қилиб кўрайин. Агар отим
қувмоққа раъий қилса, шарт қилиб, бир қувиб кўрайин.
Етсам олайин, етмасам умидимни узиб қолайин» дейди
Гўрўғли султон шу фикрни ўйлаб, Ғиротига қараб бир
сўз деб тургани:

Қулоғинг сол менинг оҳи зоримга,
Мард кўнади тақдирдаги бориға,
Сендан бошқа йўқдир менда жонкуяр,
Талашгансан номус билан оримга.

Лочин қушдан ўткир сенинг чопишинг,
Тўрт бурчи оламдан бордир танишинг.
Душман билан якка кирдим майдонга,
Сени минсам кетмас эди номусим.

Ҳайвонотда сендан ўтмас донишманд,
Арза қилиб нечов келиб танишган,
Ер юзига кетган сенинг овозанг,
Кўҳи Қофда девлар билан олишган.

Минмадим умримда калта ёбига,
Ёлғиз от қўйгансан душман сафига,
Овозанг ёйилган сенинг оламга,
Етти марта бординг Кўҳи Қофига.

Сени минсам бўлдим Гўрўғли полвон,
Устингга ёпганим кимхоби алвон.
Ер юзига кетган сенинг овозанг,
То қиёматгача овозанг қолган.

Бир умрим душманлар изига тушдим,
Майдонга кирганда қонларни кечдим.
Сенда бордир учар янглиғ қанотим,
Қасд қилганда қирқ газ зовлардан учдим.

Мен куярман Маликаи Айёр доғига,
Бир жадал қил келса ҳайвон чоғингга.
Маликани қўлга тутиб бермасанг,
Иккимиз борармиз Гулшан боғига.

Жондан қўрққан ориятга талашмас,
Кўздан ёш тўкмасанг, пирлар қарашмас.
Маликага бир кўрсатмай ишимни,
Гўрўғли, шаҳримга қайтсам ярашмас.

Бу сўзни айтиб, Гўрўғли султон аҳволини баён берди. Гирот сўзламоққа ўзида тили йўқ — сўзлай олмайди. Лекин унга нима сўз айтса ҳам, одамдан зийракроқ тушунади. Гирот Гўрўғлидан бу сўзни эшитиб, сувлуғини чайнаб, лочиндай қанот бойлаб, тўрт оёғи гоҳи тегса ерга, гоҳи ердан кўтарилиб, икки кўзи ўйнаб: «жодугар экан асли насли, агар сеҳри жоду қилмаса қўймас эдим-у» деб кўнглида ўйлаб, қувмоққа раъйи қилди. Гиротнинг қувмоққа раъйи келганини англаб, Гўрўғли султон икки парига қараб бир сўз деб тургани:

Гўрўғли султондан бошқани билма,
Ўзинг билсанг аввалдан бунда келма!
Англагин, айтайин мен мақсадимни,
Энди мени бунда армонда қилма!

Юр дегандан Чамбилбелга юрмассан,
Чамбилнинг йўлига ҳозир кирмассан.
Сеҳргар сўзинда бўлмас қарори,
Шарт айтиб, шартингда бекор турмассан.

Ҳақиқатлигингни сенинг билайин,
Шояд берса мақсадимни худоим.
Маликаи Айёр, агар турсанг сўзингда,
Сенинг билан йўлга жавлон қилайин.

Нобоп жойга келиб бекорга қисма,
Илож бўлса, сен ҳам қўлимга тушма.

Парисан, учарсан албатга лўкка,
Қирқ газдан юқори баландга учма!

Ваъда шундай бўлса сўзда турайн,
Жадаллаб отимга қамчи урайн.
Қирқ газдан баландга учма ҳавога,
Бир жадаллаб мен ўзимдан кўрайн.

Бу сўзни эшитиб, икки пари бир-бирига қараб: «бунинг ўзининг ҳам қарилиги етиб қолган экан, ҳам эси кетиб қолган экан, қарилиги етмаса эди, бунинг эси кетмаса эди, ҳаводаги қушни от билан қувиб ушлайман деб айтмас эди» деб ўйлашибди.

— Мақсадингиз шу бўлса, майли, бизлар қирқ газдан юқори учмасдан қўяйик,— [деди шунда парилар Гўрўғлига қараб].

Гўрўғли айтди:

— Агар мен ушласам, сен тақдирингга тан бериб тургин, агарда отим қувиб етолмаса, сен қирқ газдан пастда учиб, қўлимдан қутулиб кетсанг, мен сени излаб шу Гулшан боғига борайин,— деди.

Шунинг билан парилар шу ерда шартнома қилиб, Гўрўғли узангига оёғини солиб, эгарнинг қошидан олди. Отга минмоққа қойим бўлиб қолди.

Тилла қиз Малика Айёрга қараб дейди:

— Эй дугонажон, бу Гўрўғлининг сўзи курсин, олабула кўзи курсин, бу ўзбекнинг юзи курсин. Бизни кўргандан хаёли бузилди, ранглари узилди. Ундай-бундай деб яна бизни гапга солади, шу замон ўзимизни ушлаб олади. У йўқда эрта билан кетмоқ керак. Шундай деб иккови икки каптар суратида бўлиб кўтарилиб учди. Гўрўғли султон Ғиротнинг белига миниб, лочин қушдай бўлиб, икковининг изига тушди:

Чақмоғига қув олди,
Меҳтарага сув олди,
Шарт қилган сўнг парилар,
Тутгандай бўб қувонди.

Узини билган доноди,
Хуснидан меҳри қонади.
Гўрўғлидай арслонни
Туққан асл онади.

Онадан яғонади,
Ҳар кўзи пиёлади,
Қамчи босиб тулпорга,
Издан қистаб жўнади.

Ботир эди ҳимматли,
Тулпорга қилди шиддатни.
Кўринг энди Гўрўғлидай
Ортиқ тукқан бекзодни.

Бедовга қамчи тортди,
Ўткир қилич, зўр ўзбек,
Қамчиси симдай ботди,
Кўринглар ундай мардни.

Чув дейди тулпор отни,
Оти қилди ғайратни,
Гўрўғли шердай ҳайбатли,
Кўчиш эмди ҳиммати.

Дол бўйнини уватди,
Йўлнинг танобин тортди,
Корсондай қоплаб отди
Йўллардаги тупроқди.

Чопган ери тулпорнинг
Тўзон бўп чангиб ётди.
Хон эмас, бекнинг оти,
Оппоқ кўпикка ботди.

Чошгоҳ вақтда Ҳовдак кўлидан учди,
Қичаб икки пари изидан тушди.
Айни пешин бўлган вақтда Гўрўғли
Яқинлашиб Кўлсолимга етишди.

Сўнг Гўрўғли яқинлашиб, ушлайдигандай бўлиб қол-
гандан кейин, Тилла қизнинг Маликаи Айёрга қараб учиб
кетаётганда айтиб турган сўзи:

Ғирот экан бу Чамбилнинг ободи,
Танамда қолмади зарра тоқатим.
Осмондаги қушни ерда тутарми?
Учар янглиғ бунда бордир қаноти.

Чошгоҳ вақтда менинг изимдан тушди,
Қичай-қичай ёмон ўпкамни қисди.
Малика, ўзингдан нажот бўлмаса,
Яқинлашиб Кўлсолимга етишди.

Қаттиқ қичаб тани жонимни олди,
Харакат қилмоққа қанотим толди.
Малика, ўзингдан нажот бўлмаса,
Золим Гўрўғлининг қўлинда қолдим.

Кўргандан бу айёр шумлик ўйлади,
Яхши-яхши сўзларни бу сўйлади...
Сайр билан учдик қуш бўлиб кўкка,
Учган билан бизни золим қўймади.

Бормай кетсам бўйма Чамбил ерига
Нега бордим Ҳовдак деган кўлига?
Малика, ўзингдан нажот бўлмаса,
Тушиб қолар бўлдим золим кўлига.

Хар кимлар бошига кўп савдо солган,
Дер эдим қандай қип Эрам боғ борган?
От қип минган экан қарчиғай қушни,
Шу сабабдан Юнус, Мисқолни олган.

Солди ул бошимга қайғу-аламни,
Ҳайбати титратар бўлди танамни.
Армон билан қолдим душман кўлида,
Борсанг сўра отам билан онамни.

Шунда Тилла қизга Маликаи Айёрнинг жавоби:

Малика дугонанг унча онг дема,
Бу кўрган аҳволинг ҳозир танг дема.
Тамоша қил ҳозир ўзбек ҳолига,
Мен турганда, Гўрўғлидан ғам ема!

Ҳали бунинг билмаганин билдирай,
Ўзбекни қуритиб, халқни тиндирай,
Бир қисим тупроқдан ишлаб бир жоду,
Ҳам отини, ҳам ўзини ўлдирай.

Қиларман ўзбекни чўлларда сарсон,
Ғиретиман бўлмас мушқули осон.

Бир жоду ташларман ҳозир устига,
Шунинг билан бўлар ер билан яксон.

Юрар эдим доим бунинг қастидан,
Токи буни ўлдирмасак тинмадик,
Қаён борсак «дод» дер бунинг дастидан.

Шу отиман Кўҳи Қофларга борган,
Нечовлар бошига савдони солган,
Зўрлигига ҳеч бир бунинг тараф йўқ,
Дунёга кам келар бундайинг полвон.

Эшитарсан ҳозир оҳи зорини,
Бунга сарф қиларман ҳунар барини.
Шундай оти, ортиқ кучи бўлмаса,
Одамзод оларми икки парини?..

Буни деб, Маликан Айёр ерга қўнадиган қилиб борди
Тупроққа нами сеҳр ўқиб: «Гўрўғли отининг ақли одам-
никидан зиёд деб айтар эди, қани, шуни билармикин,
билмасмикин» деб кетига қараб тупроқни сочди. Сочган
тупроғи бир тош йўлни олмос бўлиб босди. Гўрўғли бил-
мади. Фирот билиб, остидаги олмосга кирмай, тўрт оёғини
букиб ётиб олди. Бу ишга Гўрўғли ҳайрон бўлиб қолди.
«Қанча чопган билан йиқилмоқ бунга ҳаром эди. Нимага
бу бундай ётиб олди?»— деб ўзи билан ўзи бўлиб қолди
Гўрўғли. Икки пари бир таноб бўйи ерга бориб, боз одам
суратига кириб Гўрўғлига қараб бир сўз деб тургани:

Ошиқ бўлган билан ҳозир олдингми?
Бир кун ўтмай Гулшан боққа бордингми?
Овозанг оламини тутган Гўрўғли,
Бир жодуга илож топмай қолдингми?

Отинг қолди чарчаб, йўлда чополмай,
Ориқ қилдинг Фиротингни боқолмай.
Овозанг оламини тутган Гўрўғли,
Қолдинг бир жодуга илож тополмай.

Тур шу ерда, энди қайтиб кетолмай,
Чарчаб қолди отинг ерга ётолмай.
Овозанг оламини тутган Гўрўғли,
Бир жодудан қолдинг ахир ўтолмай.

Ошиқ бўлиб бизга кўнгил бермагил,
Хомтама бўп бизга кўп иярмагил.
Исмим Маликадир — оламга маълум,
Бошқалардай бизни, султон, кўрмагил.

Ошиқ бўлсанг сарғаяди тамоминг,
Улсанг сабил қолар бунда жамолинг.
Овозанг оламини тутган, Гўрўғли,
Энди билдик маълум экан аҳволинг.

Жон совға деб кета бергин йўлингдан,
Жодулар ташласам соғи сўлингдан,
Исмим Маликадир — оламга маълум,
Ўлдирмоқ келмайди сенинг қўлингдан.

Бегларнинг қошида тилла шотири,
Ҳолинг шулди Туркман элнинг ботири,
Келади ўлдирмоқ менинг қўлимдан,
Юнус билан Мисқол пари хотири.

Бу сўзни эшитиб Гўрўғли султон аввалгидан ҳам баттарроқ куйди. «Адисар бу парилар кетадиган бўлса, кетадиган париларга хушомад қилгунча, бир сиёсат қилиб, ҳавойи дўқ уриб қолайин» — деб Гўрўғли султон сиёсат билан бир сўз деб тургани:

Така Ёвмит дейди менинг зотимни,
Душманларга қилдим сиёсатимни,
Қасд қилса қўймайди ҳавода қушни,
Кўрдинг овозалик минган отимни!

Отдан оғувдим, келиб бошим ушладинг,
Аввал ширин сўзлаб, вақтим хушладинг.
Қуш бўлиб учдинг ҳавога бўлмади,
Охирида йўлга жоду ташладинг.

Гап кўп бўлса ёш кетмайди кўзингдан,
Умид бундай эмас эрди ўзингдан.
Қирқ газдан юқори учмас шарт қилиб,
Жоду ташлаб кетдинг, қайтиб сўзингдан.

Мен кўрарман нима бўлса фармонинг,
Ёнг урарман то бўлганча дармоним.

Жоду ташлаб кетдинг, қайтиб сўзингдан.
Ичда қолди менинг барча армоним.

Нима десанг ҳозиринда кўнарман,
Ажал етса армон билан ўларман.
Бора бергил ҳозир айтар сўзим йўқ,
Тирик бўлсам охирингни кўрарман.

Бундан аввал Кўҳи Қофга борганман,
Дев зангига қанча қиргин солганман.
Бирин Кўҳи Қофдан, бирин Эрамдан.
Юнус билан Мисқолларни олганман.

Қирқ йигитга бирдай шароб ичтирдим,
Ғазо куни қизил қонлар кечтирдим.
Отим Гўрўғлидир — оламга маълум,
Қиз жойига олиб пари қучтирдим.

Талаб қилсам, талабимни биткардим,
Зангилар кўксидан найза ўткардим.
Бора бергил, Маликаи Айёр, жойингга,
Бугун энди сенга навбат еткардим.

Энди талаб қилиб отга минмасам,
Ғайратинг қанча эканин билмасам,
Тирик бўлиб бу оламда юрмасман,
То мен сени Чамбил олиб келмасам!

Гўрўғли султондан бу сўзларни эшитиб, Маликаи Ай-
ёрнинг бир сўз деб тургани:

Бу ишларни дўсти душман билмасин,
Дўст кулиб, душманлар таъна қилмасин.
Синамоққа сизни сўзлаб турамиз,
Кўнглингизга бу сўз малол келмасин!

Кўнглини юбориб ҳар ён ўйладик,
Ўзимиз тегишиб сизни қўймадик.
Кўнглингизга бу сўз малол келмасин,
Ҳазилдан тегишиб сизга сўйладик.

Овозангиз ер юзига ёйилди,
Ёлгон эмас, қилган ишинг зоҳирди.

Кўрмасак ҳам биз биламиз, султоним,
Ишларингга барча одам қойилди.

Хуш келибсиз, энди қайтгин йўлингиздан,
Жодулар ташладим соғи сўлингиздан.
Кўрмасак ҳам эшитганмиз донгфингиз,
Нима десангиз, келар, султон, қўлингиздан.

Уялмайин қандай сизга иярамиз,
Шарт айтиб сиз билан, ваъда берамиз.
Бир борсангиз излаб, бўлар мақсадим,
Уруш йўқ, ғазо йўқ, бизлар кетамиз.

Қараб турсам куним бўлди қабоҳат,
Жоду ташлаб қолдик, сиздан саломат.
Қабул қилиб қолсак ҳозир Чамбилда,
Дўст-душманлар бизни қилар маломат.

Кеч бўлмайин биз хатардан ўтайлик,
Тез жадаллаб биз манзилга етайлик.
Соғ-саломат юринг энди, арслоним,
Агар жавоб бўлса бизлар кетайлик.

Сўроғинг қиларман, султон, ўлгунча,
Тоқатим йўқ токи Чамбил келгунча.
Хўш, аллаёёр, омон бўлгин, арслоним,
Тирик бўлсак яна қайтиб кўргунча.

Мард бўлсангиз, султон, излаб борарсиз,
Бегумон, борсангиз бизни оларсиз.
Номард бўлиб, жонингиздан қўрқсангиз,
Бормайин Чамбилдан чиқмай қоларсиз.

Икки пари Гўрўғлига бу сўзларни айтиб, иккови икки каптар суратида бўлиб, кўтарилиб, кўкка учиб кетди. Гўрўғли шу ердан Чамбил қараб қайтди. Чошқадан пешингача қувган ерига Гўрўғли султон неча кунлар юриб Чамбилга етди. Чамбил дарвозасидан кирди, от-жиловини тортиб турди. Ҳасанхон, Авазхон ҳам яна қирқ йиғит — ҳамма ўзининг айши ишратида, ўзининг кайфиятида. Гўрўғлининг Чамбилдан чиқиб кетганига неча кунлар бўлди. «Гўрўғли қаёқда?» деб буни сўроқлаб юрган бир киши йўқ. «Гўрўғли ўзига-ўзи кўнгил бериб юргандир. Остида оти бўлса, енида яроғи бўлса, қай ерга борса яна ўзи бир куни қайтиб келади» — деб Гўрўғлининг номига ишониб

булар ўтирганда, [Гўрўғлининг кўнглидан шундай гаплар кечди]. «Гиротнинг юганини бўйнига солайин, ўзини ёлғиз ҳайдаб юбориб, ўзим ҳужрага кириб қолайин. Устида мен йўқ, Гиротнинг ўзи якка борсин. Ҳасанхон билан Авазхонни ўғлим деб эдим, боғда очилган гулим деб эдим, [сайроқи] булбулим деб эдим, ўзимдан бўлмаса ҳам, иккови ҳам бўлгандан ортиқ қиёматли ўғлим деб эдим. Гиротнинг ўзи султонсиз боргандан кейин икки болам: «Қани, Гўрўғли қаёқда қолди?»— деб сўроқлаб чиқармикин, чиқмасмикин! Агар шунда ҳам сўроқлаб чиқмаса сўғин булардан гина қилайин» деб шу фикр билан бояги чиллахонага кириб ётиб олди. Гўрўғли йўқ, Гиротнинг ўзи ичкарига кириб келди.

Аввали Ҳасанхон кўрди.

— Авазхон, Гирот келди, устида отам йўқ,— деди.

Авазхон жойидан сакраб туриб, Гиротни кўриб:

— Гиротнинг ўзи келганмикин?.. Ҳеч гап йўқ ва хотиржамликка ўхшайди. Агар уруш бўлган бўлса, отам душмanning қўлида қолган бўлса, отнинг баданида чанг ва қон бўлар эди. Отам душмanning қўлида қолган бўлса, от чопиб келар эди; отнинг баданида тер бўлар эди. Отам бир ёқдан келиб, отни қўя бериб, ичкари ўрдага кетгандир,— деди.

Шуйтиб икки боласи бепарво ўтира берди. Бу орада куннинг ярми ўтди. Ҳеч ким сўроқлаб Гўрўғлининг олди-га келмади. Гўрўғлининг бефарзандлиги ёдига тушиб: «Бекорга юрган эканман Ҳасанхон, Авазхон деб хуноба ичиб, ўзимдан бўлган фарзанд бўлганда, шу вақтгача сўроқлаб келар эди!» деб фалакдан шикоят қилиб, Гўрўғли султоннинг бир сўз деб тургани:

Гарибликдан мен йиғлайман зор-зор,
Икки кўзим чор тарафда интизор.
Замонимда султон бўлдим, на бўлдим,
Ўлмай туриб бўлдим шунча хор-зор.

Тузимни еганлар қадрим билмади,
«Қаён кетди!» деб бир излаб келмади.
Маълум бўлмай менинг ўлик-тиригим,
Бирор киши сўроғимни қилмади.

Ҳаддан ошиб юрагимда ҳасратим,
Бўлмади кўнглимда менинг мақсадим.

Охир қолдим бу йўлларда сўроқсиз,
Бўлмаган сўнг жонкуярим, фарзандим.

Қирқ йигитлар еди шароб-болимни,
Ҳеч ким келиб сўрамади ҳолимни.
Бир фарзандни бизга аяб бермайин,
Сабил қилдинг менинг дунё-молимни.

Неча ғавголарга бошимни солдим,
Ҳасанман Авазни душмандан олдим.
Икковини қиёматли улим деб,
Ахири сўроқсиз йўлларда қолдим.

Ғаним босмас, дедим, ўлмай изимни,
Фарзанд доғи сарғайтибди юзимни.
Ҳеч ким сўрамайин ахир ҳолимни,
Хайфи нокасларга бердим тузимни.

Биров келиб сўрамайди ҳолимни,
Мен бўлдим дунёдан, олгин жонимни!
Мендай султон бир фарзанди бўлмаса,
Эгасиз найлайин дунё-молимни?

Ўлмай туриб олдинг бошдан бахтимни,
Бефарзандлик синдирибдир аҳдимни.
Гўрўғлида бир фарзанди бўлмаса,
Эгасиз найлайин тожи тахтимни?

Икки дарахт бир-бирига сояди,
Бахти қайтса подшо тахтдан тояди.
Аввалинда бериб тахти салтанат,
Гўрўғлидан бир тирноқни аяди.

Гўрўғли бу сўзни айтиб, йиғлаб, ҳужрада ётган вақтида,
Авазхон Гўрўғлининг товушини эшитиб, ҳужранинг олди-
га келиб қолди. Қараса, Гўрўғли шу аҳволда йиғлаб ётиб-
ди ҳужрада. Отасини бу аҳволда кўриб, алифдай қомати
букилиб, Авазхоннинг кўзидан ёши тукилиб, Гўрўғлининг
оёғига йиқилиб, икки қўлини алиф-лом қилиб, бўйинини
хам қилиб, отасидан сўз сўраб тургани:

Қандай тўлди юрагингга қайғу-ғам,
Йиғлай-йиғлай юрак-бағрим бўлди қон.

Ҳолинг сўраб келди бунда Авазхон,
Дуогўйим, жоним отам, не бўлди?

Юракларинг қайғу-ғамдан тўлибди,
Қизил юзинг заъфарондек сўлибди.
Авазхонга кун қиёмат бўлибди,
Дуогўйим, жоним отам, не бўлди?

Ерлар лойдир кўздан оққан ёшима,
Нима савдо бўлди билмам бошима.
Ҳолинг сўраб келди Аваз қошинга,
Дуогўйим, жоним отам, не бўлди?

Тоқатим қолмади кўриб танимда,
Ҳолинг сўраб турар Аваз ёнингда.
Қандай золим зулм қилган жонингга,
Дуогўйим, жоним отам, не бўлди?

Ёшлигимдан қилдинг Чамбилга сардор,
Аҳволингдан қолдим, ота, беҳабар.
Замонингда бўлдинг мисли аждаҳор,
Аждаҳорим, жоним отам, не бўлди?

Сиздан хабар Авазхонга бормади,
Аҳволингдан ҳеч ким хабар олмади.
Сизни кўриб менда тоқат қолмади,
Дуогўйим, жоним отам, не бўлди?

Замонингда бўлдинг мисоли арслон,
Қилган ишинг сенинг Рустами дoston,
Душманларни қилдинг ер билан яксон,
Арслоним, жоним отам, не бўлди?

Тарк урарман барча дунё-молимни,
Келиб кўриб тоқатим йўқ ҳолингни.
Хизматингга берай танда жонимни,
Дуогўйим, жоним отам, не бўлди?

Бекордир бу ерда қараб турмоғим,
Тўра бўп Чамбилда даврон сурмоғим.
Сиздай отам шунча кўрса хусумат,
Хатодир жаҳонда тирик юрмоғим.

Авазхон деб олиб келдинг ўзимни,
Оро йўлда тўрт қип қолдим кўзимни.
Айтгин, билай, нима бўлса сўзингни,
Авазхон дер, жоним отам, не бўлди?

Алқисса, Гўрўғли султон жойидан туриб, Авазхоннинг
бўйнидан қучиб, пешонасидан ўпиб, бошидан ўтганини
бир-бир баён қилиб тургани:

Сўзимни эшитгил, тинглаб, Авазхон,
Болам, дедим, сенга бўлдим меҳрибон.
Қилдинг кўнглингдаги ҳар не мақсадинг,
Сенинг учун қурбон бўлсин танда жон.

Ғариб отанг не бўлганин билмадинг,
Отам не жойда деб гумон қилмадинг.
Кўзларим тўрт бўлиб бунда ётарман,
Ғирот борса ҳам сўроқлаб келмадинг.

Ёки мендан бир хатолик ўтдими,
Кўнглингдаги бир мақсадинг битдими?
Ғирот борди бир сўроқлаб чиқмадинг,
Отанг ўлмасига кўзинг етдими?

Етти ёшдан бери юрдинг қўлимда,
Душманлар кўп менинг соғи сўлимда,
Бир кун ўтди бу ҳужрада ётарман,
Кўзларим тўрт бўлиб, Аваз, йўлингда.

Боғ ичида тоза очилган гулмиди,
Сенинг қизиққанинг дунё-пулмиди.
Бир кун ўтди бир сўроқлаб келмадинг,
Умидим, Авазхон, сендан шулмиди?

Ажал етса бир кун олар жонимни,
Ёки душман тўкар менинг қонимни.
Аҳволинг шу бўлса сенинг, Авазхон,
Иту қушлар еб кетмасми танингни.

Қачонгача берар ишнинг барорин,
Ҳар ерда қиздирдим жоннинг бозорин.
Аҳволинг шу бўлса сенинг, Авазхон,
Ўлсам бўлмас менинг тайин мазорин.

Улсам эгалларсаң дунё-молимни,
Додин бердим замонимда золимни.
Қиёматда шунча қилган ҳурматинг,
Янги келиб бир сўрадинг ҳолимни.

Авазхон Гўрўгли султондан бу сўзни эшитиб, отасига
қараб «бошингиздан ўтганини айтинг» деб сўраб тургани:

Қайрилибдир бунча, отам, қанотинг,
Ҳар бир ишга келар эди қувватинг.
Кимдан кўрдинг тирикликда хусумат,
Эштай, қолмади менинг тоқатим.

Ер юзида донгги овозанг кучли,
Битқарардинг ҳар қандай мушкил ишни.
Сизни кўриб менда тоқат қолмади,
Қандай мушкил савдо бошингга тушди?

Хизматингга танда жондин кечайин,
Тарк уриб дунёни, йўлга тушайин.
Эр йигитга ўлим бору хўрлик йўқ,
Кафан-тўним тирик танга бичайин.

Хизматингга мен бир йўлга кирайин,
Тай уриб, дунёни кезиб юрайин.
Ким қилса хусумат, айтинг Авазга,
Бир олишиб ул душманман кўрайин.

Гўрўгли султон Авазхондан бу сўзларни эшитиб, унга
қараб бошидан ўтганини баён қилиб, бир сўз деб тургани:

Бу савдоний солди бошга, найлайин,
Қулоқ сол сўзимга, Аваз, сўйлайин.
Бундай камлик кўрганим йўқ умримда,
Кўрган сирим сенга баён айлайин.

Лочин қушни олиб эдим қўлима,
Зерикиб ман чиқдим шикор йўлина.
Добил чолиб, қушлар солиб келай, деб,
Елғиз бориб қолдим Ҳовдак кўлина.

Бориб кўл бошида добилни чолдим,
Ўрдак-сўна учди, қушимни солдим.

Қуш айланиб қолди кўлнинг ичинда,
Қушимни олмоққа кўл ичра бордим.

Фиротнинг танига қамчини урдим,
Кўл ичига кириб қуш сари юрдим.
Икки пари турган экан Ховдакда,
Мен бордим-да, икки парини кўрдим.

Товуш бердим, юзидан парда олди.
Пардани олди-да, бир назар солди.
Анинг баланд экан ҳусни жамоли,
Бир кўргандан ақли эсимни олди.

Юзим ерга боқиб, қаддим букилди,
Эсим кетиб, юрак-бағрим эзилди.
Бир кўргандан ақлим олиб жамоли,
Аттанг, Гўрўғли отидан йиқилди.

Ул киргандай бўлиб қолди тушимга,
Ўзи қойил экан қилган ишимга.
Дори-ю баҳушлар менга искатиб,
Қайтадан келтирди яна ҳушимга.

Мен сўрадим анинг асли зотини,
Лоф уриб қилди у таърифотини.
Ўсган жойи экан Гулшан боғида,
Маликан Айёр, дейди, айтиб отини.

Отасини дер экан айтди — сеҳргар,
Онасин дер экан анинг — жодугар.
Яқин эмас, анинг йўли узоқдир,
Гулшан боғда, дейди, менинг жойим бор.

Пари келиб макон этса қўлимда,
Сайр этиб юрса Ёвмит элимда.
Ундан ортиқ яна борми хусумат,
Қувсам, кетса халос бўлиб қўлимдан.

Қулоқ солгил, Аваз, оҳи зорима,
Ишқим йўқ дунёнинг ошиқ-ёрига.
Қариган чоғимда ёрни нетайин?
Талашаман номус билан орима!

Отдан оғдим, келиб бошим ушлади,
Аввал ширин сўзлаб, вақтим хушлади.
Шарт бойлаб қувдим мен икки парини,
Етарга келганда жоду ташлади.

Баланд-баланд бордир анинг беллари,
От чарчатар анинг майдон чўллари.
Яқин йўл деб ўйламагил, Авазхон,
Без юз йиллик йўлдир анинг йўллари.

Авазхон отасидан бу сўзларни эшитиб, отасининг кўнглидаги мақсадни билиб, унга қараб жавоб қилиб тургани:

Хизматингиз қанча қилсам сизга кам,
Амрингизни тарк қилмасман ушбу дам.
Кўнглингизда мақсадингиз шу бўлса,
Ул паридан еманг, ота, зарра ғам.

Ул парига қилган бўлсанг ҳавасди,
Жодугарлик деган ишлар абасди.¹
Таваккал қип энди йўлга кирарман,
Жоду қудратингдан кучли эмасди.

Кетай чиқиб ул парининг изида,
Мақсад сеҳргарнинг бўлса қизида.
Осмон устидами, дебон, қўрқдим ман,
Гулшан боғ деганинг ернинг юзида.

Кўнглингдан тарқатай сенинг ҳасратинг,
Ҳасратингда қурбон жону жасадим.
Бир кун бўлмоқ, бир кун ўлмоқ бандага,
Жондан қўрққан тополмайди мақсадин.

Сизга айтай аҳволимни кўрсангиз,
Мақсадимни айтай арзим сўрсангиз,
Маликаи Айёр келсин десангиз,
Ғиротингиз Авазхонга берсангиз.

Икки дарахт бир-бирига сояма,
Жондан қўрқиб эр лабзидан тояма.

¹ Беҳудадир.

Икки пари бўлса агар мақсадинг,
Гиркўк отни Авазхондан аяма.

Баланд-баланд беллари бор, бор эмас,
От бетига бу ерларда қорамас.
Пари бўлса Гиротингиз берарсиз,
Бошқа отлар Гулшан боққа ярамас.

Нима бўлса кўрай ўзим фармонин,
Улим келса танда қолмас дармоним.
Гиротнинг белинда ўлсам майдонда,
Авазхон, дер, менда йўқдир армоним.

Гўрўғли султон Авазхондан бу сўзларни эшитиб:

— Болам, сен жонингдан кечганда, мен нимага молимдан кечмайин? Мақсадинг Гирот бўлса, миниб бора бергил,— деб жойидан турди. Авазхон билан келиб ичкари кирди.

— Гиротни эгарлаб келтир!— деб Гўрўғли султон сайисларга буюрди.

Гўрўғлининг овози чиққандан кейин сайислар «лаббай»лаб хизматда туришди. Султоннинг амри икки бўлмайди. Сайислар отхонага қараб югуришди. Уч сайис Гиротни ўртага олишди, тўш-тўшидан отга қашоғ солишди ва Гирот нима савдо бўлганини билмай ҳайрон бўлиб қолди. Гиротни тахтлаб, сайислар олиб боришди.

Авазхон Гиротнинг келганини кўрди. Анжомини тахт қилиб, Гирот Авазхоннинг ёнига келишининг баёни:

Қирқ йигитман Гўрўғли суҳбатни қурди,
Ҳар қайсисин ҳар хизматга буюрди.
Авазхонни жўнатмоққа Гулшанга,
Қўл қовшириб бари хизматда турди.

Қайтмаган эр эди Аваз раёйдан,
Мақсадини тилаб бир худойидан.
Гиротнинг келганин кўриб Авазхон,
«Ё пирим!» деб энди турди жойидан.

Авазхон анжомин қарай бошлади,
Ев-яроғин тақиб, қаддин рослади.
Чин кетарин энди англаб Авазнинг,
Чидамай Гўрўғли кўзин ёшлади.

Жабр қилдим, деди, Аваз жонига,
Энди ўйлаб неча фикр таңига.
Ёмон йўлга Авазхонни буюрдим,
Зомин бўлдим, деди, бунинг қонига.

Гулшан боғ хизмати Авазга тейди,
Оғайнининг барини шу ерга жийди.
Уруш асбобини тахтаб Авазхон,
Бир кийгандан ўн бир совутни кийди.

Ун саккиз ёшинда — бесоқол ўғлон,
Майдонга кирганда тарафсиз полвон.
Кўкрагига тортиб ул дам чоройна,
Яғринига ташлади дубулға, қалқон.

Абдол найзасини қўлига олди,
Гўрўғли шамширин белига чалди.
Талаб қилиб ёлғиз ўзи Гулшанга,
Мард Аваз Ғиротнинг ёнига борди.

Авазхон Ғиротнинг ёнига бориб, унинг юганидан ушлаб, пешонасидан уч марта тавоф қилиб, отасидан розилик тилаб, бир сўз айтиб тургани:

Талаб қилиб миндим Ғирот белига,
Қулоқ солгин бол Авазнинг тилига.
Рози бўлгин, ота, Аваз қўзингдан,
Аваз кетди ёлғиз душман элига.

Етти ёшда келдим сенинг қўлингга,
Яроғларинг тақиб ўнги сўлима.
Рози бўлинг Авазхондан, отажон,
Аваз кетди борса келмас йўлига!

Баланд тоғнинг бошин чалган туманди,
Ўзи берган, ўзи олар бу жонди.
Рози бўлинг, Авазхондан, отажон,
Қайтадан кўрмоғим сизни гумонди.

Ҳақиқатдир бундай бўлса ўлмоғим,
Бандаликда тақдирима кўнмоғим.
Рози бўлгин Авазхондай қўзингдан,
Гумон бўлди тирик келиб кўрмоғим!

Душман босмас, дедим, ўлмай изимни,
Кўц еб эдим, рози бўлгин, тузингни!
Хизматингни биткаролмай мен ўлсам,
Қиёматда буриб кетма юзингни!

Юрагимга менинг тўлди дарду ғам,
Бўлар эдинг бирга бўлсанг меҳрибон.
Аваз кетди борса келмас йўлларга,
Омон бўлинг, ёлғиз оғам, Ҳасанхон.

Гулшан боғ йўлинда отлар чопайин,
Дуо қилинг, мақсадимни топайин!
Аваз кетди борса келмас йўлларга,
Рози бўлинг, жами турган оғайин!

Қирқ йигитим, азаматим, эрларим,
Кўрар кун бормикин Чамбилбелларим?
Аваз кетди борса келмас йўлларга,
Рози бўлинг, барча Ёвмит элларим!

Ёлғиз кетди, йўқдир Авазга йўлдош,
Не бир қийинчилик кўрар азиз бош.
Аваз кетди борса келмас йўлларга,
Рози бўлинг, жами қавми қариндош!

Шунда Гўрўғли султон Авазхондан бу сўзларни эшитиб, унга фотиҳа бериб жўнатмоқчи бўлиб, дуо қилиб айтиб турган сўзи:

Бир бошимда неча турли аломат,
Ҳар на солса эгам қилдим қаноат.
Ёлғиз талаб қилдинг душман устига,
Илоҳим соғ бориб, келгил саломат.

Қай ерда авлиё бўлса бош урдим,
Сирим айтмай душманлардан яширдим.
Соғ бориб, саломат келгил, Авазжон,
Аввал ҳаққа, кейин пирга топширдим.

Шундай деб Гўрўғли султон фотиҳани юзига тортиб, Чамбилда қолди. Отасидан фотиҳа олиб, Авазхон Чамбил дарвозасидан чиқиб, беш юз йиллик йўлга талаб қилиб, ёлғиз ўзи йўл тортиб, жўнаб кета берди.

Энди сўзни Гўрўглининг икки ёридан — Юнус билан Мисқол паридан эшитинг. Мисқол пари Юнус парининг олдига борди.

— Опажон, сўйлайин мен, тинглагил сен. Бу Гўрўглининг умри ўтиб, ёши етиб, қарилкдан эси кетиб, оёғи гўрнинг лабига етиб, ўлгунча пари деганини қўймади,— деди.

Юнус пари:

— Нима бўлди?— деди.

Мисқол пари айтди:

— Қиёмат бўлди.

Юнус пари яна ундан:

— Нима бўлди?— деб сўради.

— Во, аломат бўлди,— деди Мисқол пари.

— Сўзингнинг бир маъноси йўқ. Маъносини айтгил!— деди Юнус пари.

Мисқол пари айтди:

— Эй опажон, сенинг нимадан хабаринг бор... Гўрўгли султон Ҳовдакнинг кўлига борибди, добил чолиб, қуш солибди. Қуш кўлнинг ичида қолибди; Гўрўгли қушни олмоққа борибди. Бориб, Маликаи Айёр билан Тилла қиз деган иккита парининг келганини кўрибди. Ғирот билан қувган экан, парилар жоду ташлаб, олдирмай кетибди. Сўнг Гўрўгли чошгоҳдан пешингача қувган ердан неча кунлар йўл юриб, Чамбилга қайтиб келибди. Ичкарига ҳам кирмай, ташқарига ҳам бормай, бир кун ҳужранинг ичида ётиб олибди. Ҳеч ким олдига келмаган сўнг, охири йиғлабди. Гўрўглининг товушини эшитиб, Авазхон олдига келибди. «Нима сўз?» деб сўраса, Гўрўгли Авазхонга шу кўрган сирини баён берибди. «Шунга ким боради?» деса, Авазхон «мен бораман» деб чиқибди. Ғирот остида бўлса, Авазхон устида бўлса, ана-мана дегунча боради, бориб икковини ҳам олиб келади. Олиб келгандан кейин, икковини ҳам Гўрўглига беради. Уларни кўргандан сўнг, Гўрўгли бизларга қарамайди, «кимсан?» деб аҳволимизни ҳам сўрамайди. Опа, ҳали ҳам билмайсанми, шўримизнинг қуриганин... «Янги кўзанинг суви совуқ, кўҳна кўзанинг сопи синиқ» деган. Ҳали Авазхон кетгани йўқ. Гўрўгли билан, қирқ йигит билан розилашаётибди. Бу ерларга Авазхон бурун боргани йўқ. Бундан аввал у бу ерларни кўргани йўқ. Беш юз йиллик йўлга қачон бориб келасан, минг яшасанг ҳам ўласан, деб айнитиб, йўлдан қайтарайлик,— деди.

Бу маслаҳат Юнус парига ҳам маъқул тушиб, сўнг ик-
кови йўлга чиқиб туришибди. Авазхон от-ўйнатиб келиб
қолди уларнинг устига. Отнинг жиловидан ушлаб, икки
онасининг Авазхонга қараб айтиб турган сўзи:

Умид билан миндинг отнинг белига,
Ошиқ бўлган куяр ишқнинг кўйига.
Талаб қилиб ёлғиз душман элига,
Паймонаси тўлган болам, йўл бўлсин!

Ев-яроғинг тақиб соғу сўлингга,
Етти ёшда келиб эдинг қўлимга,
Ёлғиз талаб қилиб душман йўлига,
Паймонаси тўлган қўзим, йўл бўлсин!

Дўстларинг йиғлатиб, душман кулдирма,
Душманларга ички сиринг билдирма.
Чамбилдайин мамлакатинг булдирма,
Паймонаси тўлган қўзим, йўл бўлсин!

Қизил юзинг заъфарондай сўлдирма,
Икки онанг доғинг билан ўлдирма.
Бемазгилда паймонангни тўлдирма,
Паймонаси тўлган қўзим, йўл бўлсин!

Нодон куяр бевафонинг доғига,
Кўп ўйладим ҳеч келмайди чоғингга.
Борар деб эшитдим Гулшан боғига,
Паймонаси тўлган қўзим, йўл бўлсин!

Отанг айнагандир, тилин олмагил,
Йигит бошинг кўп гавгога солмагил.
Ошиқ бўлса, ўзи борсин, бормагил,
Паймонаси тўлган қўзим, йўл бўлсин!

Бу йўлларни биздан бошқа билмаган,
Бу йўлларга борган одам келмаган.
Одамзодда минг йил умр бўлмаган,
Паймонаси тўлган қўзим, йўл бўлсин!

Ўзинг ўйла, бу ишларни танингга,
Кўра-била жабр қилма жонингга,
Айтмасам зомин бўларман қонингга,
Паймонаси тўлган қўзим, йўл бўлсин!

Шунда Авазхоннинг икки онасига қараб, жавоб бериб тургани:

Талаб қилиб чиқди йўлга Авазхон,
Аваз учун ҳеч бир еманг зарра ғам.
Ҳар иш бўлса тақдиримдан кўрарман,
Ғамгин бўлманг, менинг учун, онажон.

Ҳар бир ёққа хаёлларим бўлинди,
Кўп ичинда бу иш яхши кўринди.
Аввали мард бўлиб чиқдим шаҳардан,
Йўлдан қайтмоқ эр йигитга ўлимди.

Отамнинг хизматин қўлимга олдим,
Таваккал, деб, онажон, сафарга толдим.
Сафарнинг йўлида бундай сўз айтиб,
Икковингдан қаттиқ ўпкалаб қолдим.

Икковингга мендан зулм ўтдими,
Авазхон борганман ўлиб кетдими?
Қайда бўлса бир ўлим бор бандага,
Уларима дарров кўзинг етдими?

Сувсиз бекор ер юзини чайқама,
Эр йигит нокасга сирин айтама.
Аввалига мард бўп чиқиб шаҳардан,
Қўрқиб жондан эр ўлимдан қайтама?

Гулшан боққа бугун бўлди сафарим,
Бу йўллардан сенинг бордир хабаринг.
Аваздай қўзингга жонинг ачиса,
Баён бер йўлларнинг хавфу хатарин!

Бугун қилдим Гулшан боққа талабди,
Ишнинг кўзин билмаган кўп ҳалакди.
Бу сўзингман йўлдан қайтмас Авазхон,
Қайда борсанг душман бизман тарафди.

От жilовин бекор келиб олмагин,
Қиёматни кўп бошима солмагин.
Энди Аваз ўлмай йўлдан қайтмайди,
Икки она, билганингдан қолмагин!

[Юнус пари билан Мисқол пари Авазхондан] бу сўзларни эшитиб: «энди йўлларнинг хавфи хатаридан айтсак, қўрқиб, қайгармикин?» деб Авазхонни қўрқитиб, йўлларнинг хавфи хатарини айтиб, унга қараб бир сўз деб тургани:

Гулшан боғдан қилар бўлсанг сўроқни,
Манзил йўқ, макон йўқ, йўллар йироқди:
Қулоқ солиб эшит, Аваз, сўзимни,
Бу йўллардан мен берайин даракни.

Кетаман, деб, Аваз, жоним оласан,
Беш юз йиллик йўлга қачон борасан?
Донишмандсан, ақлинг расо, Авазжон,
Кўра-била ўзинг ўтга соласан.

Талаб қилиб бу йўлларга кирарсан,
Ун кеча-ю кундуз йўлда юрарсан,
Ун кеча-ю кундуз ўтиб орадан,
Лот-қалмоқнинг мамлакатин кўрарсан.

Кўккўз ойим деган бордир бир қизи,
Кўрганингда ақлинг олар гул юзи.
Омон қутулмассан борсанг қўлидан,
Шириндан-шакардир сўзлаган сўзи.

Ундан ўтсанг ўн кун юриб кетарсан,
Гулдона она маконига етарсан.
Юз элликдан ошган унинг ёши бор,
Унга борсанг ўз бошинга етарсан.

Ундан ўтсанг ўн кунлик йўл ораси,
Олдингда бор Бозиргон шоҳ қалъаси.
Ун саккиз минг полвони бор зангидан,
Одам эмас, ул худонинг балоси.

Ундан нари яна йўлга толарсан,
Ун кун юриб Тешик тоққа борарсан.
У ерда бор Сарсон девнинг макони,
Бекор ўлиб, бу йўлларда қоларсан.

Ботирликда, Аваз, эдинг эйтибор,
Қачонгача сен бўларсан беҳабар.
Занги шоҳнинг қизи борди Гулбиби,
Ун кун юрсанг Гулбибининг кўшки бор.

Кўргандан сўнг ул келади қошинига,
Бир Авазни бойлар ҳар бир сочига.
Бизлардан ҳам зиёд жодугарлиги,
Агар борсанг, ул етади бошинига.

Бундай мушкул йўлга нега кирарсан?
Ўн кун юрсанг оққан сувни кўрарсан.
Агар ичар бўлсанг олиб ул сувдан,
Қурбақа бўп, болам, сувга кирарсан.

Шунча хавфи хатари бор бу йўлнинг,
Кўра-била бу йўлларга кирарсан?
Ҳали ҳам қайт бу йўлингдан, Авазжон,
Минг яшасанг, лекин йўлда ўларсан!

Авазхон икки онасидан бу сўзни эшитиб:

— Эй оналар, мен сизларга: мени қўрқитинглар, деяганим йўқ, йўлнинг хавфи хатарини айтинглар деяпман. Сизлар айтдингиз, мен эшитдим, энди бўлди,— деб отини ҳайдаб, йўлга кириб, жўнаб кета берди.

Икки онаси бир-бирига қараб, [гап уқтириша бошлади. Шунда Юнус пари туриб Мисқол парига айтди]:

— Айтмадимми, бу жувонмарг қайтмайди, деб. Буни қўрқитамиз деб бизлар унга йўлларнинг хавф-хатарини айтиб бердик. Бурун ўлса ҳам, энди ўлмайдиган бўлди. Энди буни қандай қиламиз?

Мисқол пари Юнус парига қараб айтди:

— Эй опажон, қайтмаса қайтмасин, бизнинг нимамиз кетади, ўз бошига ўзи етади. Гўрўғлининг қаттиқ душманларидан бириси Аҳмад сардор эди. Гўрўғли қанча вақтдан бери Аҳмад сардорни ўз ҳовлисига ўзини обоқ қилиб қўйибди. Гўрўғли уни тоғам деб сийламаганда, Аҳмад сардор буни жиян деб сийлармиди? Аҳмад сардорга бориб ўзимизни билдирамиз, вақтини хуш қилиб, Аҳмад сардорни кулдирамиз. Қўлимиздан келса, айтганимизга кўндирамиз. Аҳмад сардорнинг икки мергани бор, қасд қилса, чумчуқнинг кўзидан уради. Аҳмад сардор сўзимизга киради, йўлимизга юради, икки мерганни йўлга буюради. Икки мерган бориб Белошарда ётади. Авазхонни борган вақтида отади. Фиротни ўлжа қилиб олиб қайтади. Ўзимиз ичкаридан бўлсак, Аҳмад сардор ташқаридан бўлади. Биз уни Гўрўғли султоннинг ўрнига тахтга минди-

риб, эндиги давронни Аҳмад сардор билан сурсак қандай бўлади?— деди.

Шундай деб, иккови туриб Аҳмад сардорнинг олдига кетди. Аҳмад сардор меҳмонхонасида ётар эди, икки пари устига кириб борди. Икки парини кўриб, Аҳмад сардор ақлидан шошиб, табиридан адашиб, ранги ўчиб, қони қочиб, бир замондан кейин ақли ҳушига келди. Гўрўғлининг икки ёри эканлигини билди. Шунда Аҳмад сардорнинг икки парига қараб бир сўз деб тургани:

Сайр қилиб, бугун Чамбилдан учдинг,
Сизни кўриб айрилдим ақли ҳушдин.
Мақонима менинг йўлларинг тушди,
Икки жонон, сўзланг, сизга йўл бўлсин?

Қандай етилибди бугун қанотинг,
Сизни кўриб менинг йўқдир тоқатим.
Баён бер, нимадир, сенинг арз-додинг,
Хуш келибсиз, икки жонон, йўл бўлсин?

Бир кўргандан ҳуснинг ақлимни олди,
Менинг кўнглим ҳар бир ҳаёлга солди.
Кўриб ақлу ҳушимни мен йўқотдим.
Хуш келибсиз, икки жонон, йўл бўлсин?

Сизни кўриб ҳаддан ошди ҳасратим,
Шу экан азалда менинг қисматим.
Нима бўлса, айтгил, билай мақсадинг,
Хуш келдингиз, икки жонон, йўл бўлсин?

Гўрўғлининг бисотида бори эдинг,
Хотин қиёмати эътибори эдинг,
Гўрўғлининг севиб олган ёри эдинг,
Хуш келибсиз, икки жонон, йўл бўлсин?

Гўрўғли арзима қулоқ солмади,
Аҳволимдан менинг хабар олмади.
Сени кўриб менда тоқат қолмади,
Хуш келибсиз, икки жонон, йўл бўлсин?

Шоҳ Гўрўгли келганингни билмасми,
Агар билса унинг қаҳри келмасми?
Золим сўнгра сизга ғазаб қилмасми,
Хуш келибсиз, икки жонон, йўл бўлсин?

Эшитинглар, икки жонон, сўзимни,
Сўраб келган бўлсанг йўқлаб ўзимни,
Агар билса ўяр золим кўзингни,
Хуш келибсиз, икки жонон, йўл бўлсин?

Ошиқ бўлган кечар дунё-молидан,
Мод у ёқда турсин, кечар жонидан.
Билсам, менга хабар берсанг ҳолингдан,
Гўрўглининг севган ёри, йўл бўлсин?

Аҳмад сардордан бу сўзни эшитиб, энди икки парининг
Аҳмад сардорга қараб бир сўз айтиб тургани:

Сўрасангиз айтайин ҳасратимни,
Куйдирдинг жон билан жасадимни.
Чидай олмай бизлар келдик бу ерга,
Эшитинг, мен айтайин мақсадимни.

Арзимиз эшитинг, энди, сардоржон,
Гўрўглига неча бўлдинг тарафдор.
Арз айтмоққа бугун келдик қошингга,
Сен ҳам ўз шаънингга эдинг аждаҳор.

Агар билса, унинг қаҳри келмасми,
Юрагимга тўлди менинг дарду ғам.
Тутарми деб сизга келдим қўлимни,
Бизлардай ғарибга бўлсанг меҳрибон.

Бир мушкул савдолар тушди бошима,
Бир раҳм қил, сардор, кўзда ёшима.
Бир дард берди худо бизга давосиз,
Даво излаб келдик, сардор, қошинга.

Арз айтарман, сенга, арзимиз сўрсанг,
Бир ғарибман, кўзда ёшимни кўрсанг.
Неча вақтлар Гўрўгли-ла олишдинг,
Яна биз учун бир олишиб кўрсанг.

Шоҳ Гўрўғли бўлди бизларга қотил,
Олар бўлди биздан бошқа икки хотин.
Шу сабабдан келдик, сардор, қошинга,
Бўларми деб сиздан мақсадим ҳосил.

Шоҳ Гўрўғли икки пари кўрибди,
Келиб айтди Авазхонга бу сўзди.
Келтирмоққа Аваз йўлга кирибди,
Кўргани Тилла қиз, Маликаи Айёрди.

Ёмон қолгур ҳамма жойни билади.
Ғироти остинда бўлса Авазхон,
Ёмонга ўлим йўқ, олиб келади.
Бузуқ тоғлар унга катта йўлдайди.

Ёмон ерда чилтонлари қўллайди,
Оғриқнинг олмасанг аввалдан олдин,
Ҳаддан ошиб кетгандан сўнг бўлмайди.

Бу сўзима менинг сардор, иярсанг,
Икки мерган ихтиёрини берсанг.
Бўлмасмиди кўнглингдаги мақсадинг,
Бизлардай ғарибнинг кўз ёшин тийсанг.

Икки мерган бориб Белошар ётса,
Авазхонни борган вақтида отса.
Мақсад ҳосил бўлар эди, сардоржон,
Ғиротни ўлжа қилиб олса-да, қайтса.

Аваз ўлиб келса Гулшан йўлидан,
Гўрўғлининг чиқсак ўнги сўлидан.
Бир Ҳасанхон қолар эди, сардоржон,
Ҳеч иш келмас Ҳасанхоннинг қўлидан.

Қўрқаман, жувонмарг Аваз ўлмайди,
Шу ўлмаса мақсад ҳосил бўлмайди.
Ҳасанхонман Гўрўғлини ўлдирсак,
Аваз тирик бўлса қўлга келмайди.

Ваъда берсанг, сардор, ваъдада турсак,
Гўрўғли султоннинг додини берсак.

Чамбилнинг тахтига сизни миндириб,
Сизнинг билан, сардор, давронни сурсак.

Юнус пари билан Мисқол паридан бу сўзларни эшитиб, Аҳмад сардорнинг шодлиги ҳаддан ўтди, оғзининг [таноби қочиб], ики ёғи қулоғига етди, севинганидан «Асад! Шодмон!» деб икки мерганни чақирди.

— Лаббай!— деб икки мерган эшикдан кирди.

— Эй, Асад билан Шодмон!— деди икки мерганига қараб Аҳмад сардор.— Мен бутун умрим бино Гўрўғли билан олишиб ўтдим, лекин ҳеч Гўрўғлининг ёқасига қўлим етмас эди. Бугун эса бир етса етадиган хонаси келди. «Гўрўғлининг ўзига ўзим бўламан. Гўрўғлининг Авазхони билан Ҳасанхони бўлса, менинг Асад билан Шодмоним бор!»— деб икковингни унинг икки боласига тенглаб юрардим. Гўрўғлининг париси бор эди, менда пари йўқ эди. Мен Гўрўғлининг ўзидан қўрқмас эдим, париларидан қўрқар эдим. Бугун эса икки париси бизга ўтибди. Авазхон Гулшан боғига кетибди. Гўрўғлининг ёқасига қўлим етадиган хонаси келган экан шу вақтда. Икковинг икки отни миниб ол, икки милтиғингни кифтингга сол. Ҳар қандай бўлса ҳам Авазхондан бурун бориб, Белошарни ол. Авазхонни от. Ғиротни ўлжа қилиб қайт! Юнус пари билан Мисқол парилар ичкаридан бўлади, биз ташқаридан бўламиз. Гўрўғлини ағдариб, Гўрўғлининг тахтига ўзим минаман. Сўнг бирингни қушбеги, бирингни вазир қиламан.

— Қуллуқ,— деб икки мерган изига қайтди. Иккови икки отни минди, милтиғини кифтига солди. Кўп кунлик йўл бўлган Белошарга бир кеча-ю кундузда борди. Авазхоннинг йўлини олди. Отларини панага боғлаб, милтиқларини қўлига олиб, йўлнинг чиқишини пойлаб ётди.

Энди икки оғиз сўзни Авазхондан эшитинг:

Авазхон Чамбилдан чиққандан кейин тўй-тўйлаган йигитдай, қиз сайлаган йигитдай бўлиб, «йўлим узоқ, дарров қичаган билан бўлмайди, отим қизилмай бўлмасин ёки хомлаб қолмасин, ёки солбўкса бўлмасин, ўз йўлини талаб қилган вақтида қичаб ҳайдаин» деб, ярим тош йўлга отини миниб юрса, ярим тош йўлга пиёда юрди у. Бу юриш билан уч кунда Белошарга етди Авазхон. Олди баланд келган ерда пиёда юриб, [йўли текис келган ерда отига миниб], Белошарнинг ярмига келди. Белнинг ярмигача келиб, ярмидан ўтгандан кейин, Ғирот бир нарсадан ҳурк-

кандай бўлиб, ёки бир нарсадан қўрққандай бўлиб, қулогини тиклаб, олдига қараб, кейинга тортиб, юрмай қолди. «Нега бундай қилади бу?»— деб Авазхон қамчисини ҳавола қилди. От кейинга бурилиб, Авазхонни пастга қараб олиб тушиб кетди. Авазхон илгари қараб тортса, Гирот кейинга қараб тортди. Авазхон: «Бу нимага бундай қилади?»— деб фикрда қолди. Гўрўғлининг бир айтган сўзини эсига олди. «Отам айтар эди: «Гирот — ҳайвонзод, лекин ҳайвонзод бўлса ҳам ақли одамдан зиёд,— деб.— Шундай, бунинг етмиш пушти тулпор ўтган хоназод, яна уни чилтонлар қилган тарбият. Ўзи назаркарда. Олдингда ва кетингда душман бўлса билади. Бироқ, айтмоққа тили йўқ. Лекин шундай бўлса ҳам, ҳар йўл билан сенга уни билдиради» деб айтар эди отам. Отамнинг айтган шу тажрибасига қараганда, демак, Белошарнинг устида бир гап борга ўхшайди»— деб Авазхон Гиротнинг пешонасидан силаб, отига қараб бир сўз деб тургани:

Ақлу ҳушим олган экан худойим,
Гумроҳман, билмасман, қандай қилайин.
Англамасдан қамчи қилдим ҳавола,
Тавба қилдим, кечир, ҳайвон, гунойим!

Белинга миндим-да, бу йўлга кирдим,
Белошар устига келдим-да, турдим.
Тавба қилдим, кечир, ҳайвон, гунойим,
Англамасдан бошинга қамчи урдим.

Чамбилбелда қолди шону шавкатим,
Сен тўхтадинг, йўқдир менинг тоқатим.
Мендан кўпдир, ҳайвон, сенинг кўрганинг,
Учар янглиғ бордир сенда қанотинг.

Такаббурлик етмаганда бошима,
Бунда қолсам ким келади қошима?
Умид била миниб эдим белинга,
Раҳм қилғил менинг кўзда ёшима.

Беш юз йиллик йўлга белим бойладим,
Душман кўрсам ёв-яроғим шайладим.
Белошарнинг чиқиб эдим ярмига,
Юрмай қолдинг, мен жадаллаб ҳайдадим.

Тош урса туёгин, тулпор оқсайди,
Куйган банда арзин айтиб қақшайди.
Белошар белига келдим-да, турдим,
Белошарда душман борга ўхшайди.

Сени миниб қилдим Гулшан сўрогин,
Минсам яқин қилдинг йўлнинг йирогин.
Чилтонлар дуосин олган Гиротсан,
Бошингда кўрганман арвоҳ чирогин.

Ҳар ерда душманман майдонга тушган,
Зарбингдан титрайди кўрганда душман.
Пирлар дуо қилган сенинг ҳаққингга,
Қисинганда қирқ газ зовлардан учган.

Гўрўгли бек отам сени минганди,
Авазхон, дер, ҳамма ерни билганди.
Ер юзига донгнинг кетган Гиротсан,
Ҳаққингга чилтонлар дуо қилганди.

Куйган банда кеча-кундуз йиғлаган,
Мусаннафлар сўзни сўзга улаган.
Ҳазрат Хизр қўли теккан Гиротсан,
Сенинг сағринг Шоҳимардон силаган.

Сен тўхтадинг, куним бўлди қабоҳат,
Мен ўйласам танда жоним омонат.
Мен билмайман маълум бўлса ўзингга,
Душманнинг зарбидан тутгил саломат.

Авазхон шу сўзларни айтиб, Гиротнинг белига миниб,
Белошарга қараб ҳайдади.

Гирот Белошарнинг устига яқинлаб боргандан кейин,
тўрт оёғини бир жойга қилиб, ўзини йўлнинг ҳар ёғига
ташлаб, учадиган қушдай бўлиб, қаддини ростлаб олиб,
юқори қараб бир кўтарилиб учди. Гирот ўн беш газ кўта-
рилиб, қайтиб ерга тушди. Икки-уч марта шундай қилиб,
кўтарилиб тушиб, чин рахтига келиб олди. Сўнг ўзини
юқорига қараб отди. Авазхонни қирқ газ юқорига олиб
чиқиб кетди. Икки мерган олдида ётган, англаб бирдай
чиноқ олган, қоровулга илдириб отди. Гирот яна қайтиб
настга тушиб кетди. Мерганларнинг отган ўқи бекорга
кетди. Бирови ер юзидан кўзлаб отди, Гирот ўзини юқори

олиб кетди. Бунинг ўқи ердан ўтиб кетди. Гирот юқорига учди. Осмондан қуйилган шунқордай икки мерганнинг устидан тушди. Иккала мерган ҳам қилич тортолмай, ё қайтадан милтиқ отолмай қолишди. «Энди ўлмаган нимамиз қолди?»— деб иккови ҳар ёққа бир думалаб ётди. Авазхон қинидан қиличини суғуриб олиб, илондай заҳри тўлиб, ҳайбати шердай бўлиб, икки мерганга қараб бир сўз деб тургани:

Душман бўлиб, англаб ётдинг йўлимдан,
Ўқинг отдинг менинг ўнги сўлимдан.
Ўз жонингга ўзинг қилиб зулмни,
Энди қандай қутуларсан қўлимдан?

Оқизарман, энди сенинг қонингни,
Азроилга топширарман жонингни.
Белошарда қузғунлар еб танингни,
Душман бўлиб Асад, Шодмон не бўлди?

Бу қандай иш, бу қандайин аломат,
Ҳар ким ўз ишига қилсин қаноат.
Энди қутулмассан мендан саломат,
Душман бўлиб Асад, Шодмон не бўлди?

Ўққа тутдинг, келиб йўлимни олиб,
Бир бошингни кўп ғавғоларга солиб.
Белошарда энди ўлгинг қолиб,
Душман бўлиб Асад, Шодмон не бўлди?

Энди олай икковингнинг бошингни,
[Раҳм қилмай кўздан оққан] ёшингни.
Қарғалар еб Белошарда лошингни,
Душман бўлиб Асад, Шодмон не бўлди?

Ғаним бўлиб босиб келдинг изимни,
Тубан қилмоқ учун келдинг юзимни.
Қайсингнинг мен олиб қочдим қизингни,
Душман бўлиб Асад, Шодмон не бўлди?

Англайсанми менинг айтган сўзимни,
Авазхон дер билиб қўйгин ўзимни.
Яширмайин ростин айтгил сўзингни,
Душман бўлиб Асад, Шодмон не бўлди?

Ким сизларга, йўлга бориб ёт, деди,
Белошарда Авазхонни от, деди?
Ким сизларга, Ғиротни олиб қайт, деди,
Душман бўлиб Асад, Шодмон не бўлди?

Икки мерган Авазхондан бу сўзларни эшитиб, жойларидан туришиб, иситмалари тутган кишидай титрашиб, қалтирашиб, рангларида қони йўқ, баданларида жони йўқ, кўзларининг ёшини артиб, бурунларини тортиб, Авазхонга қараб бир сўз деб туришгани:

Биз биламиз қирқ чилтон йўлдошингни,
Кўргил, тўрам, кўздан оққан ёшимни.
Аввал бизлар арзимизни айтايик,
Навбат бўлса, олинг, тандан бошимни.

Гулшан боққа бўлди, тўрам, сафаринг,
Йўлда юрган кўрар йўлнинг хатарин.
Чамбилбелдан ҳали йўқми хабаринг,
Шоҳнинг хизматида юрган беклармиз.

Сиз кетган сўнг чиқиб Гулшан боғига,
Пасти баланд сўзлар элда кўп бўлди.
Сиз миндингиз Ғиркўк отнинг белига,
Қулоқ солинг икки мерган тилига.

Сиз кетган сўнг қирқ йигитлар, айтайин,
Аваз қочиб кетди, деди, элига.
Аваз, деди, Гулшан боққа бормайди,
Авазхоннинг баттоллиги қолмайди.

Отинг бердинг сен ул душман қалмоққа,
Хунхоршоҳдан кетди аскар олмоққа.
Алдаб олиб отинг билан яроғинг,
Қайтиб келиб элга қирғин солмоққа.

Шундай деб қирқ йигит хабарни берди,
Қирқ йигитнинг сўзига отангиз кирди.
Қандай қиларини билмай Гўрўғли,
Аҳмад сардорга ул одам буюрди.

Чақириб сардорни олдига олди,
Ярашиб, сардорга маслаҳат солди.

Келмай кетсак бўйма, қайдан келдик биз,
Келаман деб бошим балога қолди.
Бориб Белошарда ангдиб ёт, деди,
Кетмасин душманда отман яроғим,
От билан яроғимни олиб қайт, деди.

Амри султон, тўрам, вожиб бўлмасми,
Тарки вожиб қилса одам ўлмасми?
Бор деган сўнг Гўрўғлидайин султон,
Бизлардай фуқаро чўлга чиқмасми?

Шу сабабдан ангдиб ётдик йўлингда,
Душман бўлиб турдик соғи сўлингда.
Отанг амри билан келдик бу ерга,
Ўлдирсанг ҳам ихтиёринг қўлингда.

Авазхон икки мергандан бу сўзни эшитиб, ўйланиб қолди: «Демак, бу иш қирқ йигит билан отамдан бўлган экан. Булар бормаймиз деса — отам ўлдирса уларни, отамнинг айтганини қилса — мен ўлдирсам. Бу ёғи қандоқ бўлдикин энди? Отамиз хизматга буюриб, биз хизматда бўлиб, ўртада гуноҳсиз икки мерган ўладиган бўлди»

— Ҳай Асад билан Шодмон, саломат келибсизлар, саломат боринглар энди. Ота-бола икковимизнинг касофатимиз бошқаларга тегмасин. Бу орада ҳўлу қуруқ баравар куймасин. Омон-эсон Гулшан боққа борсам, Гулшан бордан Маликаи Айёрни олиб келсам, қирқ йигитим билан сўнг сўзлашарман,— деди.

Икки мерган аниқ ўлмайдиганини билиб, Авазхонга:

— Эй тўрам, бизлар умримизча Аҳмад сардорнинг хизматида бўлдик, на эл кўрдик, на юрт кўрдик. Йигирматадан, ўн бештадан ўрдак сўна отиб келдик, Аҳмад сардорга хўжа палов қилиб бердик, қилган ишимиз шу бўлди. Мана энди баҳонайи сабаб билан сизга келиб қўшилдик ва йўлдош бўлиб қолдик. Энди ўлмайин сиздан айрилмаймиз. Сиз билан бирга юрсак — эл кўраимиз, юрт кўраимиз ва жаҳонгашта бўлаимиз. Ажалимиз етса ўлаимиз, бўлмаса қайтиб келаимиз,— деди.

Авазхон айтади:

— Эй, Асад билан Шодмон, бу Ғиротга отларинг ҳам ияра олмайди. Ғиротнинг кўрган ерларини, юрган ерларини

ни одам ҳам кўра олмайди. Ундан кўра шу ердан қайтиб кета беринглар,— деди.

— Ҳеч бўлмаса отимизнинг яраган еригача борайик, отимиз ярамаган ерда қолайик,— дейишди иккови. Чунки икковининг мақсади — қачон Авазхон бир ерда ухласа, уй-қуда Авазхоннинг бошини қесмоқчи эди.

— Бўлмаса майлига,— деб Авазхон йўлга тушиб кета берди. Орадан етти кеча-ю кундуз ўтди, улар лот-қалмоқнинг юртига етишди. Қалмоқ шоҳнинг Кўккўз ойим деган қизи бор эди, у кўшкнинг устида ўтириб эди. Бирдан у йўлдан ўтиб бораётган Авазхонни кўриб, бир кўргандан ошиқ бўлиб, кўнглини бериб, унга қараб бир сўз деб келаётгани:

Бирдай қарадим йўлингга,
Назар сол соғи сўлингга.
Чамбилнинг эгаси, Аваз,
Янги кеп тушдинг қўлимга.

Бирдай йўлингга қарадим,
Қора зулфимни тарадим.
Келарми деб сиздай бекни,
Утган одамдан сўрадим.

Ишқингда бўлдим мен сарсон,
Мушқулимни қилгил осон.
Мақсадимни сизга айтай,
Бир замон туринг, бегижон.

Сурма қилайин изингни,
Кўргил лот-қалмоқ қизини.
Бир замон тургил, Авазхон,
Бир кўрай ойдай юзингни.

Ҳар дамда тутар хуморинг,
Эгнимда тилла туморим.
Бир замон тургил, Авазхон,
Бир кўрай сенинг дийдоринг.

Сарф қилайин дунё-молим,
Бир-бир баён берай ҳолим.
Бир замон тургил, Авазхон,
Бир кўрай ойдай жамолинг.

Донинг ер юзига кетган,
Ким кўrsa таърифинг этган.
Бир замон тургил, Авазхон,
Ишқинг бу жонимдан ўтган.

Арзимни баён этайин,
Бир мақсадимга етайин.
Қаён борсангиз, Авазхон,
Сизман бирга кетайин.

Соқит бўлай доғ-аламдан,
То жон чиққунча танамдан.
Олиб кетинг, арслоним,
Кечдим мен ота-онамдан.

Бир жамолингни кўрайин,
Доим хизматда бўлайин.
Олиб кетинг бизни, Аваз,
Чамбилда даврон сурайин.

Тўғри мақсадим сўйлайин,
Қақшатиб йўлда қўймайин.
Олиб кетинг Чамбилбелга,
Сиз билан кулиб-ўйнайин.

Ёш оқар гавҳар кўзимдан,
Кўпдир умидим ўзингдан.
Шарт айтиб кетайин сизман,
Қайтманг айтган сўзимдан.

Авазхон шу вақтда не бир фикрда, не бир хаёлда кетиб бораётди эди. Кўккўз ойимнинг айтган сўзлари унинг қулоғига ҳам кирмади, келиб чақириб қайтганини ҳам билмади, балки ўз машғулоти билан бўлиб, ўтиб кета берди. «Борганингдан келмагайсан!» деб қаргаб қола берди уни Кўккўз ойим. Не гап бўлса — Авазхоннинг изидаги икки мерган кўриб келаверди. Иккови ҳам Авазхонни сўкиб бораверди. «Қизни олмайди, шунча чақирса ҳам сўзига қулоқ солмайди, у энағар ўз билганидан қолмайди. Шунини олиб борса жонидан кам келами, ё бўлмаса биров бунга кулами?»

Шундай қилиб, улар бу ердан ўтиб кетишди. Уч кеча-ю кундуз йўл тортишди. Авазхоннинг олдидан баҳайбат бир занги чиқди. Бўйлари минорга ўхшарди. Қўлидаги таёғи етти ботмон келарди, ундан бошқа яна бир калтаги

бор эди, буниси тўққиз ботмон, яна бир калтаги бор эди, буниси эса ўн бир ботмон эрди. Бир ўзига уч калтак олган, ҳайбатини кўрган киши ҳайрон қолган, ўзини кўрадиким тарафсиз полвон. Авазхон уни кўриб бир фикр ўйлади. «Бунинг олдига бир борайин. Бундан бир сўраб кўрайин, ўзи қаёқдан келар экан, қаёққа борар экан. Менинг борадиган жойларимни кўрган бўлса, билган бўлса, бундан бир йўл сўрайин. Дўст бўлса — дўстлигини билайин, душман бўлса — бунинг билан бир айланишиб кўрайин» — деди. Сўнг отини қайтариб, у зангининг олди-га борди:

— Йўл бўлсин! — деб олдидан ўтди. Занги бир қараб, Авазхонни писанд қилмай кета берди. Авазхон иккинчи мартаба яна унинг олдидан ўтди. Занги Авазхонга қараб: «Ўзи кичкина бўлса ҳам, лекин юраги катта экан. Мендан қўрқмасдан, менинг олдимга желиб юрибди» деб [кўнглидан ўтказиб], боз йўлига кета берди. Авазхон зангининг кетидан етиб бориб, унинг кифтидан тортиб:

— Тўхтанг! — деди.

— Нима дейсан? — деб занги Авазхоннинг юзига қаради.

Шунда Авазхон туриб деди:

— Икки киши йўлда бир-бирига йўлиқса, бир-биридан йўл сўрайди. Мен ҳам шунга ўхшаб сендан йўл сўрадим, қаёқдан келяпсан, қаёққа боряпсан, дедим.

Барзанги айтди:

— Мени сўрасанг, Эрам боғидан келаман. Юнус билан Мисқол деган икки парига умримча ошиқ эдим. Лекин икковини ҳам Гўрўғли деган қароқчи уриб кетибди. Унинг макони Чамбилда эмиш. Мен шуни излаб Чамбилга бораман. Бунда тўққиз ботмон калтагим бор. Мен калтагим билан туркман халқининг бафини қираман. Мана бу калтагим билан уриб деворларини қулатаман. Чамбилни қури-тиб, шуйтиб, Юнус пари билан Мисқол парини олиб қайтаман. Менинг отимни эшитганинг йўқми. Қоплон дев деб эшитган бўлсанг, шу мен бўламан, — деди.

Авазхон Қоплон девдан бу сўзларни эшитиб, унга қараб бир сўз деб тургани:

Уларман деб бир зарра ғам емайсан,
Бир сўзимни тангрим билар демайсан.
Кўрмадим сендайин манман аҳмоқни,
Ажал ҳайдамаса бунда желмайсан.

Қароқчи, демагил, Гўрўғли султон,
Майдонга кирганда тарафсиз полвон.
Ўз олдингга мақтанарсан лоф уриб,
Сендайларни қилган у майдонда қурбон.

Кўкка чиқаргандир майдон чангини,
Емғирнинг сувидай тўккан қонини.
Зўрлик билан олиб кетган эди у,
Хирмон қилиб сендайларнинг танини.

Гўрўғли шоҳ Эрам боққа борганди,
Сендай зангиларга қиргин солганди.
Энди юрсанг уч калтакни кўтариб,
Бу калтаклар шунда қайда қолганди?

Шунча вақтдан бери нега келмадинг,
Кўп улоқмай ўз юртингда ўлмадинг?
Нима қилдинг хоннинг ўзи борганда,
Сендай гумри аҳмоқни мен кўрмадим!

Еримиз бўлса от юролмас ёнадан,
Бунча аҳмоқ бўлиб тувдинг онадан?
Гўрўғли шоҳ Эрам боққа борганда,
Минг душманни бир одам деб санаган!

Гўрўғлининг Ҳасан ғайбари бордир,
Таъриф қилсанг, мисоли аждаҳордир.
Бир чинорни калтак қилиб қўлга олиб,
Боргандан ўлимнинг сенинг тайёрдир!

Ундан бошқа боз қирқ йигити борди,
Ботирликда ҳаммаси эътиборли.
Бел боғлаб майдонга тушса кўрасан,
Ҳар қайсики мисли арслонча борди.

Гўрўғлининг катта ўғли Ҳасанхон,
Майдон кирса сувдай оқар қизил қон.
Ғазаб билан ул майдонга кирганда,
Қирқ мингингга жавоб айтар бегумон.

Гўрўғли душманга аскар тортади,
Орият йўлида жонин сотади.
Майдон кириб ўйнар бўлса Ғироти,
Чалкашиб душманлар ўлиги ётади.

Очилганда тоза боғнинг гулиман,
Худонинг саргардон этган қулиман.
Ана майдон, келгил душман, қўрайик,
Гўрўғлининг Аваз отли улиман.

Исмимни Авазхон, дейди, англагил,
Бир бошингни бир гавгога солмагил!
Ана топдинг душманингни бирини,
Хушёр бўлгин, армонда ҳеч қолмагил!

Оламни тўлдиран, занги, ҳайбатинг,
Ана топдинг Чамбилбелнинг бекзодин.
Чин майдонда бир олишиб қўрайик,
Қанча бўлса энди сенинг ғайратинг!

Авазхон шундай деб сўзини адо қилгандан кейин, барзанги Авазхонга қараб, уни ҳажв қилиб деди:

— Елгонни жуда ҳам сошлаб айтар экансан. Биз Гўрўғлини кўрмасак ҳам, аммо таърифини эшитганмиз. Сен ўзининг шу жасадинг билан Гўрўғлининг боласиман, деб уялмай қандай айтасан! У, сиёсат билан қўрқитадиган одамнинг бошқа. Мен Гўрўғлининг боласини ўзим биламан. Ундай кўра, ҳали ҳам бўлса, йўлингдан қолма!

Авазхон айтди:

— Мен сенинг билан бир майдонга кирмай кетмайман! Қандай қилсам Гўрўғлининг боласи эканимни биласан?— деди.

Барзанги айтди:

— Агар сен Гўрўғлининг боласи бўлсанг, мен мана бу етти ботмон калтагим билан сени бир урайин. Агар сен Авазхон бўлсанг, шуни урган билан тингламайсан, бошқа бўлсанг, шунинг билан ўласан,— деди.

Авазхон отдан тушиб, «ургин!» деб тўхтади. Душман калтагини кўтариб урмоқчи бўлди. Шунда Авазхон ўз-ўзига бир сўз деб тургани:

Куйган қулман, раҳм айлагил ҳолима,
Зулм қилар бўлди душман жонима.
Сен бўлмасанг ўзинг пушти пойима,
Армон билан бўяларман қонима.

Яратган барчани, жаббор-худойим,
Ўзинг разм айлагил бу дам, худойим.

Душманнинг зарбинда турман¹ сизиниб,
Ўзингдан бошқа йўқ менда панойим.

Кўп йиғласам кўздан оқар қонли ёш,
Душман ҳайбатидан бўлдим бебардош.
Даргоҳингга мен ўзингнинг сизиниб,
Бу душман зарбинда турман яланг бош.

Баҳайбат калтаги душман қўлинда,
Жонкуярим йўқди ўнги-сўлимда.
Таваккал деб даргоҳингда турибман,
Бир жоним ҳадядир сенинг йўлингда.

Бу душман кўринар тарафсиз полвон,
Тошни урса қилар у талқон-талқон.
Даргоҳингда таваккал деб турарман,
Бу дамда қудратинг бошимда қалқон.

Буни деб Авазхон турган вақтида, [занги] етти ботмон калтак билан келиб урди. Авазхон сифар тутиб турди. Чибин чаққандай бўлмай қолди Авазхонга. Бунинг билан ўзи ҳеч ким, ўлмас эди.

— Сен Гўрўғлининг боласи бўлсанг, мен сени мана ҳозир тўққиз ботмон калтак билан ураман, ўшанга ҳам чида энди, — деди занги.

— Ургин, кўнглингда армонинг қолмасин, — деди Авазхон.

Занги уни тўққиз ботмон калтаги билан урди, Авазхонга ҳеч гап бўлмади. Шунда занги Авазхонга қараб:

— Ҳақиқатан ҳам сен Гўрўғлининг боласи экансан. Энди йўлингга кета бер, — деди. Авазхон шунда унга қараб:

— Эй аҳмоқ, уриб-уриб сен кета берасан, таёқни еб-еб мен кетавераманми? — деди. Занги:

— Мен сени уришиб урганим йўқ, Гўрўғлининг боласи эканлигингни билмоқчи бўлиб уриб эдим. Ҳақиқатан ҳам сен Гўрўғлининг боласи экансан. Энди уришаман десанг, ўн бир ботмонлик калтагим билан ураман, — деди. Авазхон унга:

— Бугун бизга навбат келмас экан-да унда, — деди. Барзанги:

¹ Турибман.

— [Агар сен чиндан ҳам] Гўрўглининг боласи бўлсанг, албатта аввалги навбатни менга берасан!— деди.

— Ҳа, ур!— деди Авазхон унга. Занги уни ўн бир ботмонлик калтаги билан ҳам уриб, сўнг Авазхонга қараб:

— Ол энди навбатингни!— деб калтагига суяниб тўхтади. Авазхон айтди:

— Эй занги, сенинг уч урганингга бир ураман, бир урганимдан омон қолсанг, яна уч марта ургин мени!— деди. Шунда Барзанги туриб айтди:

— Энағарнинг боласи, қиттай жонинг билан кўп маҳмадана экансан, чарчагунингча ура бер-да, неча марта урсанг ҳам!— деди.

Авазхон Ғиротнинг белига минди, сўнг отини ҳайдаб узоққа борди, қиличини қўлига олди, [кейин орқасига қайтиб], Ғиротнинг жиловини қўя берди. Ғирот юлдуздай оғиб келиб, бояги барзангининг ёнбошидан ўтди. Авазхон қиличини бир сирмагандан чирпилаб ўтиб кетди. Барзанги буни билмай қолди. «Тез-тез ур-да, урадиган бўлсанг!»— деб, ўзидан беҳабар турган ерида тура берди. Шунда Авазхоннинг зангига қараб бир сўз деб тургани:

Бошқани кўзга олмайсан,
Назари писанд қилмайсан.
Ўзингдан хабар ол, аҳмоқ,
Ҳали ўлганигни билмайсан.

Авазхон шамширини солди,
Азроил жонингни олди.
Ҳали беҳабарсан, аҳмоқ,
Жасадинг майдонда қолди.

Англамадинг сен сўзимдан,
Қарғалар тўяр кўзингдан.
Ҳали билмай турсанг, аҳмоқ,
Бир хабар олгин ўзингдан.

Қиёмат кун сенга тушган,
Бу ерларга келмас душман.
Душман учун чиққан офат,
Душманларнинг қонин ичган.

Ҳар ерда майдонга келар,
Яккалаб душманни терар.

Душман қонин яламаса,
Қинда туриб сазо берар.

Қирқ чилтон берган бу олмос,
Бу бор ерга душман бормас.
Қиндан олиб ишлатсангиз,
Тош бўлса ҳам дамин олмас.

Қирқ чилтонлар берган шамшир,
Ишлатади Гўрўгли эр.
Кўҳи Қофда йўйиб қиргин,
Душманни қилган қора ер.

Тўкдим мен, Занги, қонингни,
Эгаси олар жонингни.
Армонман қолдинг майдонда,
Қузғунлар ейди танингни.

Бовар қилмадинг сўзимни,
Қузғунлар ўяр кўзингни.
Қандай бўлибди аҳволинг,
Бир тебраниб кўр ўзингни!

Душман аччиқ билан калтагини кўтариб оламан деб ҳаракатга келиб эди, бирдан энди икки ёнига бўлиниб тушди. Икки гўла бўлди. Ҳар гўласи мўла бўлди. Авазхондан кейинда келаётган мерганлар бу сирни кўриб, иккови бир-бирига қараб, бир соатгача гапиролмай туришди. Кейин Асад:

— Эй Шодмон, ўзимиз нима қилиб юрибмиз бунинг кетидан?— деб айтди. Шодмон деди:

— Шу Авазхонни ўлдирамиз деб хомтама бўлиб юрибмиз-ку, Асад. Ундан кўра, шу Авазхонни ўлдиришнинг баҳридан ўтайик. Шундан ўлмай қутулсак, шуни ўлдиргандай бўлиб кетайик, ўзимизнинг ажалимиз етиб юргандик, кунимиз битиб юргандик, ўзимизни шўр қисиб, шунинг кетидан ияриб юргандик. Илойим, сен қушбеги бўлмай кет, мен вазир бўлмай кетайин. Ухлаб ётганда, агар, бошини чопсак, у оёғи билан ҳам тепиб икковимизни ўлдира!— деди.

Шундан кейин икки мерган: «эсимизнинг борида элимизни топмоғимиз керак» деб Чамбилга қараб қочиб кетди.

Энди, Авазхоннинг йўл тортиб жўнаганининг баёни:

Уйнатиб Ғиротин боз йўлга тушди,
Улдириб бир душман, биткарди ишни.

Кетди юриб мерганларга қарамай,
Қолди улар йўлдошликка ярамай.

Йўлга тушди энди Аваз суриб от,
Сўзи бир, лафзи бир эди аслзот.

Икки қилмай Гўрўғлининг сўзини,
Халққа кўрсатмоққа Аваз ўзини.

Ғироти ўйнар эрди остида ҳам,
Ёлғизман деб емас эрди асло ғам.

Бу йўлларга чиқиб бир ўзи ёлғиз,
Тинмайин ҳайдади кечаю кундуз.

Не бир қамчи урмам асло таниннга,
Жабр қилмай, деди, ҳайвон жонинга.

Ғироти ул шамолдан тез кетарди,
Неча тоғдан, неча белдан ўтарди.

Учар қушдай гўё бордир қаноти,
Ғирот эрди бу Чамбилнинг ободи.

Кеча-кундуз тинмайин йўлга кирди,
Боши йўқ, оёғи йўқ бир чўлга кирди.

Кеча-кундузни Аваз билмас эрди,
Ёлғизман деб фикрига келмас эрди.

Йўлдоши йўқ ёнида, ёлғиз Авазхон,
Ёлғизман деб емас эрди ҳеч бир ғам.

Уч кеча-ю кундуз орадан ўтди,
Гулдона отли ул кампирга етди.

Кампирга боргандан кейин, у Гулдона деган кампир бир лаганин ерга қўйиб, лаганининг устига бошини қўйиб, ернинг остига қулоқ солиб тинглаб ётар эди. Авазхон бормасдан бир кун аввал, Авазхоннинг келишини англаб, йўл-

дан дам-бадам хабар олиб турар эди. Ҳалводай пишган кампир эди, тевасидан тушган кампир эди у. Манглайдан тарлон очган, чаккасининг гўшти қочган, кўрган одам ақлидан шошган, ёши бир юз эллик олтидан ошган, алпинчоқ, салпинчоқ, бўйни тўлган эшшак мунчоқ, ўйнагани қўғирчоқ, ҳали ҳам кўнгли келинчак. Оғиз-боши буришиб, пешоналари тиришиб, момо деган одам билан юради уришиб.

Ана шу Гулдона кампир Авазхонни кўриб, йўлнинг ёқасида туриб, Авазхонга қараб бир сўз деб тургани:

Қонман¹ олган олмос қилич қалавун,
Ҳар банданинг берса шундай тилавун.
Барзанги, сақлагин отнинг жиловун,
Ҳайбатли арслоним, сенга йўл бўлсин?

Узоқ йўлдан келдинг бунда суриб от,
Ўзинг ёшсан, бунча баланд сиёсат.
Тарзинг ўхшар сенинг асли аслзот,
Ҳайбатли арслоним, сенга йўл бўлсин?

Душманлар қилади эрнинг ғийбатин,
Тананга сигмайди, кўрдим ғайратинг.
Маст бўлган шерга ўхшайди ҳайбатинг,
Ҳайбатли арслоним, сенга йўл бўлсин?

Баланд кўринади сенинг димоғинг,
Тошни сувдай кесар селсанг пирогинг.
Булутни кўзлайди бу арғумоғинг,
Ҳайбатли арслоним, сенга йўл бўлсин?

Сиёсатинг сенинг оламини босган,
Таърифингни қилсам ҳаддингдан ошган.
Биздан бошқа кўрса ақлидан шошган,
Ҳайбатли арслоним, сенга йўл бўлсин?

Бир ўзингсан, ёнингда ҳамдамнинг йўқ,
Ёки бир суратсан, танда жонинг йўқ.
Ёш ўғлонсан, ҳеч бир сенинг ғаминг йўқ,
Ҳайбатли арслоним, сенга йўл бўлсин?

Момонинг бу сўзига Авазхоннинг жавоби:

¹ Қон билан,

Юрагимга менинг тўлди қайғу-ғам,
Бандасидан йўқди менга меҳрибон.
Сабаб билан бу йўللарга тушибман,
Арзимни эшитинг, айтай, моможон!

Юртингда адашиб, мен бўлдим сарсон,
Бўлармикин менинг мушкулим осон?
Мени сўрсанг, қалмоқ элнинг тўраси
Исминни сўрасанг, дейди, Дурманхон.

Бу кунлар бормикин, менда кўраси,
Онам шўр бўлганди, куйиб ўласи.
Исминни сўрасанг, исмин Дурманхон,
Узимни сўрсанг, қалмоқ тўраси.

Маконим сўрасанг, қалмоқ қалъаси,
Душманнинг қолмайди кўзин оласи.
Исминни сўрасанг, дейди, Дурманхон,
Қалмоқ эли подшосининг боласи.

Қанча йўлдир билмам юртнинг ораси,
Ёлғизнинг бўлмайди ҳеч бир паноси.
Неча кундан бери сарсон бўлиб мен,
Ҳеч билмайман қандай солган балоси?

Омон-эсон борсам отам қўлига,
Ёлғиз ҳеч чиқмайин қайтиб йўлига,
Сабаб билан келдим, момо, қўлингга,
Бизни силта тўғри қалмоқ йўлига.

Қулоқ солинг, момо, айтган сўзима,
Ота-онам бир кўринса кўзима,
Соғ-саломат топиб олсам юртимни,
Қанча дунё десанг берай ўзингга.

Қалмоқ йўлин айтинг менга, кирайин,
Жадаллаб йўлларда тинмай юрайин.
Омон-эсон топсам, момо, элимни,
Ҳисобсиз дунёни сизга берайин.

Дурманхон сабабсиз бунда келмасди,
Кунда келиб бундай сўзлар демасди.
Қанча дунё десанг, момо, берайин,
Дунё деган бизга писанд эмасди.

Бу сўзни эшитиб, момоси айтди:

— Эй Дурманжон, қалмоқ тўраси бўлсанг, ўзимнинг болам экансан-ку. Бу йўллардан бесар одам ўтолмайди. Лекин бу йўлдан келганлар момонгга бир кун меҳмон бўлмай кетолмайди. Бугун кетган киши ҳам қалмоққа етолмайди. Момонгнинг ёлғизлик жонидан ўтган, момонг жуда хафа бўлиб кетган. Бир оқшом сени мен меҳмон этайин, олдинда турайин, таом тортайин, кечаси билан сўзлашиб ётайин, тонг отган сўнг, мен сенга қалмоқнинг йўлини кўрсатаман. Сен уни тўппа-тўғри топиб оласан.

— Ҳай, майли, моможон,— деб Авазхон ияриб кета берди унинг кетидан.

Авазхон бориб отидан тушди, кампирнинг орқасидан уйига кирди. Кампирнинг уйининг ўртасида қайнаб турган қулоқли қозонни кўрди. Қозоннинг ичи тўла мой. Момо эса уйининг тўрига бориб, белдан тўшакни солиб, чилдирмасини қўлига олиб, сўнг Авазхонга қараб:

— Дурманжон, қалмоқ элнинг боласи ўйинчи келади. Мен чилдирма чолайин, сен пича ўйнагил! Бир майдон баэм қилиб, сўнг ўтирамыз икковимиз!— деди.

Авазхон айтди:

— Эй момо, эсингиз кетибди, сизнинг қарилигингиз етибди. Қалмоқ элнинг ўйнаса фуқаросининг болалари ўйнайди, тўра халқи ўйинни нима билсин! Лекин мен чилдирмани жуда чолғичман. Мен чилдирма чолсам, сиз ўйнасангиз. Мен чилдирма чолиб, ашула айтсам, сиз «Дурманжон, айтганинг келсин!» деб ўйнай берсангиз, мен беш юзга чиққан кампирни беш минутда қиз қилар эдим. Сиз шу сўзимга қандай қарайсиз, момо?— деди.

— Момонг бўйингдан айлансин, кошки шундай қилсанг,— деди момоси Авазхонга.

— Эй момо, сизни ундай-бундай қиламан, бир фаслда мумдай қиламан, имонингни гужумдай қиламан!— деб Авазхон чилдирмани қўлига олди. Авазхон чолаверди, момоси ўйнайверди. Шунда Авазхоннинг момосига қартиб айтган ашуласи ва момосининг Авазхонга қилиб турган жавоби:

— Кўп ғавғода қолди бошинг,
Дурманхон бўлди йўлдошинг,
Аввал қора бўлсин сочинг.
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Чиндир, момо, айтган сўзим,
Ошиғинг бўлайин ўзим,
Қора бўлур қошу кўзинг.
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Топилмайди, момо, изинг,
Ҳавас қилдинг ёшлик кезинг,
Тўлган ойдаи бўлсин юзинг.
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Унг келгайди кўрган тушинг,
Сенинг билан бўлсин ишим.
Лабларинг гул гунчасидай,
Садаф бўлсин майда тишинг.
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Уйқудан қотган қабоғинг,
Устоддан олдим сабоғим,
Тўлган ойдаи оқ тамоғинг,
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Момо, бўлсанг менинг ёрим,
Мен бўлайин харидоринг,
Кўксингда бор қўш аноринг.
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Ёр бўлиб кирай қўйнингга,
Бир меҳрим қонсин ўйинингга.
Тонг отгунча бирга ётай,
Билагим ташлаб бўйнингга.
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Қайда қолди қалмоқ элим,
Уйнаб ўсган менинг ерим?
Новда битган мисли толдай,
Хипча бўлсин, момо, белинг!
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Ошиғинг бўлиб истайин,
Қиз бўл, деб, момо, қистайин.
Кўксингда бордир нақш олма,
Олмаларингни искайин.
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!

— Мендай Дурманинг адашар,
Икковимиз юрсак ярашар,
Қиз бўлсангиз ўн беш яшар.
Момом қиз бўлсин, қиз бўлсин!

— Дурманжон, айтганинг келсин!..

* * *

Бу ашулани айтиб Авазхон,
Иш қилмоқчи бўлди момога маҳкам.

* * *

Бу ишларга, момо, ҳайрон бўлдим мен.
Шу вақтгача нега қиз бўлмадинг сен!

Қиз бўларнинг қачон вақти етибди,
Бир-икки ашула борки, ўтибди.

Бўлар вақти ўтиб кетди бо қизнинг,
Мен билувда, момо, ўйинни буздинг.

Осон эмас қиз бўлмоқлик, ўйлагил,
Ўйинни бузмайин, тузук ўйнагил!

* * *

Чилдирмани Аваз қўлдан ташлади,
Момонинг қўлидан маҳкам ушлади.

Тиклаб ўйна, деди, момо, бўйингни,
Ургатайин энди сенга ўйинни.

Силкиб-силкиб момонинг вақтин хушлади,
Момосини қозонга отиб ташлади.

Қайнаб турган мойга момонгиз тушди,
Хом ери қолмайин ҳаммаси пишди.

Чилдирмасин Аваз қўлига олди,
Қозонни айланиб чилдирма чолди.

Момонгнинг қўлидан у тутиб олди.
Тиришиб, буришиб момонгиз қолди.

Момонгнинг тишлари жик-жик бўшабди,
Тепага қулоғи тип-тик бўлибди.

Кўрса, қачон момонг ўлиб кетибди,
Қиздан ҳам у нарроғига ўтибди.

Момосининг ишини тамом қилиб бўлиб, уй-анжомига
ҳам ўт қўйиб, ўртаб юбориб, Ғиротнинг белига миниб,
Авазхоннинг йўл тортиб жўнаганининг баёни:

Минди Ғиротнинг белига,
Куйганди ишқнинг хилига.
От ўйнатиб йўл тортди,
Якка душманнинг элига.

Бедов боради диркиллаб,
Меҳтарада сувлари —
Кета берди шилқиллаб.

Узангига текканда,
Қонхўр бўлган қиличи.
Саза берар тингиллаб.

Абдол найза қўлинда,
Учи ўтдай йилтиллаб,
Тилла тўғон шилтиллаб,
От сағриси билқиллаб,
Узангига қоғишиб
Тилла тўға ширтиллаб.

Бошида қалқон қалтиллаб,
Танда совут ярқиллаб,

Оғиздан учган оқ кўпик
Кўкрагига барчилаб.

Туёғи тошга текканда,
Овози чиқар ширқиллаб.
Чақмоқ тошда туёқдан
Ут чиқади ярқиллаб.

Сағридан оққан қаро тер
Қора ерга томчилаб;
Қарамай Аваз йўл тортди
Унги сўлга, қамчилаб.

Кунни-тунни билмайди,
Парвойига келмайди.
Лочиндай учиб боради,
Туёғи ерга тегмайди.

Холдона билан Бозиргон,
Уч ойлик йўлдир ораси.
Ёмон кунда ярайди
Чин бедовнинг сараси.

Уч кун, уч тун йўл тортди,
Кўриди Аваз кўзига
Бозиргон шоҳнинг қалъаси.
Гўрўғлининг Аваздай
Ишонган арслон боласи.

Авазхон шундай Бозиргон шаҳрига бориб, Бозиргон шаҳрининг бир қорасини тутди. Авазхоннинг олдидан бир малла кийган оқ соқолли одам кўпдаланг бўлиб, ўта берди: у ҳар гал икки қадам босарди, ҳар икки қадамда икки ракаат намоз ўқирди. Авазхон ўйланиб: «Одам одамни синамоқлик—зийраклик ва лекин авлиёни синамоқлик—шаккоклик» дейди. Ҳар нима бўлса, шу одамга бир бора йин, қандай одам эканлигини билайин»—деб, бояги оқ соқолли одамнинг олдига салом бериб келди. Ул оқсоқолли киши Авазхоннинг саломига алик олиб:

— Авазхон, саломат бормисан, улим?— деди. Авазхон унга:

— Шукур, саломатман, бобо,— деди.

— Эй Авазхон, мени танидингми?— деб сўради ҳалиги оқ соқолли чол.

— Йўқ, танимадим сизни,— деб жавоб берди Авазхон.

[Шунда оқ соқолли чол туриб айтди]:

— Эй Авазхон, сен шаҳардан чиқдинг, Аҳмад сардорнинг икки мергани сени ўққа тутди, сен эсон-омон қолдинг, шунда мени кўрганинг йўқмиди? Ундан ўтдинг. Қоплон дев олдингдан чиқди, тошни урса талқон қилар эди ул, у сени уч калтаги билан урди, сен учовидан ҳам омон қолдинг, шу ерда ҳам кўрмадингми мени? Мана, Гулдона кампирни ўлдирганингга ҳам уч кун бўлди. Бугун эса бу ерга келиб турибсан!— деди.

Авазхон «тавба!» деб чолнинг оёғига бош уриб йиғлай берди.

Чол сўзида давом этди:

— Эй Авазхон, бу олдингда турган Бозиргон шоҳнинг қалъасидир. Отангнинг қаттиқ душманининг бири шудир. Гўрўғли келса, битта-битта жавоб айтамиз, дегандан ўн саккиз минг полвони бор. Бошқа аскарининг сони йўқ. Сен Гулдонани ўлдирдинг. Унинг Холдона деган бир опаси бор шу ерда. Уч юз олтмиш қоровулнинг бошчиси у. Уч кун бўлди, бугун Гўрўғлининг Ғиротининг дубури чиқди, деб унинг юртга хабар берганига. Юрт жаҳонни сувсиз қимирлатиб ётибди. Бозиргон шоҳнинг бир Офтобой деган қизи бор. Бозиргоннинг ҳам ўғли, ҳам қизи у, ўзи бисотида бори — ёлғизи. Лекин осмоннинг остинда, ернинг юзинда соҳибжамолликда бир ўзи. Бозиргон шоҳ: «Қизимнинг таърифини Гўрўғли эшитса, келиб олиб кетади» деб шу сабадан шундай ҳушёр бўлиб туради. Шунинг учун мен сенинг тусингни бошқа қилиб юборайин. Аввалиси, шу кампир билмас, кампир билгани билан ҳам бошқаси қабул қилмас.

Чол шундай деб Авазхонга бир дуо ўқиб солди. Авазхон бир ажойиб гадой бўлиб қолди. Соқоллари белбоғига тушган, кўрган одамнинг ҳуши учган ва қалқонлари кулоҳ бўлди, найзалари ҳасса бўлди. Кўзлари йиринглаган, ўпкалари ширинглаган гадой суратига кирди. У Ғиротга дуо ўқиб, бир дам солиб эди, Ғирот қозоқи бир чўбир бўлиб қолди: ётса турмайдиган, турса ётмайдиган, қил хуржун, жун хуржун дегандан бир отига шундай чин қирқ хуржун пайдо бўлди. Сўнг чол Авазхонга шу дуонинг қайтармасини ўргатиб бўлиб: «оллоҳу акбар!» деб Авазхоннинг кўзидан ғойиб бўлиб кетди. Авазхон отини миниб, шаҳарга қараб кела берди. Дарвозанинг устида турган Холдона кампир ёлғиз отли гадойни кўриб, бир сўз деб тургани:

Эшитинг сўзимни, барча халойиқ,
Ушбу хизмат бизга бўлибди лойиқ.
Йиғилинглар, уч юз отли қоровул,
Бозиргон шоҳ кўнглин хурсанд қилайик.

Бизга қандай катта инъом берибди,
Қоровулар бари бизга иярибди.
Йиғилинглар, уч юз олтмиш қоровул,
Бир гадойни момонг ёмон кўрибди.

Билмай қолсак буни, бизга ўлимди,
Хаслларим бу гадойга бўлинди.
Йиғилинглар, уч юз олтмиш қоровул,
Бу гадой кўзима ёмон кўринди.

Минган оти юз бедовнинг сараси,
Кўринади ёлғиз отлик қораси.
Йиғилинглар, уч юз олтмиш қоровул,
Яқинлашиб қолди душман қораси.

Сўзни билмас одамзоднинг нодони,
Жодугар ҳаммаси Ёвмит одами.
Йиғилинглар, уч юз олтмиш қоровул,
Яқинлашган ўхшар душман қадами.

Бир қорани бугун момонг кўрибди,
Неча полвонлар зарбидан ўлибди.
Йиғилинглар, уч юз олтмиш қоровул,
Юртни қуритган қонхўр Аваз келибди.

Менинг борим бу шаҳарда билибди,
Ғиротини чўбир қилиб минибди.
Армон билан Гулдонани ўлдириб,
Гадой бўлиб бугун бунда келибди.

Энди келди, билмаганинг билдирар,
Бу олишса, кўп полвонни ўлдираб.
Олиб қочиб Офтобойдай қизингни,
Бозиргон шоҳ мамлакатинг булдираб.

Тингилгаң жойини қўймайин олган,
Нечовнинг бошига савдони солган.
Неча мингга ёлғиз ўзи даф этар,
Бу жаҳонда будир тарафсиз полвон.

Яна бордир Ҳасанхондай бир ўғли,
Гўрўғлининг аслинда йўқ сира ўғли.
Авазхонни Гуржистондан келтириб,
Етти ёшдан таълим берган бир ўғли.

Кампир шундай деб қичқириб шовқинни солди. Уч юз олтмиш қоровул йиғилишиб қолди. Туш-тушдан Авазхонни ўртага олди.

— Бу бир гадой-ку!— деб қоровулар ҳайрон бўлиб қолди.

— Авазхон дегани шуми!— деб ёқасидан бирови тортиб эди, Авазхон ерга оғанаб қолди.

— Гўрўғлининг Ғироти шуми!— деб бирови танасининг устидан тортиб, босиб эди, оти аста ётиб олди, хуржунлар отдан ағдарилиб қолди. Буғдой, арпа, тариқ деганлар тўкилиб, бир-бирига қўшила бошлади. Кампир «урҳо-ур!» деганини қўймади. Қоровулар бирови: урайин, деса, бирови: «мияси ачиган кампирнинг ёлғон сўзи билан бир гадойни уриб ўлдирасанми!» деб ургани қўймайди.

Энди сўзни Бозиргон шоҳнинг қизи Офтобойдан эшитинглар. Офтобойнинг бир гул чорбоғи бор эди. Ҳар етти кунда бир кеча бориб, кечаси сайил-чорбоғ қилиб келар эди. Шу кечаси Офтобойнинг сайил-чорбоғ қиладиган кечаси эди. Ҳамма ётгандан кейин Офтобой қирқ канизи билан гул чорбоққа бормоққа чиқди. Кампирнинг «бойлачи-бойла! урҳо-ур!» деган овози Офтобойнинг қулоғига келди. Буни эшитиб, Офтобойнинг канизларга қараб бир сўз деб тургани:

Ким билан бўлмади момоннинг сози,
Хукми қўлинда ул, ўзи қози?
Нима савдо бўлди экан бу элда,
Баланд чиқа берди момом овози?

Кўп айёрдан отам шуни хушлаган,
Қоровул қиб дарвозага ташлаган.
Оташин бўп чиқар момом товуши,
Тайин, момом бир-бировни ушлаган.

Хизматида момо отамга ёққан,
Уч юз олтмиш қоровул ундан чаққон.

Жуда баланд чиқди момом товуши,
Момом ўхшар, тайин, душманни топган.

«Бойла-бойла!» деб кўп ёмон қистади.
Бу момом бир девни тайин ушлади.
Биров бекор ноҳақ ўлиб кетмасин,
Бировни бировга яқин усхади.

Қирқ канизлар, бировингиз борсангиз,
Шу шовқиндан бориб хабар олсангиз.
Биров бекор ноҳақ ўлиб кетмасин,
Шу ҳангома не ҳангома билсангиз.

Чаққон бориб, дарров билиб келсангиз,
Тун ичинда қандай гавго билсангиз,
Билиб келиб менга баён қилсангиз.

Ҳақли бўлса момом ишин жўнласин,
Бориб кўриб келинг ҳозир, ким экан,
Ноҳақдан бекорга биров ўлмасин!

Кўп зулм қилмасин биров жонига,
Кўп таёқ емасин ноҳақ танига.
Англамасдан ўлиб кетиб бир одам,
Биз зомин бўлмайик биров қонига.

Офтобой шундай деб канизининг бировини буюриб юборди. Канизи югургилаб кетди. Бориб кўрсаки, бир гадой, кўрди-да, борган каниз изига қайтди. Келиб Офтобойга айтди:

— Бибижон, бир гадой келган экан, момом шовқинни солибди, уч юз олтмиш қоровулнинг барини йигиб олибди, ҳалиги гадой бечорани Авазхон деб ўртага олишибди, гадой қутула олмай балога қолибди. Момом энди ул гадойни ўлдирмай қўймайди. Агар сиз бу кампирнинг айтганини қилсангиз, юртимизнинг қай ерини ҳам бойлайди.

Офтобой бу хабарни эшитиб, қайта бошдан бир канизини буюрди:

— Бор, айтгин, урмасин, тўхтасин! Узим ҳам бораман!— деди.

Офтобойнинг канизи момонинг қоровуларига келиб:

— Гадойни урмангизлар, подшонинг қизи келяпти!— деди.

Қоровулар тегмай тўхташди. Офтобой ҳам келиб қолди. Кўрдик, бир гадоё отининг ёнбошида йинлаб ўтирибди. Офтобой буни кўриб, қоровулардан сўради:

— Авазхоннингиз қайси?

Қоровулардан бири гадоёни кўрсатди:

— Авазхон ана у!

Офтобой айтди:

— Авазхонни мен кўрмасам ҳам биламан. У, айни шу вақтда ё ўн етти, ё ўн саккиз ёшинда, тилла жига бошинда, Авазхонни кўрган парилар ҳеччи бўлмай қолади унинг қошинда, деб эшитганман. Авазхон қизга ошиқ бўлмас эмиш, кўрган қиз Авазхонга ўзи ошиқ бўлар эмиш. Бу чол эса Авазхоннинг бобосиндан ҳам катта кўринади. Шундай экан, ким буни «Авазхон!» деди?

— Холдона момом айтди,— деди қоровулардан бири Офтобойга.

Офтобой:

— Эй, ноинсоф кампир, Авазхон деб бир гадоёга шунча азоб берасанми?— деб айтди.

Шунда Холдона кампирнинг Офтобойга қараб бир сўз деб тургани:

Ким экани маълум менинг ўзимга,
Гадоё бўп кўринар сенинг кўзингга.
Бу учун орага тушма, жон қизим,
Кейин вақти уяларсан сўзингга.

Гадоё бундай бўлиб бунда келмайди,
Бу сўзингга мендай момонг кирмайди.
Бунинг орасига тушма, жон қизим,
Бу бадбахт ҳеч кимга яхши от бермайди.

Етти ёшда Гуржистондан келгандир,
Юнус, Мисқол пари таълим бергандир.
Остиндаги Гўрўглининг Ғироти—
Ер юзини қўймай барин кўргандир.

Қулоқ сол момонгнинг айтган гапига,
Сени излаб, тайин, бунда келгандир.
Бегавго юрмайди юрган йўлинда,
Аввал-охир буни момонг билгандир.

Англамасанг яна баён қилайин,
Билиб туриб энди қандай чидайин.

Отасини дейди — Булдуруқ қассоб,
Отасининг оти бузинг — Гулойим.

Сеҳргарлик илмини таълим олган,
Хар кимнинг бошини тавғога солган.
Гуруғли қариди, энди бу чиқди,
Гуруғлининг нисбати ўзинда қолган.

Айёрлиги ҳамма ердан голибди,
Иам сирин ўқиб бул дам солибди.
Анов ётган Гуруғлининг Ғироти,
Дуо билан чўбир қилиб олибди.

Майдон чиқса ҳеч ким уdda қилмайди,
Қанча душман бўлсин кўзга илмайди.
Ер юзининг барин додга жетирган,
Бунинг билганини шайтон билмайди.

Момо бу сўзларни айтиб, кўп зўр урди. Офтобой мо-
моннинг бу сўзларига қудоқ солмай:

— Агар шу гаёйдан бирон ёмонлик чиқса, отамга
жавобини мен ўзим бераман. Туриб, бу ёнқа юринг! — деб,
Офтобой гаёйдни ялтириб олиб кетди. Қоревулар ҳам
туш-тушга қараб тарқаб кетди бариси. Шунда Холдона
кампирининг даррованинг устида туриб айтётган сўзи:

Бу сўзима ҳозир менинг кулароиз,
Тонг отган сўнг ким эканини биларсиз.
Бозиргон шоҳ баринг ҳайдаб майдонга,
Пушаймон қип майдонига желарсиз.

Бозиргон шоҳ мени қўйди йўлига,
Қарамас Офтобой ўнви сўлига.
Шунча жавлон қилдим қабул бўлмади,
Ўзингиз топширдик Офтоб қўлига.

Жодугарликни қип машқин еткарди,
Хунар билан барча ишин биткарди.
Шунча жавлон қилдим қабул бўлмади,
Аваз биздан амалини ўткарди.

Момоннинг ичинда қолди ҳасрати,
Куяди нечовнинг жони-жасади.

Ўзимиз тутдириб Офтоб қўлига,
Асли Офтоб унинг келган мақсади.

Танийсизлар эртан майдон кирганда,
Манман деганларинг сайлаб урганда.
Шунда ҳолингизни сизнинг сўрарман,
Қалъанинг ичинда қочиб турганда.

Мендан бошқа буни таниб билолмас,
Майдонда ҳеч киши жавоб беролмас.
Боқиб ётган ўн саккиз минг полвонинг
Бир ўзига бунинг жавоб беролмас.

Шунда ҳам момонинг сўзига ҳеч ким қулоқ солмади.
Офтобой гадойни ўзи билан бирга ияриб, уни бўғотнинг
бошидаги бир чайлага олиб бориб:

— Сиз шу ерда ўтира туринг, бобо. Биз гул чорбоғ
бориб ош қиламиз. Сизга ҳам сўнг ош бериб юбораман,—
деб Авазхоннинг отини ҳам, ўзини ҳам бир қоронғи чай-
лага ташлаб кетди.

Бир оз ўтиргандан кейин Авазхон қоронғи чайланинг
ичида зерикиб кетди. Сўнг у Ҳазрати Хизрнинг таълим
бериб кетган дуосини ўқиб, отига ҳам, ўзига ҳам дам сол-
ди. Фирот ҳам қайтадан Фиротдай бўлди. Ўзи ҳам бурун-
гидан кўра ҳусн-жамолга тўлди. Кейин, қоронғи уйнинг
ичини ёруғ қилиб ўтираверди. Офтобой чорбоғда ошни еб,
қозондаги қолганини бир тобоққа босиб, уни бир канизи-
нинг қўлига берди.

— Шуни бояги бобога олиб бориб бериб кела қол!—
деди.

Каниз қўлида тобоғи билан чайлага келиб кирди. Аваз-
хонни кўриб, ақлидан шошиб, хаёли қочиб, қўлидан тобо-
ғи ерга тушиб, синиб, ўзи беҳуш бўлиб, деворга сую-
ниб ўтириб қолди. Орадан бир замон ўтгандан кейин,
Офтобой яна бир канизни юборди хабар олиб келиш
учун.

— Бор-чи, қани, нима қилдийкин?— деди. Бу ҳам ке-
либ, ақли ҳушидан айрилиб, ўтириб қолди бояги каниз-
нинг ёнбошида.

Офтобойнинг яна битта Зиралиой деган канизи бор
эди. [Энди у ана шу Зиралиой деган канизини юбормоқчи
бўлди].

— Эй Зиралиой, ўзинг бормасанг бўлмайди энди!—
деди.

Зиралиой келиб, ичкарига кирмасдан, чайланинг бир тешигидан қараб, кўриб, изига қайтиб кетди, Офтобойнинг олдига бориб етди.

— Нима гап бор экан?— деб сўради Офтобой ундан.

— Асло сўраманг, момоннинг айтгани келди,— деди Зиралиой.

— Момоннинг айтгани нима?— деди Офтобой.

— Узингиз кўрган [бояги чайлада қолдириб келган] гадой чол бир ёш ўғлон экан. Кўрсангиз кўргудай, жамолига қурбон бўлгудай, оқ олма, қизил олма, олиб қўйнингга солгудай, ўзингиз ҳам бўлсангиз ёнига боргудай, эринг бўлса шундай бўлсин, ёмон эрнинг юзи қурсин!— деб таъриф қила берди Зиралиой.

Офтобой унга:

— Сенга ҳам бир бало бўлганга ўхшайди,— деди.

Шунда Зиралиойнинг Офтобойга қараб бир сўз деб тургани:

Азиз меҳмон экан келган меҳмонинг,
Сарф этсанг арзир ҳамма йиққанинг.
Кўзим билан кўриб келдим мен бориб,
Одам ўғли деб ҳеч йўқдир гумоним.

Танимайди шунча турган халойиқ,
Таърифига нима айтсанг ҳам лойиқ.
Одам ўғли деб қилмадим ҳеч гумон,
Осмондан тушдими, дейман, малойиқ?!

Уни ўстирганнинг йўқдир армони,
Ким кўрса қолмайди танда дармони.
Таърифини айтсам оламдан ошган,
Ҳар ким кўрса ани ақлидан шошган.

Тарзи ўшар анинг қарчиғай қушга,
Бургут чангал ўзи қай ердан келган?

Икки канизингиз бундан борибди,
Бир кўргандан ақл-эсин олибди.
Не ўтганин бу жаҳондан билмайди,
Эс-ҳуши йўқ, беҳуш бўлиб қолибди.

Қаноатланмасанг айтган сўзимдан,
Шарт қиларман, биби, сенинг ўзингман.

Мендан баттар бўб қолмасанг бекорди,
Бориб кўрган вақтда кўзинг билан.

Офтобой Зиралийодан бу сўзларни эшитиб:

— Ҳай, бориб кўрсам кўра қолайин, сенинг айтганингдай бўла қолсин. Агар тўғри бўлса бўлгани, бўлмаса ва сен шу гадой чолни шунча таъриф қилаётган бўлсанг, сўнг ишим сенинг билан бўлсин!— деб, Зиралийодни ҳам, қирқ канизини ҳам ияриб, чайла томон туриб кела берди. Эшикнинг олдига келиб етди. Шунда Зиралийод Офтобойга:

— Бибижон, қирқ канизингиз кирмасин, бир ўзингиз кириб ичкарига,— деди.

Офтобой ичкарига бир ўзи кирди. Кирди-ю, ақли хушидай айрилиб, орқаси билан деворга суялиб, сўзлай олмай, бир соатгача туриб қолди. Бир соатдан кейин ақли хуши ўзига келиб, Авазхонга қараб, ундан бир сўз сўраб тургани:

Гадой деб кўрганлар кўзга илмаган,
Ишларнинг ақлга тўғри келмаган,
Қандай жон эканини киши билмаган,
Жодугар ёш ўғлон, қайдан келдингиз?

Сабаб билан бўлдингиз бу ерга меҳмон,
Гадой эдинг, қандайин бўлдинг султон?
Гадой, сўнгра бир фаслда ёш ўғлон,
Жодугар ёш ўғлон, қайдан келдингиз?

Бундай эканингиз аввал билмадим,
Бир гап айтиб ҳеч назарга илмадим.
Гул чорбоққа сизни олиб келмадим,
Ҳайбатли ёш ўғлон, қайдан келдингиз?

Айтган билан тўғри келмас сифатинг,
Билмайман мен қай ердан асли зотинг.
Булутни кўзлайди бу минган отинг,
Ҳайбатли ёш ўғлон, қайдан келдингиз?

Билмайман нимадир сизнинг раъйингиз,
Гадой, дедим, энди билдим шоҳингиз.
Қай ердадир сизнинг ўстап жойингиз,
Ҳайбатли ёш ўғлон, қайдан келдингиз?

Очилганда қандай боғнинг гулисиз,
Бировнинг бир деган жони дилсиз.
Қайси дорда, қайси шохнинг улсиз,
Модугар ёш ўғлон, қайдан келдингиз?

Шунда Авазхоннинг Офтобойга қилган жавоби:

Бизнинг элда бундай расм-қонда йўқ,
Иморатлар катта, бундай чайла йўқ.
Отим бекор сўраб менинг нетасиз,
Ким бўлганман мендан сизга фойда йўқ.

Сўрасанг, мен айтай асли зотимни,
Душманларга қилдим сиёсатимни.
Усган жойим менинг Чамбилбелинда,
Авазхон дер менинг, Офтоб, отимни.

Очилганда тоза боғнинг гулиман.
Гўрўғлининг балки жони дилиман.
Исминни сўрасанг менинг Авазхон,
Гўрўғлининг Аваз деган улиман.

Миндим талаб қилиб отнинг белига,
Иш қиларман қараб ҳар ким феълига.
Талаб қилиб чиқдим Чамбил элидан,
Беш юз йиллик Гулшан боғнинг йўлига.

Кеча-кундуз от белидан тушмайман,
Бирдай тинмай Гиротимни қистайман.
Тошу тахтлар кўриб, барин ташладим,
Кечиб жондан Маликаи Айёрни истайман.

Бугун сабаб билан бундан ўтарман,
Ер йўлида бирдай жавлон этарман.
Талаб қилиб Гулшан боққа чиқдим ман,
Билмам қачон мақсадима етарман.

Шунда Офтобойнинг Авазхонга қилган жавоби:

Тарк урарсан шунча дунё-молингни,
Энди билдим сўраб сенинг ҳолингни.
Одамзоддан топилмайми сенга ёр,
Бир ёр учун бунча қийнаб жонингни?!

Эшит тинглаб менинг айтган сўзимни,
Йўлларда тўрт қилма икки кўзимни.
Пари олмоқ шарт эмасди йигитга,
Бир ёр учун кўп қийнама ўзингни!

Бу ишларни ҳеч бир одам қилмаган,
Гулшан боғни ҳеч ким кўриб билмаган.
Парининг одамдай сўзи бўлмайди,
Пари одамзодга вафо қилмаган.

Кўп одамлар топмас босган изингни,
Бир кўрмоққа хумор эдим юзингни.
Соҳибжамол қиз кўп бизнинг элларда,
Олиб кет шулардан севган қизингни.

Бол Аваз, эшитгил айтган сўзимни,
Чамбилбелда шаҳзода дер ўзингни.
Паридан кам бўлмас одам сулуви,
Очиб қара теваракка кўзингни.

Элу юрт баҳридан мен ҳам ўтайин,
Мен ҳам куйган бир мақсадга етайин.
Бир сизни деб кечиб ота-онамдан,
Олиб кетинг, сизман бирга кетайин.

Не десангиз айтганингга юрайин,
Хизматингда кеча-кундуз турайн.
Мендан яхши тополмассиз жаҳонда,
Сиз билан Чамбилда даврон сурайин.

Бу айтган сўзимни қабул олмасанг,
Манманлик қип сўзга қулоқ солмасанг,
Тирик қутулмассан менинг қўлимдан,
Ақлинг бўлиб энди ўзинг англасанг.

Иложим йўқ, айтганима кўнарсан,
Кўнмасанг бекорга азоб кўрарсан.
Тутиб сени қора зиндон ташларман,
Армон билан зиндон ичра ўларсан.

Шунда Авазхоннинг Офтобойга қилган жавоби

Айланишиб кўп ёнимда турмагин.
Бунча маст бўп бекорга лоф урмагин.

Отим дейди менинг билсанг Авазхон,
Бошқалардай мени, Офтоб, кўрмагин!

Сен сўрадинг, сенга айтдим ҳолимни,
Ким тўқари маълум эмас қонимни.
Сен лоф уриб кўп сиёсат қилмагин,
Сен бергандай бўлиб менинг жонимни!

Сабабсиз Авазхон бу ерга келмас,
Бундай сиёсатдан Аваз ғам емас.
Кесолмассан менинг бир тол сочимни,
Менинг жоним оладиган сен эмас!

Сенинг учун бекор йўлдан қолмайман,
Бир бошимни кўп ғаврога солмайман.
Туркман элнинг ёмон қизи сенча бор,
Армонда бўп қолма, сени олмайман!

Сенинг учун Аваз жондан кечмайди,
Сен деб Аваз бу ерларга тушмайди.
Туркман элда сендай қизлар мол боқар,
Паридан бошқани туркман қўшмайди!

Оти-зотинг Чамбилбелда билмайди,
Сендай қизга Аваз тўғри келмайди.
Бекор элтиб нима қилай Чамбилга,
Ўриликка отам қабул қилмайди!

Офтобой Авазхондан бу сўзларни эшитиб, ғазаб билан туриб кетди. Бориб отасига хабар этди. Бозиргон шохининг ўн саккиз минг полвони тўгилиб, Авазхоннинг атроф-теварагини олди. Тонг отиб, ёруғ бўлди. Авазхоннинг атрофини душман олиб бўлди. Авазхон жойидан туриб, Ғиротининг пешонасини силаб, талабини тилаб, отга қараб бир сўз деб тургани:

Бу кун майдонга тушарман,
Танда жонимни кечарман.
Кафан-тўнимни бичарман,
Эшитгил арзимни, ҳайвон!

Бандага тайинди ўлмоқ,
Зарур бўлди майдон кирмоқ.

Ундам тандаб бирин урмоқ,
Арзимни эшитгил, ҳайвон!

Душман келар бўлиб чўқ-чўқ,
Ўртага олади тўп-тўп.
Даргоҳидан умидим кўп,
Эшит арзимни, безабон!

Бугун майдон кирсам керак,
Тўрт ёғимдан душман тараф.
Ажал етиб, Аваз қолса,
Чамбилбелга бергил дарак!

Сен эмас сўзга тушмаган,¹
Кўнглим майдонни хушлаган.
Жиловинг чилтон ушлаган,
Арзимни эшит, безабон!

Ажал етса олар жоним,
Бир худойни, меҳрибоним.
Жонқурлар сўрар қоним,
Арзимни эшит, безабон!

Бу йўлга бўлди сафарим,
Кўрганман йўлнинг хатарин.
Авазхон қолса майдонда,
Чамбилга еткар хабарим!

Авазхон шу сўзларни айтиб, Ғиротнинг белига миниб, [уни ҳар мақомда] ўйиниб майдонга чиқди. Чиқиб, душманларга қараб Авазхоннинг бир сўз деб тургани:

Узини манман деганлар,
Бозиргон нонин еганлар,
Бугун майдонга келинлар,
Келинг, эрлар, якка-якка!

Бошин майдонга солганлар,
Шоҳ инъомини олганлар,
Жами атанган полвонлар,
Келинг, эрлар, якка-якка!

¹ Тушунмаган.

Неча урушни кўрганлар,
Душманга жавоб берганлар,
Жамий милтиқдас мерганлар,
Келинг, эрлар, якка-якка!

Ҳар не десанг сизлар мовоф,
Ёки увол, ёки савоб,
Бирин-бирин берай жавоб,
Келинг, эрлар, якка-якка!

Ўз юртида донишмандлар,
Майдонга келган душманлар,
Куни битиб, шўр қисганлар,
Кела беринг якка-якка!

Бугундир қоронғи туман,
Ким ўлиб, ким қолмоқ гумон,
Устодим Гўрўғли султон
Келинг берман якка-якка!..

Бу дам майдонда турарман,
Бирни олиб, бирни урарман.
Бир-бир жавобин берарман,
Келинг, эрлар, якка-якка!..

[Авазхоннинг Бозиргон шоҳ лашкарлари билан қилган жанги баёни шу эрур]:

Туш-тушин душманлар олди,
Авазхон ўртада қолди.
Туш-тушдан келиб душманлар,
Бирдан устига от солди.

Олҳо, олҳо, олҳо, дейишди,
Кўтар ханжар, солҳо, дейишди.
Узанилар шақирлади,
Кўп душманман! аралашди.

Осмонга чиқди қуюни,
Бўлди майдоннинг ўйичи.

¹ Душман билан.

Одам сўйиб қилар бўлди
Энди Офтобнинг тўйини.

Чанг орасига кўмилди,
Мисли дарёга чўмилди.
Мисоли ёмғир сувидай
Одамнинг қони тўкилди.

Бедов отларни қистади,
Найзасин қўлга ушлади.
Икки ёқдан душман келса,
Бирма-бир санчиб ташлади.

Авазхон қилди хурушни,
Душманман қилди урушни;
Қизиқиб тортди қилichni;
Мисоли чақмоқ ўтидай
Йилтиллаб майдонга тушди.

Авазнинг зарбидан ул кун
Каллалар япроқдай учди.
Мисли беданинг боғидай
Полвонлар айқашиб тушди.

Отлар келади арқираб,
Бошда қалқони қалтираб.
Ўнги сўлга ўтар юзиб,
Оққан юлдуздай ялтираб.

Осмонга чиқарди чангин,
Селоб олай, тўкди қонин.
Чакалакдай айқаштирди,
Ул кун душманларнинг танин.

Манман деганлар йиқилди,
Сойларга танлар тиқилди.
Мисли ёмғирнинг сувидай
Қизил қон ерга тўкилди.

«Олло!» деб юртни кўчирди,
Боғдай ўликни туширди,
Мисоли барги хазондай
Каллани тандан учирди.

Зўр келган сўнг душман қавми
Тирқираб ҳар ёққа қочди.
Удда чиқмай бир Авазга,
Душманлар ақлидан шошди.

Паҳлавонлар жон талашди,
Қирғинлар ҳаддидан ошди.
Уликка отлар суринди,
Душманнинг қавми булунди.

Товдан кўчган тумандай бўп,
Душманнинг кейини турилди;
Булултар учгандай бўлди,
Туманлар кўчгандай бўлди.

Зўр келиб душманнинг қавми
Қалъага қочгандай бўлди.

Бозиргон шоҳнинг ўн саккиз минг полвонидан саккиз минги ўлиб, ўн минг қолди. У қолган ўн минг ҳам қочиб, қалъага ўзини олди. Дарвозалар беркилди. Авазхон шунда ҳам уларни ўз ҳолига қўймай, қўрғоннинг устидан ошиб, қалъанинг ичига тушди. Уруш қизиб, яқин пойтахтга етди. Душманлар қўрғоннинг устидан, туш-туш ёқдан қамаб келиб, Авазхоннинг устига темир камандлар ташлашди. Авазхонни тузоққа тушириб, отининг устидан ағдариб олишди. Авазхон ўзича қолди. Ғироти ўзини туттирмасдан қалъадан чиқиб кетди. Бозиргон шоҳ Авазхонни тутгандан кейин, Холдона кампирга одам юбориб, Холдона кампирни олдириб келди.

— Эй момо, Авазхонни бўлса қўлга туширдик. Энди буни қай тартибда ўлдирамиз?— деб сўради шоҳ ундан.

Айёр кампир шундай деб айтди:

— Авазхонни ҳозирча ўлдирмайик. Чунки унинг оти қалъадан чиқиб кетди. У тўғри Чамбилга боради. Ун кунда борса, ўн кунда келса йигирма-йигирма беш кун деганда сен Гўрўғлининг ўзини кўриб қоласан. Агар унгача Авазхонни ўлдириб қўйсанг, Гўрўғли келиб сенга зўрлик қилса, бешикдаги болангача қўймай қиради. Шунинг учун Авазхонни ўлдирмай, зиндонга солиб қўяйлик. Гўрўғли келса, Гўрўғлини ҳам ушласанг — шундан кейин икковини бирга ўлдирарсан. Агар Гўрўғли сенга зўрлик қил-

са, сен боласини чиқариб кўзига кўрсатсанг, сўнг сенинг билан ярашиб кетади,— деди.

Бозиргон шоҳ шу сўз билан Авазхонни ўлдирмай, уни тириклай зиндонга ташлаб қўйди.

[Авазхон зиндонда ёта берсин, энди икки калима сўзни Маликаи Айёрдан эшитинг]. Маликаи Айёр бу гаплардан хабардор эди. Ул кўп парилар билан келиб, осмондан туриб Авазхоннинг урушини тамоша қилиб турар эди. Чунки у Авазхоннинг ўзинга борадиганини билар эди. Бозиргон шоҳ Авазхонни зиндонга ташлатгандан кейин, Маликаи Айёр кечаси билан зиндоннинг бошига келди. Келиб, зиндонга қулоқ солди. Авазхон эса зиндонда ётиб бу сўзларни айтар эди:

Ажойиб савдолар бошима солдинг,
Охири армонман жонимни олдинг.
Биткаролмай отамнинг хизматини,
Оқибатда қора зиндонда қолдим.

Ки зиндон остида йиғлар эдим зор,
Сен ўзинг бўлмасанг энди мададкор.
Бу зиндон остида йиглаб ётарман,
Ўзингдан бошқа йўқ ҳеч ким хабардор.

Чиқарардим кўкка душман чангини,
Қувват бердинг, тўқдим душман қонини.
Нечук бўлган билмадим оқибатим,
Қора зиндон бўлиб қолди маконим.

Зор-зор йиглаб қора зиндонда ётдим,
Тирик ўлмай гўр азобини тортдим.
Ўзингдан бошқа йўқ менда раҳбарим,
Йиглаб даргоҳингга арзимни айтдим.

Қора зиндон, кўринмас кўзга осмон,
Бандага мушкул иш, ўзингга осон.
Сен ўзинг сўрмасанг Авазнинг ҳолин,
Бўлдим армон билан ер билан яқсон.

Эшитмасанг сен ўзинг нолишимни,
Мен билмасман нечукдир қилмишингни,
Бандаман, билмайин хато кетарман,
Сен ўзинг биларсан банданг ишини.

Шул вақтда Маликаи Айёр келиб, зиндонга қулоқ со-
лар эди. У Авазнинг бу нолишини эшитиб:

— Сен кимсан?— деб сўради. Авазхон айтди:

— Эй, сен ўзинг кимсан?

— Мен Гулшан боғидан келган Маликаи Айёрман.

Авазхон ишонмай: «яна хизмат қилиб келиб юрган
Офтобой бўлмасин» деб ўйлаб, бир сўз деб тургани:

Майдон боди урди бугун димоққа,
Жонкуяр йўқ, менга чиқар сўроққа.
Келган йўлинг билан қайтгин, ҳароми,
Овозинг ёқмайди бул дам қулоққа.

Авазхоннинг ўларини билдингми,
Бул ишларни Авазга сен қилдингми?
Сендан кўрмай, тақдиримдан кўрарман,
Таъна қилмоқ учун энди келдингми?

Тирик бўлсам ахир шаҳринг бузарман,
Эгри йўлинг тўғри қилиб тузарман.
Мен ўлсам ҳам, бордир тирик арслонлар,
Қачон бўлса тандан бошинг узарман.

Аҳволимдан менинг ҳеч хабар олма,
Сен ўзингни кўп бул орага солма!
Отам Бозиргон деб мағрур бўларсан,
Авазхонман, боргил, йўлингдан қолма!

Бу сўзни эшитиб, Маликаи Айёрнинг бир сўз деб тур-
гани:

Арзимни эшитинг бул дамда, шоҳим,
Кима бўлиб турур менинг бу раъйим.
Маконга етолмай қолибсиз йўлда,
Қора зиндон бўлиб ҳозир саройинг.

Еткирар мақсадга жаббор худойим,
Менинг йўқдир ҳеч бир қилган гунойим.
Зиндон қўймай сизни излаб келарман,
Менга маъқул бўлмай бу ётган жойинг.

Кечдингизми барча орзу-ҳавасдан,
Худойим кечирур хато-абасдан.

Мен хабардорман шу савдолардан,
Арслоним, англамг сиз, Офтоб эмасман.

Бу душмандан олиб берай тишингни,
Кўрдим майдондаги қилган ишингни.
Не бир полвонларни қўлдан ўткардинг,
Кўриб қойил бўлдим сенинг кучингни.

Сиз майдонда, мен ҳам кўкда юрардим,
Қилган ишинг барчасини кўрардим.
Душманларнинг камонига тушганда,
Каптар бўлиб келиб кўкда турардим.

Қай ерда йўқласанг, бўларман тайёр,
Аҳволингдан мен ҳам эдим хабардор.
Келибдирман сиздан хабар олмоққа,
Менинг отим, англамг, Маликаи Айёр.

Сизнинг учун қанча жавлон этарман,
Қўлга олсам мақсадимга етарман.
Зиндоннинг бошига излаб келарман,
Чиқинг, арслон, сизни олиб кетарман.

Мен ҳам куйган эдим ёрнинг доғига,
Осон деб фаҳмлади Офтоб чоғига.
Арқон солай, чиқинг, тўрам, зиндондан,
Сизни олиб кетай Гулшан боғига.

Тилла қизман Чамбилбелга борганман,
Бошингизни шу гавгога солганман.
Ғирот билан қувган вақтда отангиз,
Йўлга жоду ташлаб кетиб қолганман.

Авазхон Маликаи Айёрдан бу сўзларни эшитиб, энди:
— Ундай бўлса арқонингни ташла!— деди. Маликаи
Айёр арқон ташлади, Авазхон арқондан ушлаб юқорига
чиқди. Сонсиз-саноқсиз парилар унинг туш-тушидан олиб,
бирдан кўкка кўтариб учди. Бир учгандан бориб Гулшан
боғига тушди. Авазхон Гулшан боққа етди.

[Энди икки оғиз сўзни Ғиротдан эшитинг]. Ғирот шв
кўйи Чамбилга қайтиб кетди. Ун икки кун деганда Чам-
бил элига етди. Тун ярмида Чамбил дарвозасига келди.
Дарвоза занжир — маҳкам эрди; Ғирот дарвозанинг олди-
да туриб кишнади. Гўрўғлининг бунда Оқилой деган кат-

та сайис борди. У ҳамон уйғоқ эрди. Сайис кишнаган от-
нинг товушини эшитиб, дарвозани очиб юборди. Қараса,
Ғирот турибди. Устида Авазхон йўқ. Оқилой дарҳол Ур-
дада ётган Гўрўглининг бошига бориб, зор-зор йиғлаб,
бир сўз деб тургани:

Учди қарчиғайинг, қайтиб қўнмади,
Бу дунёдан менинг кўнглим тўлмади.
Ғафлатдан кўтаргин, султон, бошингни,
Бугун энди ётар кунинг бўлмади!

Мен йиғларман остонангга суяниб,
Туринг, султон, уйқунгиздан уяниб.
Авазхонинг кўринмайди устида,
Ғирот келди қизил қонга бўялиб.

Ғирот олиб келди дуо саломни,
Бошингизга солди қайғу-аламни.
Ғирот кепти қизил қонга бўялиб,
Устинда кўрмадим Аваз болангни.

Чамбил шоҳи, қулоқ солинг сўзима,
Қиёмат кун бўлди кўриб ўзингда.
Ғирот кепти қизил қонга бўялиб.
Аваз боланг кўринмайди кўзинга.

Боғ ичинда олмамикин, нормикин,
Зор йиғласам бир худойим ёрмикин?
Жондан кечиб Авазхонни изларга,
Авазхоннинг жонкуяри бормикин?

Битсам хатни, олиб қўлга қаламни,
Тарқатсам кўнгилдан дарди-аламни.
Сиз ётсангиз беғам бўлиб Чамбилда,
Ким излайди Аваз отлиқ болангни?

Хизматингни Аваз қўлга олибди,
Бир бошини кўп гавғога солибди.
Ғирот кепти қизил қонга бўялиб,
Аваз қўзинг на жойларда қолибди?

Бу даврон ҳар кимдан бир кун ўтарми,
Жондан кечмай эр мақсадга етарми?

Сиз ётсангиз бепарво бўп Чамбилда,
Аваз ўғлон чин сўровсиз кетарми?

Душманлардан менинг кўнглим олинган,
Аваз қайтмас эди ўтман ёғиндан.
Ғирот кепти, Авазхон йўқ устиди,
Ев-яроғи Ғиротингга чалинган.

Ким қилади Авазхоннинг сўроғини,
Кимни билмас йўлнинг яқин-йироғини.
Энди бизга қоронғилиқ кун бўлди,
Учди армон билан ёнган чироғим.

* * *

Оқилойнинг эшитиб бўл сўзини,
Жойида тўхтатолмайди ўзини.

Оҳ уриб Гўрўғли жойидан турди,
«Вой болам!» деб Гўрўғли шоҳ оҳ урди.

Ғам билан султоннинг қадди букилди,
Кўзининг ёшлари ерга тўкилди.

Қолмади танида турмоққа бардош,
Кўзидан оқадм жала бўлиб ёш.

Дарвозага қараб султон югурди,
Авазхон йўқ, отнинг ўзини кўрди.

Қолмайин танида ҳеч тоби-тоқат,
Бекор турмоққа бўлмади фароғат.

«Во болам!» деб Гўрўғли дод этибон,
Товуш билан ҳамма келди етибон.

Гўёки Чамбилда бўлди қиёмат,
Ул кечада бўлди ажаб сиёсат.

* * *

Кетиб эдинг Чамбилдан сен бир ўзинг,
На жойларда қолиб кетдинг, жон кўзим?

Қолиб йўлда, бу кун дармонда бўлдинг,
Юзингни кўрмайин армонда бўлдим.

Сўроғингга юриб, отлар чопармай,
Хабарингни сенинг қайдан топарман?

Шундайин иш экан азалдан фармон,
Юзингни кўрмадим, бўлди кўп армон.

Сўроғингда энди йўлларга кирсам,
Улаганимча сўроғингда мен юрсам...

Сенинг учун бошим ғавғога солсам,
Не қорингни, Аваз, душмандан олсам.

Қиёматлик эдим мен сенинг отанг,
Солай энди душман элига мотам.

Сенинг учун душманлар бошин олиб,
Душманларга қора кунларни солиб.

Армоним йўқ эди бир кўриб ўлсам,
Жаҳон ичра мен сенинг отанг бўлсам.

Шунда Ҳасанхоннинг Гўрўғлига қараб бир сўз дегани:

Аваз чиқиб бу йўлларга кетибди,
Ота хизматида жавлон этибди.
Турмоққа Чамболада меида тоқат йўқ,
Аваз энди бу оламдан ўтибди.

Сўрамасам бутун Авазнинг қолни,
Кўзимга кўринмас бу дунё-молини.
Утирган билан бўлмас мақсадим ҳосил,
Бекорга сарғайтиб бунда жамолим.

На бўлганини Авазхоннинг билмасам,
Аваз учун жонни қурбон қилмасам.
То жоним борича кезиб оламини,
Аваз сўроғинда бўлиб юрмасам.

Якка чиқиб кетди бундан Авазхон,
Юракка тўлдириб қайғую мотам.
Минг яшасанг ахир бир кун ўлим бор,
Мотам тутиб қолди бунда Ҳасанхон.

Аваз эди менинг жондан азизим,
Ширин эди, Аваз, ҳар бир лафзинг.
Аваздайн доно келмас жаҳонга,
Иззатли, ҳурматли ул бўтамизим.

Кўзимга кўринмас юрти ободинг,
Армон билан синди менинг қанотим.
Жавоб беринг энди менга, отажон,
Турмоққа йўқ менинг танда тоқатим!

Шунда Гўрўгли султоннинг Ҳасанхонга қараб айтиб турган сўзи:

Ўзим ўлмаи бошдан олдинг бахтимни,
Авазхон синдириб кетди рахтимни.
Сең кетган сўнг менда бўлмас тоқатим,
Ҳасан, сўраб тургил тожи-тахтимни.

Тожи-тахтнинг мен баҳридан ўтмасам,
Аваз сўроғинда жавлон этмасам,
Сен кетган сўнг менда бўлмас тоқатим,
Аваз сўроғинда ўзим кетмасам.

Бу йўлларда қурбон бўлсин минг жоним,
Куя-куя кул бўлди устихоним.
Аваз сўроғинда ўзим кетайин,
Не кун солди худойим, меҳрибоним?

Турмоққа йўқ эмди бунда қарорим,
Душманман¹ қиздирай жоннинг бозорин.
Тирик бўлса, тириклигин билайин,
Ўлган бўлса, кўриб келай мозорин.

Аваз учун осмон остин кезарман,
Тикилган душманнинг бағрин эзарман.
Нима бўлганини билиб Авазинг,
Душманларнинг бошин жондан узарман.

Алашимни менинг ҳаддан оширди,
Аваз доғи ақл-эсдан шоширди.

¹ Душман билан,

Сўраб тургил тожу-тахтим, Ҳасанжон,
Тахтни сенга, сени ҳаққа топширдим.

Чамбилбелни мен боримдай кўрмагин,
Ҳар кимнинг сўзига, Ҳасан, кирмагин!
Ғариб-мискинларнинг бошин силагин,
Мусофир кўнглига озор бермагин!

Улиб кетсам тўла кетар ҳасратим,
Кимга айтиб мен йиғларман бу дардим.
Тахтни сенга, сени ҳаққа топширдим,
Авазни бир кўрмак бўлди мақсадим.

Сўнг Гўрўгли султон қирқ йигитига қараб:

— Эй қирқ йигитлар, тожу-тахтимни Ҳасанхонга топширдим ва Ҳасанхонни сизларга топширдим, еизларни худого топширдим!— деб, Ғиротнинг белига миниб, таваккал қилиб, жўнаб кетаверди:

Жўнаб кетди тушиб Аваз изига,
Кўзин ёши чарх уриб юзига.

Кўзлари тўрт бўлиб ҳам йўлга боқиб,
«Вой Аваз!» деб кўзининг ёши оқиб:

«Кимга айтай бугун дарди аламини,
Топарманми Авазхондай боламини?»

Қолмайин танида ҳеч тоби-тоқат,
Жўнаб кетди ул кун шоҳи вилоят.

Йўлдоши йўқ олдинда, бир ўзи ёлғиз,
Тинмай ҳайдар отин кеча-ю кундуз.

Гоҳи чўлда, гоҳи элда боради,
Гоҳи тоғда, гоҳи кўлда боради,

«Таваккал!» деб танҳо бу йўлга тушди,
Боши йўқ, оёғи йўқ бир чўлга тушди.

Ҳар ёққа қочади султон хаёли,
Бу ишда йўқ эди ҳеч бир баёни.

Авазхоннинг на бўлганини билмас,
Кеча-кундуз юрар, бир зарра турмас.

Гўрўғли султон Чамбилдан чиқиб, Бозиргон шаҳрига ўн кун деганда етди. Кеча ичида, яна тун ярмида кириб борди у шаҳарга. Ғирот шунда бошини ерга ташлаб, ерни искаб, теварак-атрофга қараб, бир кишнади. Гўрўғли отдан тушди. Бозиргоннинг ўн саккиз минг полвони билан Авазхоннинг уруш қилган майдони шу ер эди. Бу ерларда қон билан тупроқ аралаш қотган, қон сасиб ётган эди. Гўрўғли султон Ғиротнинг жиловидан ушлаб: «нима иш бўлса, шу ерда бўлган экан!» деб кўнглидан ўтказиб, Авазхон ўғлини йўқлаб, бир сўз деб тургани:

Ота хизматинда бунда келибсан,
Белинг бойлаб бу майдонга кирибсан.
Селобадан тўкиб душман қонини,
Ёлғиз душманларман жавлон қилибсан.

На жойларда қолдинг, арслоним, кўзим,
Қонлар тўкиб ғазо қилдинг бир ўзинг.
Ер юзини бўяб қизил қон билан,
На жойларда қолиб кетдинг, жон кўзим?

Пўлат устун эдинг Чамбилда турган,
Ота хизматида бўлдинг сен қурбон.
На бўлганин била олмадим, арслоним,
Девона бўлганди Гўрўғли султон.

Хатарли йўлларга ўзингни солдинг,
Қаттиқ бўлса миннатини сен олдинг,
Тарафсиз полвоним, Авазжон кўзим,
Армонинг ичингда, на жойда қолдинг?

Саргардон бўларман топмай изингни,
Ҳақлайман деб менинг берган тузимни.
Армон билан на жойларда қолдинг сен,
Чанг босиб, жон болам, ойдаи юзингни.

Жамолингни яна бир кўрсам эрди,
Ул вақтда олдингда бўлсам эрди.
Мақсадим бўлмади менинг жаҳонда,
Сендан аввал мен ўзим ўлсам эрди.

Қайтарган йўқ эдинг отанг бозорин,
Ширин сухан эдинг, йўқди озоринг.
На жойларда қолиб кетдинг, Авазхон,
Охири бўлмайин тайин мазоринг.

Гўрўғли султон шу сўзларни айтиб, кеча ичинда йиғлаб юрар эди. Шу вақтда бир пари келиб, унга салом берди. Гўрўғли султон ундан:

— Сен кимсан?— деб сўради.

— Мен Маликаи Айёрнинг канизи бўламан. Авазхон келиб шу ерда душманлар билан урушди. Бозиргон шоҳнинг ўн саккиз минг полвонининг яримини йиқитди. Охири Бозиргон шоҳ лашкарлари Авазхонни камандга тушириб олди. Лекин ўлдирмоққа сизнинг сиёсатингиздан қўрқиб, зиндонга солди. Оқшом келиб Маликаи Айёр Авазхонни зиндондан чиқариб, кўтариб олиб, кетди. «Ғирот боргандан кейин Гўрўғли келади. Авазхоннинг нима бўлганини билмай, ора йўлда сарсон бўлиб юрмасин. Гўрўғли келгандан кейин Авазхоннинг дарагин айтиб, шундан сўнг борасан!»— деб мени шу ерга ташлаб кетиб эди. Шундай қилиб, Авазхонингиз тирик ва сиҳат-саломатдир. Энди Авазхонни изласангиз, Гулшан боғидан бориб топасиз»— деди.

Маликаи Айёрнинг канизи Гўрўғлига шу сўзларни айтиб, бу ҳам учиб кетди.

[Энди икки оғиз сўзни Холдона кампирдан эшитинг].
Холдона кампир Ғиротнинг келган вақтдаги кишнаган овозини эшитиб, дарвоза устида турганича бир сўз деб тургани:

Ғирот кетиб, Аваз бунда қолибди,
Айтмадимми, тўғри Чамбил борибди.
Хушёр бўлиб дарвозалар қаманглар,
Шаҳарнинг атрофин душман олибди.

Аваз қолиб, Ғирот бундан кетибди,
Неча кунлар бу орадан ўтибди.
Яна чиқди шу Ғиротнинг товуши,
Гўрўғлининг энди ўзи келибди.

Чамбилбелга бориб хабар берибди,
Бир умринча Гўрўғлига шерикди.
Яна чиқди шу Ғиротнинг товуши
Мен билувда Гўрўғлибек келибди.

Хазон уриб боғда гуллар сўлибди,
Энди билсам қиёмат кун бўлибди.
Яна чиқди бу Ғиротнинг товуши,
Ер юзига бугун Ёвмит тўлибди.

Тонг отган сўнг тамешани кўринглар,
Халойиқлар, энди ҳушёр бўлинглар!
Қиёмат кун яқин келди, оғайин,
Дарвозалар орқасидан қулфланглар.

Кўп ерларга солган Гўрўғли мотам,
Аваз айтар эди «Гўрўғли отам».
Агар майдон кирар бўлса Гўрўғли,
Бир ёқли қилмайин тушмайди отдан.

Елғиз Аваз ўзи майдонга тушди,
Бир Аваз биткарди қанчама ишни.
Келган бўлса хон Гўрўғли бу ерга,
Қариси ҳам ул Авазхондан кучли.

Холдона кампир шундай деб «дод!» солиб, ер-жаҳонни сувсиз қимирлатиб турибди.

Гўрўғли султон Авазхоннинг хабарини эшитгандан кейин кечаси билан бу шаҳардан ўтди. Тонг отгунча ҳа... қа-ерга кетди. Шаҳардан ўтгандан кейин, кеча-ю кундузи йўл тортиб, Тешик тоғ деган жойга етди. Тешик тоғнинг нариги оғзига ўтди. Қараса, йўлнинг ёқасида бир дев ухлаб ётибди. Жасади аждаҳога ўхшайди, бўйлари минордай, ҳар бир қўли чинордай, шомуртлари шопдай, оғзи кўҳна қопдай, битими товларнинг чўққиларининг битимидай, бурнидан чиққан дами тандирнинг тутунидай, ҳар бир тиши устундай, оғзи гордай, лаблари сув қазиган жардай эрди унинг... Гўрўғли султон буни кўриб, хуружланиб, ташлаб ўтиб кетгиси келмай, кўнгил бўлмай, мисоли одамхўр нордай бўлиб: «Буни уйғотайин, бундан сўз сўрайин, қани бу не мақсадда бу ерда ётган одам экан?» деб ўйлаб, унинг чаккаларига найза билан туртди. Найзанинг учи девнинг юзига бир бўғин, икки бўғин кириб кетди. Дев шунда ҳам писанд қилмай, кўзини очмай, чибин қўнгандай, қўлини сермади-да, ёта берди. Охири Гўрўғли султон ердан бир тошни олиб, қаттиқроқ урди. [Дев] жойидан турди. Кўзининг ярмини очиб қараб, Гўрўғлини кўрди. Сўнг у ҳам катта бир тошни олиб отди. Ғирот тўрт оёғини бағрига

олиб ётиб қолди. Тош тегмай ўтиб кетди. Дев кейинидан
яна бир тошни олиб отди. Ғирот ётиб берди. Бу тош ҳам
тегмай кетди. Учинчидан, Гўрўғли қиличини қинидан олиб,
левнинг бошига келиб етди. Дев ўтирган жойида «тўхта!»
деб Гўрўғлига қараб бир сўз айтиб тургани:

Ҳаддан ошиб бунча ўздан кетарсан,
Ўз-ўзингни бекор нобуд этарсан.
Сенинг айтган ҳазилкашинг бошқадир,
Ҳолингни бил, бекор ўлиб кетарсан!

Бир қарғадай кўринмассан кўзима,
Қаҳрлансам қулоқ солмам сўзинга.
Тўғри ўтиб кета бермай йўлингга,
Нега келиб тегинарсан ўзима?

Менинг ким эканим дарров билдингми?
Ҳолинг билмай менга ҳазил қилдингми?
Тегинасан ухлаб ётган одамга,
Ё бўлмаса ажал ҳайдаб келдингми?

Кўзинг очиб қара ўнги сўлингга,
Ҳар ким тушса ўлар менинг қўлимга.
Менга келиб ўз-ўзингдан тегиниб,
Тўғри ўтиб кета бермай йўлингга.

Сарсон дев, дер, билгил, менинг отимни,
Кўриб билмадингми сиёсатимни?
Бир аччиғим келиб турсам жойимдан,
Тингламасман сўнгра арзи додингни!

Неча кунлар ухламай тун қотарман,
Ошиқлик йўлига жоним сотарман.
Занги шоҳи шарт қип қўйди ўзимни,
Гўрўғли авлодин пойлаб ётарман.

Пойлаб ётдим Гўрўғлининг изини,
Танимасман, кўрганим йўқ юзини.
Гўрўғлини банди қилиб берсам мен,
Занги шоҳи менга берар қизини.

Хуш ёқмайди излаб Чамбил бормоққа,
Бир бошимни мен майдонга солмоққа,

Боғлаб бериб Гүрүғлини подшога,
Шафт қилганман шоҳ қизини олмаққа.

Шунда Гүрүғлининг Сарсон девга қараб айтган сўзи:

Ичингда қолмасин сенинг ҳасратинг,
Ўзинг аҳмоқ, бунча ийрик жасаддинг?
Ҳаракатинг бўлса туриб қил энди,
Бўлар кун шу бутун энди мақсадинг.

Қандай одам, бул одамни англагин,
Ҳар ҳаслга бекор ўзинг солмагин!
Подшо қизин олсанг тургил жойимдан,
Армоқда бўи энди буида қолмагин!

Неча йил бўлди сен пайима тушдинг,
Қандайин биларсан энди бул иштинг?
Кучингининг бергил қилгил ҳаракат,
Мақсадингга энди бутун еттишинг!

Армон бўлар сенга, англамай қолсанг,
Ҳар бир ишнин қилгил фаҳмига борсанг!
Гүрүғлининг йўлини тўсиб ётма сен,
Тур жойимдан, шоҳнинг қизини олсанг!

Сен бу ерга келсанг шоҳнинг сўзиман,
Танир кўрганини ҳар ким кўзиман.
Биласанми, қандай одам Гүрүғли,
Синашиб кўрибмидинг унинг ўзиман?

Ҳеч ким қайтармаган экан раъйимни,
Боз кўрармиз сендан ўтиб шойингни,
Мен ҳам, сўрсанг, Чамбилбелдан келаман,
Туркман эли дейди ўсган жойимни.

Гүрүғли-чун мени боғлаб элт энди,
Сарсон бўлиб бунда ётмай кет энди!
Подшо қизин олмоқ бўлса мақсадинг,
Кўнглингдаги мақсадингга ет энди!

Жойимдан тур, чор абзалинг бўлса тоқ,
Бўлиб ётма бекор бунда кунда қоқ!
Гүрүғлиман йўдош бўлиб юрганман,
Гүрүғлига тегмоққа ҳаддингга боқ!

Кўзингга кўринмас ер билан осмон,
Билиб қўйган экан отингни Сарсон.
Кўҳи Қофга борган вақтда Гўрўғли,
Неча Сарсон бўлган ер билан яксон!

Сўнгра дев туриб Гўрўғлига айтди:

— Эй ўзбек, ўзбек ўларини билади, дегани рост экан шу. Гўрўғлини танимайман мен, индамай йўлингга кета берсанг, ўласанми сен! Ҳар ким билан туриб олиша бериб, мен девона эмасман. [Агар сен чинакамига мен билан курашмоқни истасанг], отингни менинг олдимга ҳайдаб келгин, мен отингнинг бўйнига қўлимни ташлайман, сўнг туриб сенинг билан майдондорлик қиламан,— деди.

Гўрўғли отини ҳайдаб Сарсон девнинг олдига келди. Сарсон дев бир қўлини отнинг ёлидан ташлади, бир қўлини отнинг сағрисидап ошириб, Гўрўғлининг нарёгидан тарақлаб ушлади. Утирган жойида Гўрўғлини ағдариб олмақчи бўлди. Гўрўғли лангар тўкиб отига «чу!» деди. Фирот икки марта тўлганиб, учинчисида зўр уриб, кўпқари тақимлагандай бояги девни судраб, кўп ергача олиб кетди. Хийла жойга олиб бориб ташлаб кетди. Сарсон девнинг қаттиқ қаҳри келиб, қўлига гурзисини олди. Юқоридан келтириб, Сарсон дев гурзи билан урди. Гўрўғли турди. Фирот рад бериб, бояги душманининг орқасига айланиб ўтиб кетди. Сарсон девнинг гурзиси ерга тегди бориб. Гўрўғли эса Сарсон девнинг орқасидан келиб, узангига оёгининг учини тираб, отнинг устида тик бўляб, Сарсон девга қиличчини урди. Қилич Сарсон девнинг бошидан оёгигача икки бўлиб ўтиб кетди. Икки ёққа бўлиниб Сарсон қолди.

Гўрўғлининг Сарсон девни ўлдириб ташлаб, жўнаб кетаётганининг баёни:

Шукрона айтди-да, боз йўлга тушди,
Битқариб йўлдаги бир мушкул ишғи.

Бу Сарсон ҳам эди энг қаттиқ душман,
Неча йиллардан бери изига тушган.

Таваккал деб энди белини бойлаб,
Жўнаб кетди тушиб бу йўлга ҳайдаб.

Ғирот эрди бу Чамбилнинг ободи,
Учарга бор эди унда қаноти.

Неча тоғу неча беллардан ошди,
Мисли дарёдайн Гўрўғли тошди.

Юрар бирдай кеча-кундузни билмай,
Елғизлиги ҳеч парвойига келмай.

Душман бор деб емас эди зарра ғам,
Гўрўғли мақсади эрди Авазхон.

Мақсадини яратгандан тиларди,
Авазхон деб ҳар дамда йиғлар эрди.

«Агар кўрсам Аваз жоним-боламини,
Кўнгилдан тарқатиб қайғу-аламини.

Ушандай бўлса бизга ҳақдан фармон,
Кўриб ўлсам йўқ эрди зарра армон».

Неча кунлар суриб йўлларда юрди,
Ажаб баланд бир кўшкни кўзи кўрди.

Турар бир кўшк баланд ҳамда ажойиб,
Ажойибдан ўтиб кетган ғаройиб.

Нечук кўшк деб ани кўнглига олди,
Тўғри отни суриб ул кўшкка борди.

Ҳар ким кўрса бўлар эди ани доғ,
Кўшкнинг атрофи эрди катта чорбоғ.

Чорбоғдан ўзга йўқдир анда моли,
Тўққиз пахса эрди чорбоғ деволи.

Эшигин топмайин Гўрўғли турди,
Учиб ул девордан чорбоққа кирди.

Чорбоғ ичин кетар султон оралаб,
Дарахтдаги меваларни саралаб.

Ажаб чорбоғ эди гуллар очилган,
Сабзалар барги ҳар ёнга сочилган.

Шилдираб сувлари ҳар ёндан оққан,
Кўрган одамнинг руҳи баҳра топган.

Пишиб турар олмаю ноку анор,
Жаҳонда топилмас мевалари бор.

Оралаб чорбоғлар ичидан ўтди,
Гўрўғли сарҳовуз бошига етди,

Борди-да, сарҳовуз бошига тушди,
Гўрўғли ҳайбати кўп катта кучли.

Фирот юганини бошидан олди,
Отин ҳайдаб, ҳовуз бўйида қолди.

Оралаб чорбоғнинг ичига кирди.
Хўп тамоша қилиб ҳар ёққа юрди.

Бу Занги подшосининг қизининг кўшкни эди. Унинг боғини кўриб ётадиган бир боғбон канизи бор эди. Боғбон каниз сиртдан Гўрўғлининг чорбоққа кирганини кўриб, унинг олдига келмай, тўғри қочиб кета берди. Ниҳоят у подшонинг қизи олдига бориб, кўрган сирини баён қилиб, бир сўз айтиб тургани:

Мен келдим, бибижон, сизни кўрмоққа,
Мақсадим шу хизматингда юрмоқ-да.
Бир одамзод келиб кирди чорбоққа,
Келдим сизга шундан хабар бермоққа.

Билмайман қай ердан бу йўлга тушди,
Тўққиз пахса девордан оти учди.
Кўрган билан боролмадим қошига,
Ажаб баланд экан, ҳайбати кучли.

Ҳайбатини кўриб ақлдан шошдим,
Кўринмай кўзига чорбоғдан қочдим.
Умримда кўрмадим бундай одамзод,
Келиб бунда сизга сиримни очдим.

Ҳар кимга тикилса, ул омон қолмас,
Борай десам мен кўрқдим ҳайбатидан,

Дедим ул сўзима ҳеч қулоқ солмас,
Билмам қайдан келган, қайда боради?

Тўрт ёгига чорбоғингининг қаради,
Ҳайбатидан ёмон қўрқдим, бибижон.
Юракларим ҳали титраб боради,
Мен билувда бизга кўзи олади.

Ҳайбатин кўрганлар ҳайрон қолади,
Чорбоғининг ичида юрар оралаб,
Яна тўрт бурчига назар солади,

Келиб тушди сарҳовузнинг бўйига,
Бориб сўйлашмоққа қўрқиб, бибижон.
Қочиб келдим боролмаёқ қошига.

Отин қўйиб юборди чорбоққа ҳайдаб,
Дарахтларга қарар мевасин сайлаб.
Одамводни ҳеч назарга олмайди,
Бошқа бўлса қўяр отини бойлаб.

Ё тентакдир ҳеч нарсани билмаган,
Ё бир эр душманини кўзга клмаган.
Ё бир одамводдан чиққан балодир,
Бундан аввал бу ерларга келмаган.

Зангининг қизи канизидан бу сўзни эшитиб:

— Юринглар, олдига борайик бир!— деб канизаклари билан кўшкдан тушиб кела берди. Гўрўғли султон хоҳлаган меваларидан еб, сарҳовузнинг бошидаги қаравотнинг устига чиқиб ётиб, ухлаб қолган эди. Ғироти бўш ёйилиб юрар эди. У чорбоғининг ичида Зангининг қизининг келаётганини кўриб, Гўрўғлининг ухлаб ётганлигини билиб, қизларнинг олдидан ўриб чиқа берди. Қизлар отга қарамасдан, Гўрўғлига қараб ўтиб кета бермоқчи эди, Ғирот икки қулогини жимиб, қизларга қараб бирдан югурди. Қизлар ақлидан шошди, туш-тушига қочди. Чаққонроғи дарахтнинг устига чиқди, бировлари гулнинг остига кирди. Зангининг қизларини қайтариб, Ғиротнинг ўзи қизларнинг олдига ўтлаб турди. Сўнг Гўрўғлининг олдига бориб, Гўрўғлининг бошига бошини суйкаб, Гўрўғлини уйғотиб, ўтиб кетди. Ғирот кетганидан кейин, қизларнинг бари қўшилиб, Гўрўғлининг олдига қараб кела берди. Ниҳоят, Занги шоҳининг қизи Гўрўғлининг олдига келиб, унга:

— Сен ўзинг қандай аҳмоқ одамсан? Одамхўр отингни чорбоққа ҳайдаб қўйиб, ўзинг бепарво ухлаб ётасан! — деб сиёсат қилиб сўйлади. Гўрўғли ёстиқдан бошини кўтариб, Занги шоҳ қизининг юзига тикилиб қаради. Қизлар кейини билан тис бўлиб, ярим таноб ерга сурилиб кетди. Занги шоҳнинг қизи ё кейинига кета олмай, ё бир ерда шундай тура олмай, койиб-қўрқиб қолди. Охири у яқинроқ келиб, Гўрўғлига қараб бир сўз деб тургани:

Боғбон каниз хабарингиз берибди,
Ҳайбатингга сенинг тошлар эрибди.
Шоҳнинг қизи бир кўрмоққа келибди,
Йўл бўлсин, султоним, қайдан келасиз?

Келиб эдим боғбон каниз қизиман,
Сўйлашай деб бориб унинг ўзима.
Қулоқ билан эшитган сўз ғалатдир,
Бориб кўриб келай, дедим, кўзимман.

Малол келди бўш юрган сўнг отингиз,
Билувимда хондир асл зотингиз.
Баланд экан бунча сиёсатингиз,
Йўл бўлсин, султоним, қайдан келдингиз?

Қандай юрар бу ерларда бир бошинг,
Ёнингизда кўринмайди йўлдошинг.
Сизни кўриб менда йўқдир бардошим,
Йўл бўлсин, султоним, қайдан келдингиз?

Бу ерларга қай манзилдан етдингиз,
Бундан аввал қачон келиб кетдингиз?
Тешик тоғдан қандай омон ўтдингиз,
Йўл бўлсин, султоним, қайдан келасиз?

Сарсон девни ёки отам олдим,
Ёки бошин бир хаёлга солдим?
Ёки сизни кўрмай ухлаб қолдим,
Йўл бўлсин, султоним, қайдан келдингиз?

Ғайратингиз ҳар дам тошиб-тўларсиз,
Қайдан учиб, бунда келиб қўнарсиз?
Танимадим ўзингиз ким бўларсиз,
Йўл бўлсин, султоним, қайдан келдингиз?

Ишим йўқдир қанча ётиб кетсангиз,
Ҳар келганда бунда тушиб ўтсангиз.
Оти-зотингизни баён этсангиз,
Йўл бўлсин, султоним, қайдан келдингиз?

Ҳар ким кўрса қилар, султон, иззатинг,
Билолмадим ёки қарвон, бек, зотинг.
Ойжамолдир қилар сенинг хизматинг,
Йўл бўлсин, султоним, қайдан келдингиз?

Шунда Гўрўғлининг Ойжамолга қараб бир сўз деб жавоб бериб айтиб тургани:

Сўзимизни эшитгил тинглаб, Ойжамол,
Сабр қилсанг охир топарсан камол.
Ўзинг ёлғиз, йўқдир бунда йўлдошинг,
Бизга тушиб қолди шундайча аҳвол.

Гоҳ кунларда оқар менинг кўз ёшим,
Гоҳ вақтларда қолмас танҳо бардошим.
Қачон кўрсанг тамом ёлғиз юрарман,
Бир ўзимман, бошқа бўлмас йўлдошим.

Миллатим ёвмитдир, ўзим мусулмон,
Яхшиларга қилгум жонимни қурбон.
Макон-жойим менинг Чамбил қалъаси,
Отимни сўрасанг Гўрўғли султон.

Мен юрарман Гулшан боғнинг йўлинда,
Кеча-кундуз ёлғиз ҳақнинг чўлинда.
Сарсон девдан агар аҳвол сўрасанг,
Тамом бўлиб қолди менинг қўлимда.

Тешик тоғда Сарсон девинг сўйилди,
Икки кўзи Сарсон девнинг ўйилди.
Бориб кўрсанг ётган чиқар суяги,
Гўштларин еб қарға-қузғун тўйинди.

Мен бир тушиб маконингга ўтарман,
Кўнглимдаги мақсадима етарман.
Бир кунлик меҳмонман сенга, Ойжамол,
Бундан туриб Гулшан боққа кетарман.

Худой мени шундай савдога солган,
Мен кўрганман Сарсондай неча полвон.
Мени сўрсанг Гулшан боққа бораман,
Авазхондай болам Гулшанда қолган.

Ойжамол Гўрўғлидан бу сўзни эшитиб, Гўрўғлига қараб: «Сарсон дев ўлган бўлса, хўб яхши бўлибди!»— деб бир сўз айтиб тургани:

Сарсон девнинг паймонаси тўлибди,
Армон билан Тешик тоғда ўлибди.
Мақсадим шу эди асли кўнглимда,
Ўлган бўлса ажаб яхши бўлибди.

Юрар эдим бошим олиб кетолмай,
Кўнглимдаги мақсадима етолмай.
Ота-онам қийин эрди тарк этмоқ,
Юрардим отамнинг юзидан ўтолмай.

Чин бўлсин-да Сарсон девнинг ўлгани,
Қарғаларман қузғунга ем бўлгани.
Манманлик қип ётар эди йўл тўсиб,
Отамнинг шул эрди катта қўрғони.

Бир бошим қутулди алам-ҳасратдан,
Ойжамолни қутқардингиз бу дарддан.
Ўлгани чин бўлса Сарсондай девнинг,
Ойжамолни етқардингиз мақсадга.

Элу юрт баҳридан мен ҳам ўтайин,
Кўнглимдаги мақсадима етайин.
Агар эп кўрсангиз, султон, бу ишни,
Сизман бирга мен ҳам Чамбил кетайин.

Арзимни айтайин, қулоқ солсангиз,
Айтган сўзим менинг қабул қилсангиз.
Чамбилбелда бориб қилай хизматинг,
Ойжамолни агар олиб борсангиз.

Гўрўғли султон Ойжамолдан бу сўзни эшитиб:

— Эй Ойжамол, мен ҳозир Гулшан боққа бораман, агар сен сабр қилсанг, мен Авазхон боламини топиб, қайтиб, Чамбил қараб ўтсам, шу вақтда сени ҳам олиб кетайин,— деди.

Шунда Ойжамол туриб айтди:

— Эй Гўрўғли султон, ундай бўлса уч-тўрт кун дамингизни олиб, менга меҳмон бўлинг, мен сизга хизмат қилайин, қўлимдан келганча туз берайин, токи сиз Гулшан боғдан қайтганингизда ўзимни эсингиздан чиқарсангиз ҳам, қилган хизматим билан берган тузимни эсингиздан чиқармассиз, қилган хизматим, берган тузимнинг ҳурмати-га мени ҳам ўзингиз билан бирга олиб кетарсиз,— деди.

Гўрўғли султонга Ойжамолнинг сўзи маъқул тушиб, шу ерда тўрт-беш кун тўхтасам тўхтаёй, отимни дам олдириб олай, деб шу қарорга келиб тўхтади. Ойжамолнинг мақсади эса Гўрўғлини банди қилмоқ эди. Кунига қанча таом пишириб олиб келса, барчасига дорийи беҳуш қўшиб пишириб олиб келарди Гўрўғлини маст қилмоқ учун.

Гўрўғли султон Эрам боғидан Юнус парини олиб келган вақтида, Юнус парининг бир заррин қўл рўмоли бўлган. Гўрўғли бир ёққа чиқса, Юнус пари унга шу қўл рўмолини бериб юборар эди. Гўрўғли қандай таом бўлмасин, еб бўлгандан кейин, агар сув ўрнида заҳар ичса ҳам, шу рўмол билан оғзини суртса, еган-ичгани баданига мойдай бўлиб эриб, сингиб кетар эди. Гўрўғли қайга борса, нима еса-ичса, кейин шу рўмоли билан оғзини артиб, ҳеч нарса кўрмагандай, бирдай ўтираверар эди. Бу гал ҳам шундай бўлди. Ойжамол бу сирни кўриб: «буни сувга солсанг ботмас экан, ўтга ташласанг куймас экан!» — деди ичида. Сўнг Ойжамол отасига — Зангининг подшосига «Гўрўғли келди!» деб хабар юборди. «Уч кунда аскар етказса етказгани, агар етказмаса [ҳолимиз танг бўлади!]

Душман келишини кўрганда султон,
Сўраб отини ўшал кун шоҳи даврон.

Хайдади отини, нархин сўрамай,
Кетарга бўлмади олдин ўрамай.

Уларнинг ҳар биридир мисли Сарсон,
Ки ўхшаб келарди шакли арслон.

Кўшиндай чиқарди осмонга чанги,
Кини билмас қанча душманининг сони.

Гўрўгли ул қарши майдонга юрди,
Таваккал деб бориб майдонга кирди.

Душман ул дам кўриб сафлар тузатди,
Олди келган эди, кейини узоқди.

Бу тап-тап ер юзин тутиб келарди,
Байроқлар ранг-баранг жилва берарди.

Гўрўгли бек келиб майдонга кирди,
Душманлар сафланиб шай бўлиб турди.

Душманларга қараб деди: «Келинлар,
Якка-якка келиб жавоб беринлар!»

Бекорга ғалағул шовқинни солма,
Отим Гўрўгли, дер, армонда қолма!

Неча барзангилар додини берган,
Елғиз неча Кўҳи Қофларга борган,
Мен эрдим Зангига қирғинни солган!

Отим Гўрўгли, дер, аглаб олинглар,
Бошингизни бу майдонга солинлар!

Кўп кенгаш қилманглар, ўзбек ўзимман,
Иш битмайдн бекор бунда сўзингман.

Талаб қилиб бу майдонга келинлар,
Ўзини марди-майдонман деганлар.

Бу кун майдон аро жавлон қилайин,
Кимга зафар берар қодир худойим.

Кимнинг бахти чопар, маълум эмасди,
Улимдан Гўрўгли ҳеч ғам эмасди».

Шердаими майдонда султон турарди,
Келгани келганда йўлдан урарди.

Гүрүғли эканини душман биларди,
Бирининг изидан бири келарди.

Гоҳи қилич, гоҳи найзасин олди,
Бунни кўриб душман ҳайронда қолди.

Ул куни кечгача майдонда бўлди,
Бир юз эллик полвон қўлинда ўлди.

Намозгар бўлди-да, душманлар қайтди,
Гүрүғли худога кўп шукур айтди.

Тоққа қараб чиқиб майдондан кетди,
Тоғ ичинда булоқ бошига етди.

Булоқнинг бошига борди-да, тушди,
Булоқдан олиб ул кўп сувлар ичди.

Баданнинг қонларин ювиб у тоза,
Бўлиб олди энди султон озода.

Етиб қолиб, кўзини уйқу элтди,
Утиб ул тун, саҳар вақтига етди.

Маст уйқуда паришонди димоғи,
Бир товуш эшитди шунда қулоғи:

«Қайтмаган эрсанг, Гүрүғли, раъйингдан,
Бепарво ётмайин, тургил жойингдан.

Туриб сен жойингдан шабахўн ургил,
Душман билан бориб майдонга киргил.

Душмanning кўплигидан йўқди сонн,
Буларни юборган Зангининг хони.

Таваккал, деб, бориб майдон кир энди,
Пирларнинг ёрдамин бул кун кўр энди!»

Туриб жойдан, султон отига минди,
Кундуз уруш бўлган майдонга келди.

Ки душманлар у ердан кетган эрди,
Баланд белдан нарига ўтган эрди.

Гүрүғли душманлар изини олди,
Душманнинг изига Фиротни солди.

Саҳар вақти маст уйқуда ётарди,
Гүрүғли душманлар устига борди.

Олиб келиб эди душман изини,
Кейинга тобламай ҳеч бир юзини.

«Олла!» деб отига қамчини урди,
Саҳар вақтда келиб майдонга кирди.

«Олла!» деб дам-бадам товуш беради,
Бир товуш неча товуш бўлиб келади.

Кўшин тевараги эди бари тов,
Товушига сазо берар баланд зов.

Шошилиб душманлар энди туради,
Нечовлар йўлини топмай юради.

Душманлар кўп қаттиқ шошилишди,
Саҳарда Гүрүғли майдонга тушди.

Мисоли оч бўридай бўлди, тийди,
Хўли қуруқ қолмайин ҳаммаси куйди.

Гүрүғли қайси ёнда — ҳеч ким билмасди,
Бегонани бу ҳам ҳеч фарқ қилмасди.

Бу ишга душманлар ҳайронда қолди,
Юган деб қўлига қуюшқон олди.

Хўлу қуруқ ул кун қолмайин куйди,
Нечовлар кийимин чаппа қип кийди.

Қирон солар эди ул марди ғолиб,
Нечовлар қалқон деб кавушин олиб,

Ул кеча душманлар қаттиқ булинди,
Ётганларга турганлари суринди.

Шошилиб ҳаммаси уйқудан турди,
Қоронғида фарқ қилмай бир-бирин урди.

Тонг отгунча ер ўликман тўлибди,
Ўзин ўзи қириб тамом бўлибди.

Қирилганлар кўплиги ҳаддан ошган,
Булоқнинг сувидай қонлари тошган.

Қирилган қирилиб қолиб майдонда,
Тириклари бари майдондан қочган.

Тонг отгандан кейин, энди уруш тамом бўлиб, ўлганлар ўлиб, қолганлар қочиб кетиб, қараса, майдонда Гўрўғлининг бир ўзи қолибди. Гўрўғли юзни ўлдирган бўлса, ўз-ўзи мингини ўлдирган. Гўрўғли кун чиққандан кейин майдондан чиқиб, йўлга тушиб, жўнаб кета берди.

Мазгили йўқ узоқ йўл,
Гоҳи элди, гоҳи чўл.
Кеча-кундуз юради,
Бараварди ўнги сўл.

Неча кунлар ўтади,
Бирдайин юриб кетади.
Неча товдан, неча белдан,
Тун-кун демай ўтади.

Тинмай бирдай йўл тортди,
Кеча-кундуз тун қотди.
Гоҳ жойларга борганда,
Ун кун, ўн беш кун ётди.

Гўрўғли сўлтон Ғиротнинг юриши билан олти йилу ўн ой деганда бир маконга етди. Орадан бир тун ўтди. Эртаси чошгоҳга етди. Бориб бир кўшкнинг устидан чиқди. Кўшкнинг атрофи чорбоғ эди. Бу чорбоғнинг катталиги шундай эдики, бир ёғи гули-гулистон, бир ёғи боғи-бўстон, бир ёғи дашт бўлса, бир ёғи чорси-регистон, бир ёғи ёз бўлса, бир ёғи қишу зимистон эди. Гўрўғли бориб, оти билан чорбоғнинг ичига кириб кетди. Кўшкка яқинроқ бир ерда сарҳовуз бор эди. Гўрўғли шу сарҳовузнинг бошига бориб тушди. Сарҳовузнинг тўрт ёғи шоҳсупа эди. Сувлар сепилган, гуллар тикилган. Тўрт ёғига каравотлар қўйилган, парқу тўшалган, ёстиқ қўйилган, ётмоққа ажойиб бир салқин жой эди. Гўрўғли келиб, отининг бошидан юганини олиб, уни

чорбоғнинг ичига ҳайдаб юбориб, ўзи ҳам чорбоғнинг ичи-ни тамоша қилаб, оралаб юрди. Турли мевалар пишган, узилиб остига тушган. Гўрўғли яхши меваларни териб олди. Хоҳлаганини еди. Сўнг сарҳовузнинг олдига бориб, каравотнинг устига чқиб, ётиб, ухлаб қолди. Бу жой, асли, Қирмизой деган парининг макони эди. Бу Қирмизойнинг Шерниёз деган акаси бор эди. Қирмизой шу Шерниёзнинг синглиси эди. Шерниёзни Гўрўғли билар эди. Гўрўғли Шерниёз билан дўст бўлган киши эди. Лекин Шерниёзнинг маконини Гўрўғли кўрган эмас эди. Шерниёз ҳам Гўрўғандек кўп баҳодир эди. Бунинг ҳам бир барзангидан бўлган боғбон бор эди. Бундан ташқари, яна, Қирмизойнинг қирқ канизи бор эди, қирқи ҳам пари эди. Қирмизойнинг шу боғбон канизи боғда айланиб юриб, қийшайиб, Гўрўғлининг олдига келиб қолди. Гўрўғли бетини ёпиб, ухлаб ётиб эрди шу вақтда. Буни кўриб боғбон канизининг аччиғи келди: «Бу қандай бепарво одам экан сира. Отини чорбоққа ҳайдаб юбориб, ўзи Шерниёзбекнинг тўшагига чқиб ётиб олибди. Ухлаб ётган ерида орқасига бир тепайин, токи ўпкаси оғзига келсин ва армон билан ўлсин!»... деб у шу фикрда аччиқ билан бунинг тепасига келди. Яна ўйлади: «Бетини очиб кўрайин, қани, ўзи қандай одам экан!» деб бетини очиб, Гўрўғлини кўриб, Гўрўғлининг ҳайбатида кўрқиб, қочиб кетди.

Сўнг у Қирмизойнинг олдига бориб, Қирмизойга қараб, кўрганини баян этиб, бир сўз деб тургани:

Чорбоғни оралаб кўп ерни кўрдим,
 Сарҳовуз бошида бир эрни кўрдим.
 Сиёсаги тутар унинг чорбоғни,
 Ажаб кўп ҳайбатан бир шерни кўрдим.

Уялиб мен сўрай олмай сўзини,
 Ухлаб ётган ерда кўрдим ўзини.
 Кўргандан сескандим мен ҳайбатида,
 Очса ўларман, деб кетдим, кўзини.

От чарчатиб келган ўхшар олисдан,
 Эр ўхшайди душман билан олишган.
 Одам ҳайбатлисин бундай кўрмадим,
 Ҳайбати ўхшайди мисли арслон.

Ёл-яроғин белларига бойлабди,
 Совут-қалқон—бор асбобин шайлабди.

Бепарво ётади ҳовуз бошида,
Отини чорбоққа шундай ҳайдабди.

Менинг борганимни бунда билмаган,
Таърифи ақлга тўғри келмаган.
Ёзилиб бепарво ухлаб ётибди,
Душман бор деб зарра парво қилмаган.

Бир оғзи ўтга ўхшар, бир оғзи ёлин,
Тузук сўраб билолмадим мен ҳолин.
Шердайн ҳайбатли, Рустам ғайратли,
Кўзлари олади, қобоғи қалин.

Бир майдон мен бориб турдим бошига,
Ўзи келган экан ўрта ёшига.
Ҳайбатидан титраб кетди баданим,
Хабар берайин деб келдим қошинга.

Бир полвон деб қилдим ўзини гумон,
Нечовларга солган қоронғи туман.
Келиб сизга хабар бердим, бибижон,
Ул ўзининг тарзи ўхшар мусулмон.

Мен билувда узоқдан йўл тортибди,
Йўл азоби жонига кўп ботибди.
Гўшт қолмабди баданида отининг,
Терилари суягига қотибди.

Эшитсангиз шулди менинг сўзимни,
Уни кўриб келган менинг кўзимди.
Не қилсангиз энди майли, бибижон.
Қандай қилсанг ихтиёринг ўзингда.

Қирмизой боғбон канизидан бу сўзни эшитиб: «Ул ундайчи одам бўлса, менинг ҳам Шерниёз оғам бўлади. Эҳтимол у Шерниёзни билса керак. Аввалиси, биз уни бориб кўрайик!» деб қирқ канизи билан кела берди Гўрўғлининг олдига. Гўрўғли шу вақтда жойидан туриб ўтириб эди.

Маконима келолмас эди душман,
Бу ерга кела берган шўри қисган.
Қандай сабаб билан йўлингиз тушган,
Айтинг, арслоним, қайдан келдингиз?

Сиз эмассиз бу ёрларнинг одами,
Сиздай бўлмас одамзоднинг лодони,
Бу ерга етолмас душман қадами,
Айтинг, арслоним, қайдан келдингиз?

Қандай савдо худой бошингга солди,
Юришингиз кўрган ҳайронда қолди.
Тарзингиз ўхшайди тарафсиз полвон,
Айтинг, арслоним, қайдан келдингиз?

Бу ерларга бекор одам келолмас,
Бу ерларни одамизод кўролмас.
Бу маконга душман зарба беролмас,
Айтинг, арслоним, қайдан келдингиз?

Кўрган қўрқар сизнинг сиёсатингиз,
Баён беринг бизга асли зотингиз!
Нима дейди, айтинг, билай отингиз,
Айтинг, арслоним, қайдан келдингиз?

Ботир халқи юрмас ҳеч бир ғавғосиз,
Евдан қайтмас эр-йигитлар совғасиз.
Бу ерларга келганинг йўқ савдосиз,
Айтинг, арслоним, қайдан келдингиз?

Гўрўғлининг Қирмизойга жавоб бериб, бир сўз деб тургани:

Душман бор деб парвойима келмади,
Кеча-кундуз бирдай юрдим, тинмадим.
Салқин кўриб ётдим мен ушбу ерни,
Бу макон кимники, мен ҳам билмадим.

Йўл сўрайди ўзи йўлни билмаган,
Иш маънисин билмас ишни қилмаган.
Сабаб билан келиб қолдим бу ерга,
Менам бурун бу ерларга келмаган.

Мулла бўлган олар довот-қаламни,
Етти йил ўтибди сарсон бўлибман,
Қўлимдан олдириб Аваз боламни.

Саргардон бўп юрипман Гулшан йўлинда,
Гоҳ элдаман, гоҳи ҳақнинг чўлинда.

Етти йилдан бери шуни излайман,
Болам кетган Маликаи Айёр қўлинда.

Аввал эди Аваз бу йўлга тушган,
Гўрўғлига кўпдир оламда душман.
Бозиргон шоҳ билан келиб урушиб,
Тўққиз минг полвонин қонини ичган.

Душманлар устидан дўзах ташлаган,
Онгда қўйиб, Авазхонни ушлаган.
Тириклай Авазни солиб зиндонга,
Душман «ушладик!» деб вақтни хушлаган.

Оқшом бориб зиндон оғзин очибди,
Маликаи Айёр асли унга ошиқди.
Соғ-саломат олиб чиқиб зиндондан,
Душмандан Авазни олиб қочибди.

Гирот қайтиб Чамбил элига борди,
Ёвмит халқи гоят мотамда қолди.
Етти йилдан бери юрман йўлинда,
Шундан қийинликни бошига солди.

Куйиб, ўртаб Авазхоннинг доғида,
Яқинлаган кўринаман чоғимда,
Етти йилдан бери йўлда юраман,
Авазхоним қолиб Гулшан боғида.

Така Ёвмит дейди менинг зотимни,
Душманларга қилдим сиёсатимни.
Чамбил дейди менинг ўсган жойимни,
Гўрўғли дер менинг сўрсанг отимни.

Қирмизой Гўрўғлидан бу сўзни эшитиб, Гўрўғлига
қараб, қайтариб бир сўз деб тургани:

Ёв деганда ғайратингга тўларсиз,
Фарзанднинг доғида рангинг сўларсиз.
Агарда отингиз бўлса Гўрўғли,
Қиёматли менинг оғам бўларсиз.

Кўз ёшимни қабул қилди бор худой,
Сизни кўрдим энди кўнглам бўлди жой.

Шерниёзнинг мен синглиси бўламан,
Отим дейди сўрасангиз — Қирмизой.

Мен тополмас эдим босган изингни,
Бир қўлимдан берсам девдим тузимни.
Отим Қирмиз, Шерниёзнинг синглиси,
Бир кўрмоққа хумор эдим ўзингни.

Менинг оғам Қундузойга борганда,
Оти ўзиб Қундузойни олганда,
Шунда Қундузойни берган Авазга,
Ғирот ўтолмайин кейин қолганда.

Авазхонга Қундузойни берганда,
Сиз билан дўст бўлиб шунда келганда,
Айтиб берган эди менга Шерниёз,
Қундузойнинг тўйида сизни кўрганда.

Қандай бўламан деб кўп ғам ер эдим,
Гўрўғлини қачон кўрсам дер эдим.
Хар ким кўрса жамолингдан тўймаган,
Юртни қойил қилган оға эр эдинг...

* * *

Қирмизой кеп Гўрўғлиман кўришди,
Бир-бириман яхши аҳвол сўришди.
Неча кунлар ётиб Гўрўғли султон,
Қирмизойнинг маконида бўлишди.

Гўрўғли султон бир неча кун бу ерда ётди. Кейин
Қирмизойдан:

— Гулшан боғи бу ердан тагин қанча кунлик йўл
келади?—деб сўради. Шунда Қирмизой туриб Гўрўғлига
айтди:

— Қичаб йўл юрсангиз, икки ойда борасиз,—деди.—
Шунда ҳам сизнинг отингизда, оғамнинг отида. Ҳозир
менинг оғам — Шерниёз шу Гулшан боғига кетган. Оғам у
ерда Авазхон борлигини билмайди. Агар сизнинг бу ерга
келганлигингизни билса, хабар олар эди. Маликаи Айёр-
нинг отаси Қосимхон сеҳргарнинг Зулфизар деган вазири
бор. Ана шу Зулфизар деган вазирининг Интизор деган
бир пари қизи бор. Вазир шу қизига пойга қўяр эмиш.

Пойгада кимнинг оти ўзиб чиқса, қизини шунга берар эмиш. Оғам шу Интизорнинг пойгасига кетган. Яна ҳам отингиз оғамнинг отидан ўтмас. Агар сиз яна оғамнинг пойгасини сўрасангиз, оғам сизга пойгасини беради,— деди.

Гўрўғли султон Ғиротнинг устига миниб, жўнаб кетди. Қирқ кун йўл тортиб юргандан кейин, остида чумбоқ бўз бедови бор бир чол йўлиқди Гўрўғлига. Бу чолнинг жуда қарилиги етган, ўзининг қариликдан эси кетган, оғзида тиши қолмаган, ияги айланиб бурнига етган эди. Унинг умрида қилган иши қиморбозлик билан хотинбозлик эди. Ўзига тўрдан жой тегмаган, пойгага борса чой тегмаган, пул бермай маърака бузган, нўхта, занжирни узган бу чол йўлда Гўрўғлига йўлиқиб қолди. Шунда Гўрўғли ундан.

— Йўл бўлсин, бобо?—деб савол сўради.

— Алай бўлсин,—деб Гўрўғлига жавоб берди чол.

Гўрўғли яна сўради:

— Отингиз нима?

— Отим Қовшар. Гулшан боққа, Интизорнинг пойгасига бораман,—деди чол. Гўрўғли ундан яна сўради:

— Бундан бурун ҳам пойга олиб минганмисиз ҳеч?

— Бундан бурун қанча пойга бўлса, барисини Шерниёз олган,—деди чол. Шундай деб, Гўрўғлига қараб, маст бўлиб, боғи чолнинг бир сўз деб турган жойи:

Қайда тўда бўлса Шерниёз солган,
Оти югурик, ўзи зўравон полвон.
Ҳеч ким келолмайди унинг юзига,
Қайда пойга бўлса барин шу олган.

Тўй бўлганда уни бориб кўрардим,
Армоним ичимда бўлиб юрардим.
Шундай тулпор отим бўлса остимда,
Шунинг билан ёришсам деб келардим.

Бир от учун қанча элларга чопдим,
Тинмай излаб чўбир тулпорни топдим,
Шерниёзман бир талашиб чопмоққа,
Олти ойдан бери мен буни боқдим.

Интизорнинг пойгасига бораман,
Аямайин отга қамчи соламан.

Шарниёзнинг отидан отим ўздириб,
Интизор парини энди оламан.

Қовшарнинг кетмайди кўздан оласи,
Сўзга тушунмаган худой балоси.
Маликаи Айёр олиб қочиб келибди,
Гўрўғлининг Аваз еган боласи(н).

Бўз отимнинг бугун терин сочарман,
Пойга чопиб қанотларин очарман,
Интизорни яна қолсам ололмай,
Гўрўғли Авазин олиб қочарман.

Бизнинг элда ундай бола топчиरोқ,
Авазхоннинг юзи гавҳар шамчиरोқ.
Авазхонни олсам қизман ишим йўқ,
Ундайчин қизлардан Аваз яхшироқ.

Гўрўғли султон чолдан бу сўзни эшитиб:

— Эй бобо, Авазхонни мен ҳам бир кўрмакка кўп хуш
мор эдим. Мен ҳам унинг таърифини кўп эшитар эдим.
Аммо ҳали унинг ўзини кўрган эмасман. Агар сен Авазхон-
ни олиб қочсанг, бизни ҳам шерик қил, дўстим,—деди.

— Ўзбек халқи ўр келади, ўзи ўжар, зўр келади. Агар
мен сени Авазхонга шерик қилсам, сен менга зўрлик қи-
либ, Авазхонни ўзинг эгаллаб кетарсан,—деди чол Гўрўғ-
лига. Сўнг у яна:—Сенинг ўзинг қаёққа борасан? Ўзинг-
нинг отинг нима?—деб сўради Гўрўғлидан.

— Мен ҳам Интизорнинг пойгасига бораман. Сенинг
отинг Қовшар бўлса, менинг отим Нўхта,—деди Гўрўғли
султон унга. Шунда Қовшар чол ҳам унга:

— Агар отинг Нўхта бўлса, унда ёмон от экан сенинг
отинг,—деди.

Гўрўғли султон билан Қовшар чол бир ой йўл юриб.
Гулшан боғига етди. Тунда булар борди. Эрта билан от-
ларни пойгага ҳайдади. Бу ерда бир Тўлабой синчи деган
синчи бор эди. Жамийки пойгага йиғилган отларни шу
синчининг олдидан кўрикдан ўтказилар эди. Жамийки
отларнинг бариси эрта билан кўрикдан ўтди. Синчи ҳар
отнинг ўзига яраша таъриф-тавсифини айтиб қолди. Ҳам-
ма отдан кейин келиб, Гўрўғлининг Фироти ўтди. Гўрўғ-
лининг отини кўриб, Тўлабой синчининг айтиб турган
сўзи:

Қулоқ солинг, халойиқлар, сўзима,
Буни кўриб ваҳим тушди ўзима.
Бундан аввал бўлди неча пойгалар,
Бул от кўринган йўқ эди кўзима.

Узоқ йўлдан тинмайин йўл тортибди,
Йўл азоби кўп жонига ботибди.
Олис йўлдан чарчаб-ҳориб келибди,
Терилари суюгига қотибди.

Бунда бордир қарчиғайнинг қиёғи,
Ёмон кўринади менга сиёғи,
Ҳамма пушти тулпор ўтган ўхшайди,
Пўлатдан битгандир бунинг туёғи.

Ориқ от деб ҳеч ким кўзга илмайди,
Ҳеч отга мижози тўғри келмайди.
Тўрт оёқли ҳайвон бундан қутулмас,
Тўлабойдан бошқа буни билмайди.

Бундай тулпор бу ерларга келмаган,
Тўлабой ҳам бурун кўриб билмаган.
Интизордан энди умид қилманглар,
Бу тулпор турганда пойга бермаган.

Мен билувда бу бир юртнинг ободи,
Тўлабойнинг ҳеч бир йўқдир тоқати.
Бу турганда ҳеч ким пойга ололмас,
Учадиган бунда бордир қаноти.

Интизордан умид қилган, келинлар,
Бу сўзига Тўлабойнинг киринглар.
Хоҳи чопсин, хоҳи чопмай олади,
Чоптирмаёқ Интизорни беринглар.

Тўлабой дер, эшитинглар сўзимни,
Синчи дейди асли менинг ўзимни.
Бу тулпор пойганинг олдин олмаса,
Ўз тилим гувоҳдир, ўйинг кўзимни.

Синчи шундай дегандан Қовшар чол Гўрўғлига қараб:
— Икковимиз дўст бўламиз, ўлсак айрилмас бўламиз,
қайсимизнинг отимиз пойгадан илгари келса ҳам, пойгага
икковимиз шерик бўламиз,—деди.

Гўрўғли «хайр» деб, пойгага қараб жўнаб кетди.

Маликаи Айёр Авазхонни Гулшан боққа олиб келган эди. «Аввал сен мени шу ерда ўзингга никоҳлаб олгин, сўнг мен сени Чамбилга ўзим олиб бораман!» деган эди. Лекин Авазхон: «Отамдан жавобсиз мен ўзимча сени никоҳлаб олмайман!» деб Маликаи Айёрни никоҳига қабул қилмаган эди. Малика Авазхонни бир темир уйга солиб, қамаб қўйган эди. Ҳар куни олдига ўзи бир марта, келиб ош-овқатини бериб, темир уйнинг сиртидан уни бир кўриб кетар эди. Бугунга келиб отлар пойгага кетиб бораётган вақтида, Авазхон темир уйнинг чамбарагидан қараб турар эди. Авазхон энг кейинда кетиб бораётган отаси Гўрўғли султонни кўриб, остидаги Ғиротни ҳам таниб, икки кўзи тўрт бўлиб, ғариб бўлган Авазхоннинг бир сўз деб тургани:

Етти йил юраклар ғамдан тўлибди,
Қизил юзим заъфарондай сўлибди.
Биткаролмай қўлга олган хизматни,
Аваз боланг кўп шарманда бўлибди.

Сарсон кўйга солиб бунча ўзингни,
Катта сўзлаб биткаролмай сўзимни,
Қариган чоғингда бўлдинг саргардон,
Авазхон деб излаб мендек қўзингни.

Мен ғарибнинг кўз ёшини кўрибди,
Кўнглимдаги мақсадимни берибди.
Йўқолган қўзисин излаб Чамбилдан
Дуогўйим, арслон отам келибди.

Кўзга тортсам ҳар бир босган изини,
Ҳақлай олмай шармандаман тузини.
Биткармадим қўлга олган хизматин,
Уялмай кўрарман қандай юзини?

Банда бўлсам тақдиримдан кўрарман,
Халқ ичида иззат билан ўларман.
Биткаролмай қўлга олган хизматим,
Уялмай юзингни қандай кўрарман?

Ҳиммат билан хизмат қўлима олдим,
Бир бошимни неча майдонга солдим.

Битқаролмай қўлга олган хизматим,
Шарманда бўлиб мен йўлларда қолдим.

Бас эди, ёлғончи, сени кўрганим,
Хеч йўқ эди менинг кўнгил қўйганим.
Бундай шарманда бўп йўлда ётгандан,
Ажал етса яхши эрди ўлганим.

Талаб қилиб чиқдим душман қастидан,
Чиқмай кетсам бўлмай ернинг остидан.
Қариган чогида бўлди саргардон,
Иш билдирмон ёмон фарзанд дастидан.

Авазхон шу сўзларни айтиб қолаверди. Гўрўғли султон пойгага ўтиб кетаверди. Қирқ кунлик йўлдан бориб пойгани қўйди. Отларнинг ҳаммаси ўтиб кетди, Гўрўғлининг ёлғиз ўзи қолиб кетди. Бир кечаю кундуз орадан ўтди, отларнинг чангги ҳам узилиб кетди. Ғиротнинг чопувга чамаси йўқ, ҳар замонда бир кишнаб қўярди остида келаётди. Ниҳоят, орадан бир кеча-кундуз ўтгандан сўнг, Ғирот кўтарилиб жўнади.

Қамчи тегмас эди Ғирот сонига,
Сонсиз қамчи тортди Ғирот танига.
Ҳар замонда чидай олмай кишнардди,
Жабр ўтгандан сўнг Ғирот жонига.

Кўтарилиб энди жўнай бошлади,
Арвоқ қўниб, қоматини ростлади.
Ғирқўк отнинг чопишин кўринг энди,
Оёқларин бардам ташлай бошлади.

Ғиротнинг чопишидан кўнгли тўлди,
Гўрўғлининг энди мақсади бўлди.
Қирқ чилтонлар тутиб Ғирот жиловин,
Учган вақтда қайтиб бошига қўнди.

Бошқа пойга чанги узилиб кетади,
Неча тоғдан, неча белдан ўтади.
Бир кечаю бир кундуз ўтиб орадан,
Пойганинг кейинидан қувиб етади.

Пойгага етди-да, жilовин олди,
Қайтариб жilовин ёнбашдан солди.
Бари бедов эди пойгага келган,
Тушагандай¹ оёгин, кейин қолди.

Қолган отнинг барин султон санади,
Қарчиғай қушдайин кетиб боради.
Не бедовлар борди мақтаниб келган,
Илашолмай бари кейин қолади.

Гўрўғли бедовларни санаб битди,
Бир кеча-кундузда олдига ўтди.
Энг олдинда борар эди Қовшар чол,
Қувиб Қовшар чолни кейнидан етди.

* * *

Дўстим Қовшар, бедовингни ҳайдагил,
Пойгани олдик, белни маҳкам бойлагил!
Қариганда энди куёв бўларсан,
Кийимингни тузаб энди шайлагил!

Вояги Қовшар чол кейинига қайрилиб, Гўрўғлини
кўриб, пойгани энди ўзим оламан, деб айниб, Гўрўғлига
қараб айтиб турган сўзи:

Менинг билан келолмассан баробар,
Тингламасман агар бўлсанг пайғамбар.
Таваккалдан «дўстим!» дейсан тўсатдан,
Қачон кўриб эдим сени, энагар.

Узинг ким бўласан, аввал англагил,
Сен «дўстим!» деб тухматингга солмагил!
Кўрганим йўқ сендай сира ўғрини,
Бора бергил, ўз йўлингдан қолмагил!

Шунча кундан бери янги келасан,
Қандайин «Қовшар!» деб отим биласан?
Сира кўрганим йўқ сендай ўғрини,
«Дўстим!» деб сен тухматингни қиласан!

¹ Тушовлагандай.

Қачон бўлиб эдинг менинг танишим,
Мен билмайман сенинг яқин-олисинг.
«Дўстим!» деб сен тухматингни қилмагил,
Сениман турмоққа келар номусим!

Мен билмайман, кимсан, асли зотингни,
Тингламайман, қилма арзи-додингни!
Биров учун биров отин олганми,
Ҳайда, ҳайда, қора кўтан отингни!

Биров учун биров отин бўғами,
Бу сўзинг одамга сенинг ёқами?
Пойга олар бўлсанг отинг семиз қил,
Ёмон отман одам мақсад топами!

Қовшар чол отининг жиловини шундай «ҳайда-чи, ҳайда!» деб бўшатиб келаётиб эди, Гўрўғли етиб келиб, Қовшар чолнинг отининг жиловини босиб олди. Чолнинг оти икки-уч марта белдан ошиб кетди. Гўрўғли уч мартабагача шундай қилди ва Қовшар чолга етиб тўхтади. Уч мартабадан кейин эса Гўрўғли Қовшар чолга:

— Энди, дўстим, ҳар ким пойгани олса ўзиникими? Отинг ўзса, сира ҳам пойгани менга бермассан сен. Бўлмаса, ҳайдагил дўстим!—деб Фиркўк отининг жиловини тортди.

Қовшар чол отини қўя бериб, ҳар қанча қичаган билан қутулиб кета олмади. Фирот кейинидан келиб, Қовшар чолнинг отининг тирсагидан оғиз солди. Оти билан ўзини ағдариб ташлаб ўтиб кетаверди. Қовшар чол оти билан остин-устун бўлиб, йўлда қола берди. Яна бир кечаю кундуз орадан ўтди. Гўрўғли султон қувиб бориб, Шерниёзнинг кейинидан етди. Шерниёзнинг оти билан Гўрўғлининг оти иккови ака-ука эди. Шерниёзнинг отининг ёши катта эди. Катталигининг ҳурматини қилиб, Гўрўғлининг Фироти ўтолмас эди ундан. Шундан Гўрўғлининг яқинлаб келиб, Шерниёзга айтиб бораётган сўзи:

Танда амонатдир банданинг жони,
Улмайн кетмайди дунёнинг ғами.
Отининг жиловин олгил қўлингга,
Орқангдан етишди Чамбилнинг хони!

Бу савдога солганди бизни субҳон,
Яхшиларга қилдим жонимни қурбон,
От жиловини ол қўлингга, жон дўстим,
Орқангдан етишди Гўрўғли султон.

Мен борган пойгага доим келасан,
Арслонсан бир сўзима сен иярасан.
Қундузойни Авазхонга бергандинг,
Интизорни энди бизга берасан.

Мендан бошқа ҳеч ким сенга етмайди,
Сен бўлмасанг пойга мендан кетмайди.
Сенинг отинг ёши катта Ғиротдан,
Ҳурмат қилиб Ғирот сендан ўтмайди.

Икки дарахт бир-бирига сояма,
Ўлмай киши бу дунёдан тўяма.
Тилаб қолди бир пойгангни Гўрўғли,
Мард бўлсанг, Шерниёз, биздан аяма!

Кўп ғавгога солиб юрибман бошимни,
Кеча-кундуз тўкиб кўздан ёшимни.
Авазхонни излаб келдим Гулшанга,
Қирмизойдек кўрдим қариндошингни.

Бормайман, деб эдим, Қирмиз, бор деди,
Бориб ул тўдага бошинг сол, деди.
Оғам оти келар пойга олдинда,
Бир пойгасин яна тилаб ол, деди.

Шерниёз Гўрўғлининг бу сўзини эшитиб, отининг
жиловини олиб, йўлдан қайтариб чиқди. Гўрўғли илгарига
ўтди. Шу вақтда Қароқчига етди. Қароқчининг олдиминан
Гўрўғлининг Ғироти ўтди. Интизор Гўрўғлиники бўлди.
Сўнг Гўрўғли отдан тушиб, Шерниёз билан бориб
кўришди. Бир-бирдан ҳол-аҳвол сўрашди. Шунда Гўрўғлининг
Шерниёзга қараб айтиб турган сўзи:

Бир бошимдан ўтди неча аломат,
Ҳақдан нима келса қилдим қиёмат.
Сабаб билан яна келдим Гулшанга,
Юрибсанми, жон дўстим, сиҳат-саломат?

Бир-биримиз билан аҳвол сўрашдик,
Вақтинда биз айрилмас дўст бўлишдик.

Соғ-саломат юрибсанми, жон дўстим?
Омон-эсон яна келиб кўришдик.

Юрагима тўлиб кетган қайғу-ғам,
Кўзима кўринмас танда ширин жон.
Етти йилдан бери йўлда юраман.
Менинг эси-дардим, дўстим, Авазхон.

Давоси йўқ бир дард бизга берганди,
Кўрмаган азобин дўстинг кўрганди.
Етти йилдан бери йўлда сарсонман,
Аваз болам Гулшан боққа келганди.

Маст бўлиб пойгага отлар чопармиз,
Бола деб бир жонга ўтлар ёқармиз.
Маслаҳат бер энди, дўстим Шерниёз,
Авазхонни излаб қайдан топармиз.

Авазхондан бошқа йўқди ҳасратим,
Кўзимнинг равшани—Аваз фарзандим,
Бир кўрмасам йўқди уни қарорим,
Кўриб ўлсам бўлар эди мақсадим.

Шерниёз полвон билан Гўрўғли султон иккови бамаслаҳат Қосимхон сеҳргарга хат ёзиб юборди. Қосимхон сеҳргар бу хатни кўриб ҳайрон бўлиб қолди. Қизининг бу ишидан хабари йўқ эди унинг. Қосимхон сеҳргар Гўрўғли билан Шерниёзга «ўзлари бунда келсин!» деб қайтадан одам буюрди. Гўрўғли билан Шерниёз икковининг теварagini сонсиз-саноқсиз девлар, парилар ўраб олишди. Гўрўғли билан Шерниёзнинг йўлларига пояндовлар солишди ва иззат-икром билан Қосимхоннинг олдига олиб боришди.

Қосимхон сеҳргар Гўрўғлини кўргандан кейин, бундан сўз сўраб: «Йўл бўлсин сизга, езна!» деди.

Шунда Гўрўғлининг Қосимхонга қараб бир сўз деб тургани:

Сўзимни эшитгил, Қосим сеҳргар,
Бу сўзимдан бўлгил энди хабардор.
Ўз боласин киши ишин билмасми,
Сенинг қизингдир бу Маликаи Айёр

Вақтисинда Маликаи Айёр борганди,
Бир бошимни кўп гаваго солганди.
Маликани излаб кетиб Авазхон,
Гўрўғлибек Чамбил элда қолганди.

Икков эди, борган йўқди бир ўзи,
Икки бўлмас Гўрўғли айтган сўзи.
Ховдак кўлда сайил қилиб юрганда,
Кўриб қолди уни Гўрўғли кўзи.

Шарт қилиб биз билан ҳавога учди,
Гўрўғлига шарт деган қаттиқ, кучли.
Ғирот билан менам қувдим кейнидан,
Ушлаб ололмадим кўждаги қушни.

Тутолмай қолганим бўлди кўп армон,
Боринг деб ўзидан бўлган сўнг фармон.
Чамбил бориб айтиб эдим мақсадим,
«Бораман!» деб бел боғлади Авазхон.

Мард Аваз ўзидан талаб қилганди,
Ғиротнинг белига Аваз минганди.
Аваз талаб қилар бўлса ҳар ишни,
Авазхондан менинг кўнглим тинганди.

Маликанинг билмоқ учун дарагин,
Олиб эди оти билан ярогин.
Чиқиб кетди ёлғиз ўзи Чамбилдан,
Тоғай деб Маликаи Айёр сўрогин.

Неча хатарлардан омон ўтибди,
Омон-эсон ўтиб Аваз кетибди.
Тинмай кеча-кундуз ул йўл тортибди,
Бозиргон шоҳ мамлакатига етибди.

Бозиргоннинг баланд эди қўрғони,
Унда борди ўн саккиз минг полвони.
Банди қилиб Авазхонни олибди,
Бизга маълум бўлди шу иш бўлгани.

Авазхонни банди қилиб олибди,
Тирик зиндон ичра уни солибди.
Ғирот қайтиб келиб ундан Чамбилга,
Душман зиндонида Аваз қолибди.

Маликаи Айёр хабардоркан, борибди,
Бозиргоннинг зиндонидан чиқариб,
Авазхонни бунда олиб келибди,
Ғирот эса қайтиб Чамбил кетибди.

Кишнаб ярим кеча шовқинни солди,
Миндим-да Ғиротни, мен йўлга толдим,
Ёвмит халқи бари мотамда қолди.

Бозиргоннинг шаҳарига келибман,
На бўлганин билмай ҳайрон бўлибман.
Қолдирибди канизини Малика,
Айтди хабар, шундан хабар билибман.

Эшитдим-да Авазхонни, йўл тортдим,
Авазхон деб танда жонимни сотдим.
Етти йил деганда етдим Гулшанга,
Бош-оёғим қаро чангларга ботдим.

Юрак тўлиб кетган қайғу-ғам билан,
Аваз эди менга жуда меҳрибон.
Авазхонни менга топиб берсангиз,
Мақсадим шу эди менинг, Қосимхон.

Гўрўғли султон бу сўзни айтди, Қосимхон сеҳргар
эшитди. Аммо сеҳргарнинг Маликанинг бу ишларидан ха-
бари йўқ эди. У дарҳол Маликага одам буюрди. Маликани
тезда олиб келишди. Маликаи Айёр келгач, Қосимхон қи-
зидан сўроқ қилди. Қизи:

— Олиб келганим рост эди,—деб жавоб берди.

— Ҳозир Авазхонни олиб келгин топиб!—деди Қо-
симхон сеҳргар қизига.

Маликаи Айёрнинг Авазхонни олиб келишининг баёни:

Қирқ канизи билан Маликаи Айёр,
Авазхон хизматида бўлди тайёр.

Қирқ канизлар қилиб олдинда хизмат,
Эиёти қанча ҳам иззати ҳурмат.

«Аваз арслон, талабингиз берибди,
Ё раб, кўз ёшингиз сизнинг кўрибди.

**Марҳамат қилсангиз, Авазхон арслон,
Хушхабар келибди сизга олисдан».**

**Гирдини Авазнинг канизлар олиб,
Келарлар хўп яхши гулгуллар ёқиб.**

**Чилдирмалар чолиб, канизлар ўйнаб,
Бир-бирига ширин тил билан сўйлаб.**

**Яна неча турли нозли карашма,
Ҳар кимнинг юриши ўзига яраша.**

**Юзлари ойнадай, лаблари ғунча,
Ки булбулдек суханлик, беллари хипча.**

**Ки шодлик билан чилдирмалар чолиб,
Пояндозлар яна ерларга солиб.**

**Маликаи Айёр ўзи келади бошлаб,
Турли пояндозлар йўлларга ташлаб.**

**Ноз билан парилар бир-бирига тикилган,
Ки гард урмасин деб сувлар сепилган.**

**Бу синасила билан келди Авазхон,
Утирар эди анда Гўрўғли султон.**

**Эшикдан келди-да, ул дамда кирди,
Ки сакраб Гўрўғли ўрнидан турди.**

**Авазни кўрди-да, ёши тўқилди,
Ўзидан кетди-да, султон йиқилди.**

**Отасининг устига ўзини ташлаб,
Ки йиғларди Авазхон кўзини ёшлаб.**

**Яна Гўрўғлининг дўсти Шерниёз
Ўтирар Гўрўғлин бошини ушлаб.**

* * *

**Мақсадим бермади, найлай, худойим,
Хизматингга жоним қурбондир доим.**

Шарманда бўлиб қолдим аро йўлда мен,
Кечирасиз, ота, менинг гунойим.

Бир хатардан келиб омон ўтолмай,
Кўнгилдаги мақсадима етолмай,
Шарманда бўлиб қолдим аро йўлда мен,
Биткариб хизматим қайтиб кетолмай.

Жаҳонда гуноҳкор бир бандадирман,
Йўлда қолган ўзим дармондадирман.
Хизматинг қўлга олиб, биткаролмай,
Аро йўлда қолиб шармандадирман.

Буни деб Авазхон отасининг оёғига бош уриб йиғлади.
Гўрўғли султон ҳушига келиб, жойидан туриб, бир замон-
дан сўнг Авазхонга қараб, икки оғиз сўз айтиб турган ери:

Ёмон кунни бошларимга солмади,
Аро йўлда мендек отанг қолмади.
Кўрдим сени ва етдим мақсадимга,
Шул армоним — менинг жоним олмади.

Эшитмоққа зор бўлдим мен сўзингни,
Пушаймон қип юборганга ўзингни.
Ўлмайин мен сени кўрдим саломат,
Саломат сақладинг жоним қўзимни.

Қанча есанг мен розиман тузимни,
Бир кўрмоққа зор бўлиб эдим ўзингни.
Ўлмай тирик кўрдим сени, Авазхон,
Топмай сарсон эдим босган изингни.

То кўргунча бўлмайин танда тоқат,
Тегмасин ҳеч йигит танига офат!
Тирик кўрдим сени, Аваз, саломат,
Эсдан чиқди шунча кўрган машаққат.

Бу сўзни деб Гўрўғли султон боласи билан кўришиб,
мақсадига етиб ўтирди шу ерда. Буни кўриб Қосимхон
сеҳргарнинг Маликаи Айёрнинг қилган ишларига қаттиқ
қаҳри келиб:

— Отасини боласидан, боласини отасидан айриб,
шунча сарсон-саргардон қилдинг сен! Шунинг учун сен
ҳам етти йилгача шу ерда тур, азобингни кўр!—деб Ма-
ликаи Айёрни темир қафасга солди.

Орадан етти кун ўтгандан кейин Гўрўғли султон Қосимхон сеҳргарга:

— Биздан мақсадимизни сўранг,— деди. Қосимхон сеҳргар:

— Мақсадингиз нима?— деб сўради.

— Бизнинг мақсадимиз шу. Маликаи Айёрни олиб кетмоқ. Биз Маликаи Айёрни Чамбилга олиб борамиз, шунда бизнинг муродимиз ҳосил бўлади. Бўлмаса, етмиш йил қафасга қамаганингиз билан ҳам, бизнинг муродимиз ҳосил бўлмайди,— деди.

Шуйтиб, Гўрўғли султон Маликаи Айёрнинг гуноҳини отасидан тилаб, уни пўлат қафасдан чиқариб олиб, ўз розилиги билан уни Авазхонга бериб, неча кунлар тўй-тамоша қилиб, пойгадан олган Интизор парини ҳам Маликаи Айёрнинг кўшкига миндириб, ўзлари ҳам: Шерниёз полвон ҳам, Гўрўғли султон ҳам — ҳаммаси кўшкка минди. Шундан кейин Қосимхон сеҳргар девларга ҳукм қилди «кўтар!» деб. Девлар уларни Гулшан боғдан кўтариб учди. Бир кеча-кундузда келиб Шерниёзнинг маконига тушди. Неча бир кунлар улар шу ерда, Шерниёзнинг маконида турди. Шу ердан туриб Гўрўғли султон Чамбилга хат ёзди. Гўрўғли султоннинг хат ёзиб туриб ва хат юзиндан айтган сўзи:

Ки бисмилло, олиб қўлга қаламни,
Энди сўроқлайин Ҳасан боламни.
Авазхонни келиб топдим саломат,
Юракдан тарқатиб қайгу-аламни.

Ўтиб кетди неча турли аломат,
Душманлар қилганди кўплаб маломат.
Худойим сақласа ҳеч бир бало йўқ,
Авазхонни келиб топдим саломат.

Авазхонни топдим, кўнглим жўш урди,
Авазима соғ-саломат қўшиладим.
Авазхонни излаб чиқдим элимдан,
Тожи-тахтим сенга, Ҳасан, топширдим.

Аваз бўлди доим сўзлаган сўзим,
Қолиб эдинг Чамбилбелда бир ўзинг.
Отанг бунда ҳозир юрар саломат,
Сен ҳам омон-эсонмисан, жон қўзим?

Ташлаб кетиб эдим ёлғиз ўзингни,
Усам тупроқ тўлдиради кўзимни.
Қирқ йигитлар бўйинсуниб юрибми,
Икки қилмай сенинг айтган сўзингни?

Ёлғиз кетдим, йўқ эди менда йўлдош,
Юртинг бўлган йўқми очу яланғоч.
Қирқ йигитинг борми соғу саломат,
Омонми эл, ўзга қавми қариндош?

Мен кетган сўнг ҳеч душман келмадим,
Душман сенга ҳеч зарба бермадим?
Тарк қилмадим амрингни қирқ йигит,
Гўрўғлидан сени кам кўрмадим?

Хат юзинда эсонлигимни айтдим,
Мен кетган сўнг тахти-бахтимни қайтдинг?
Маликаи Айёрман Интизорни олиб,
Соғ-саломат мен энди элга қайтдим.

Бугун Эрам, яна бундан учарман,
Бозиргон устига бориб тушарман.

Бу хат теккан замон, Ҳасан, қўлингга,
Ўйланиб ўтирма ўнги сўлингга.
Қирқ йигитинг билан дарров отланиб,
Тушгил сен ҳам Бозиргоннинг йўлига.

Бу хатни қўлимдан ёздим мен ўзим,
Омон-эсон бўлайлик-да, жон кўзим.
Ғайрат қилиб кел Бозиргон устига,
Шунинг билан тамомдир айтган сўзим.

Гўрўғли султон бу хатни Маликаи Айёрнинг бир канизининг қўлига берди. Канизи хатни олиб учди. Чамбил белига тушди.

Каниз бу ердан учиб кетгандан кейин, орадан бир-икки кун ўтгандан сўнг, Гўрўғли султон яна ҳаммаси билан кўшкка минди. «Кўтар!» деб девларга ҳукм қилди. Девлар шу учгандан учиб, Гўрўғли султонлар қирқ кечаю кундуз деганда Бозиргон устига етиб келишди. Келиб, оқшом ерга қўнишди.

Эрта билан Бозиргон шоҳнинг қоровуллари кўрсаки, майдонда бир кўшк пайдо булибди. Улар дарҳол Бозиргон шоҳга бориб: «майдонда бир кўшк пайдо бўлди» деб хабар бердилар. Бозиргон шоҳ бир одамни элчи қилиб юборди ва «билиб кел!» деди. Бозиргон шоҳнинг элчиси майдонга келди. Майдонда Гўрўғли султон, Авазхон, Гўрўғлининг дўсти Шерниёз учови сўзлашиб ўтириб эди. Кўшкни кўтариб келган девлар ҳар қайсиси ҳар жойда ухлаб ётиб эрди. Элчи келиб, Гўрўғли султон билан сўзлашди. Гўрўғли султон ўзини билдириб, элчининг қўлига хат ёзиб берди ва: «олиб бориб Бозиргон шоҳининг қўлига бер!» деди.

Элчи қайтиб бориб, Бозиргон шоҳнинг қўлига хатни бериб, кўрган сирини баён қилиб, Бозиргон шоҳга бир сўз деб тургани:

Бордим бундан, шоҳим, сенинг сўзингман,
Кўриб келдим ким эканин кўзимман.
Чамбилбелдан келган экан Гўрўғли.
Талаб тортиб сенинг бу кун ўзингман.

Камлик бўлар шоҳдан шоҳга қолишмоқ,
Элчининг хизмати шулдир — боришмоқ.
Мақсади шу, менга айтди кўнглидан,
Гўрўғли бир сизнинг билан олишмоқ.

Уруш бўлса майдонда оқар қизил қон,
Тирик экан ҳали ул Гўрўғли султон.
Одам тутиб бўлмас экан буларни,
Ўтирибди ёнида ўғли Авазхон...

У кун банди қилиб тушириб олдик,
Ўлдирмайин тирик зиндонга солдик.
Зиндондан ҳеч одам чиқиб кетарми?
Ул кун Авазхондан айрилиб қолдик.

Кўрсатмоққа кепти сизга кучини,
Зиндон солсанг тирик чиқиб кетади.
Одам билмас ҳеч буларнинг ишини,
Кимлар қилар уларнинг иззатини.

Йўлдош қипти яна бир юрт бекзодни,
Беш-олти дев бари ухлаб ётибди,
Девлар қилар экан бунинг хизматин.

Бунинг билан қандай уруш қиларсиз—
У ёғини, султоним, ўзингиз биларсиз.
Агар қилар эрсангиз Гўрўғлининг мақсадин,
Боғини қўрғонга олиб кетарсиз.

Элчи шундай деб Бозиргон шоҳнинг қўлига Гўрўғли султоннинг берган қоғозини тутди. Бозиргон шоҳ Гўрўғли султоннинг қоғозини ўқиб кўрса: «Бозиргон шоҳ Офтобой деган қизини ўзининг қўлидан чиқариб бериб, қиличини бўйнига солиб, таслим бўлиб келса, қўлимдан омон қутулади, бўлмаса ер билан яксон қиламан!» дебди. Бозиргон шоҳ Гўрўғли султонга қайтариб жавоб хати ёзди. «Уч кун муҳлат берсин. Гўрўғлининг зўрлигини, эрлигини кўрмай туриб, қуруқ сиёсатга бўйсунмайман!» деди. Гўрўғли «хўп» деб тўхтади ва орадан уч кун ўтди. Бу орада кечаю кундуз аскар келиб тўпланаверди. Оқ чотир, кўк чотир, ҳисоби йўқ кўп чотир, олди келиб тушаётир, кети яна келаётир. Шундай улар уч кун муҳлат ётди. Намоз вақти Бозиргон шоҳ аскарлари уруш добилини қоқди. Шунда Авазхоннинг жойидан туриб, Гўрўғли султонга қараб, бир сўз деб тургани:

Қизил юзим заъфарондек сўлибман,
Юракларим дарду-ғамдан тўлибман.
Жавоб беринг, бир майдонга борайин,
Етти йилдан бери дилгир бўлибман.

Темир уйда сарғайибди дийдорим,
Чангитиб кўрарман душман ғуборин,
Жавоб беринг, ота, Аваз қўзингга,
Бир тарқатиб келай энди хуморим.

Бозиргон аскарлари беадаб, шўхдир,
Ер юзини тутар, душманлар кўпдир.
Жавоб беринг энди бизга, отажон,
Кўп йил бўлди уруш кўрганим йўқдир.

Бозиргон аслидан насли бузуқди,
Душманларни кўриб кўнглим қизибди.
Рухсат беринг Аваздайин қўзингга,
Кўрсатайин мен уларга (кўп) қизиқди.

Жавоб беринг, бир тамоша кўрсангиз,
Бир олишиб тарқатайин хуморим,
Отажон, Авазга рухсат берсангиз.

Етти йил аламлар ҳаддидан ошди.
Қалтираб баданим, хаёлим қочди.
Авазхонга бир жавоб бер, отажон,
Душманни кўрган сўнг юрагим тошди!

Кўп йиллардан паришонди димоғим,
Гулшан бординг қилиб меннинг сўроғим.
Турмоққа қолмади танда тоқатим,
Добил товшин эшитган сўнг қулоғим.

Гўрўғли султон Авазхондан бу сўзни эшитиб, Авазхонга қараб бир сўз деб тургани:

Тўғри, Аваз, сенинг сўзлаган сўзинг,
Кўзимнинг равшани Авазжон кўзим.
Бу дунёда кўрганимни кўрдим мен,
Аввал борай бу майдонга мен ўзим.

Бозиргонман бир олишиб кўрайин,
Не кўрсатса жаббор эгам кўрайин.
Бардош қилиб сақла ўзинг, Авазхон,
Ажал етса аввал ўзим ўлайин.

Қачон олар маълум эмас жонимни,
Ўлсам эгалларсан дунё-молимни.
Ажал етса отанг ўлсин майдонда,
Тирик бўлсанг сен оларсан қонимни.

Бу дунёда икковингсан ободим,
Биринг — қуйруқ бўлсанг, биринг — қанотим.
Аввал ўзим бу душманга борайин,
Сен кетсанг бўлмайди асло тоқатим.

Донишмандлар ўз ҳолини англайди,
Ажал етса ўлмай одам қолмайди.
Мен турганда сенга йўл йўқ, Авазжон,
Отанг бундай сўзга қулоқ солмайди.

деб Гўрўғли султон Ғиротнинг белига миниб, майдонга қараб жўнаб кетаверди:

Кўринг Гўрўгли бекзотни,
Бедовга қамчини тортди.
Уйнатиб Гиржўк отни,
Майдонга қараб йўл тортди.

Қилай деб ул кун ўйинни,
Кўкка чиқариб қуйинни,
Хаводан энган шунқордай,
Душман устига қуйилди.

Гўрўгли деган бир шунқор,
Остиндадир ўткир тулпор.
Донгғи кетган ер юзига,
Гўрўгли деган бир сардор.

Қинидан тортди қилични,
Худо берганди кўп кучни.
Гиротдек тулпор остинда,
Гўрўгли майдонга тушди.

Икки ёқлама сермайди,
Душманга навбат бермайди.
Хар бир турли солар қирғин,
Хеч ким баробар келмайди.

Шерга ўхшайди ҳайбати,
Тошиб Гўрўгли ғайрати.
Унгу сўлга отлар чопиб,
Душман элини чайқатди.

Қўлиндадир кескир шамшир,
Кам-кам бўлади бундай эр.
Не бир манман деганларни,
Майдонда қилди қоро ер.

Айқаштириб душман танин,
Оқизди майдонда қонин.
Ҳазар қилмай Гўрўгли шоҳ,
Қийнади ул кунни жонин.

Ботирларга эди сардор,
Дамга тортар мисли аждар.
Икки ёқлаб ишлатади,
Қўлиндадир кескир ханжар.

Тош келса кесиб кетади,
Хар ёққа уриб ўтади.
Чидамай, душман қавми,
Доди-фиғонлар этади.

Душманга солди аломат,
Душманнинг куни қабоҳат.
Кун кеч бўлиб, аср бўлди,
Чиқди майдондан саломат.

У кун Гўрўғли султон намозгаргача урушиб, намозгардан кейин соғ-саломат майдондан чиқди. У кеч ётди, эртасига тонг отди. Бугун майдонга Гўрўғлининг дўсти Шерниёз талаб қилди:

Минди отнинг белига,
Чиқди майдоннинг ерига.
Офат солишга душманга,
От қўяр душман элига.

Остинда бедов ўйнайди,
Душманни омон қўймайди.
Майдонга кирди Шерниёз,
Душманлар қони қайнайди.

Бу ҳам бир ҳисобсиз полвон,
Дўст бўлган Гўрўғли султон.
Дўстлик учун бу Шерниёз,
Қилибди жонини қурбон.

Ул кун ул майдонга кириб,
Ҳисобсиз душманни қириб,
Гўрўғли тамоша қилар,
Узоқ ердан қараб туриб.

Бўридай душманга тейди,
Нечовларнинг бошин қийди.
Қиргин солиб у майдонда,
Душманларнинг танин уйди.

Душманлар қўшини қалинди,
Ажаб қўрғонлар солинди.

У кун ўтиб, кун кеч бўлиб,
Қайтиш добили чолинди.

Ўлик тўлди ер юзига,
Шерниёз қайтди изига.
Тамошаларни кўрсатиб,
Эр-хотин, ўғил-қизига.

Шерниёз майдондан чиқиб келди. Эртасига Авазхон майдонга кирди:

Отасидан олиб минди Гиротни,
Бу жаҳонда донгги кетган бир отни.

Тушди Аваз душманларнинг йўлига,
Олмос ханжарини тортиб қўлига.

Урушади хумор бўлган Авазхон,
Қарамайди бугун ўнги сўлига.

Бориб кирган эди Гулшан шаҳрига,
Офат солар душманларнинг барига.

Турли ўйин кўрсатар душманига,
Қарамайин ёши билан қарига.

Тоза-тоза қилар ҳар турли қирғин,
Ки душманлар элига бўлди сургун.

Қолганлари қолди майдонда ўлиб,
Буюққан қўйдай душманни ўлдириб.

Кетар душманларни ҳар ёна ҳайдаб,
Тошиб майдон ичинда қони қайнаб.

Келиб ёлғиз у кун Аваз урушга,
Душманларнинг қонин тўкди ҳар тушга.

Ҳар турлик душманга қирғинни солди,
Душманларнинг юрагини у олди.

Ки манман деган ҳар бир полвоннинг,
Ўликлари оёқ остида қолди.

Қирар эди у кун душманни қистаб,
Санчар эди сатта манманни истаб.

Уликлар айқашиб майдонда тошган,
Кўриб бу ишларни душманлар шошган.

Уруш қилар энди Аваз, этиб зўр,
Неча йиллар бандда бўлган эди хўр.

Санчар эди ки душманларни нихтаб,
Бошин олиб қочар ҳар ёнга тиклаб.

Губор бўлиб тўзон, чанг билан осмон,
Не бир эрлар бўлар ер билан яксон.

Ажаб бўлди ул майдонда тала-тўп,
Авазхон ёлғиз эди, душманлари кўп.

Келадир дам-бадам душманлар босиб,
Душманнинг кўплиги ҳаддидан ошиб.

Кечгача бўлди ул кун тинмай қиргин,
Беҳад душман қирила берди ул кун.

Кеч бўлиб ул добил гаштини урди,
Ҳар ким ўз жойида тўхтади турди.

Майдондан чиқди-да, Авазхон кетди,
Душманларга қаттиқ зарбалар ўтди.

Бир отни ўлжа қилиб, қўлга олиб,
Салом берди Аваз султонга бориб.

«Раҳмат!» деди Гўрўғли Авазхонга,
«Саломат келдингми?» дея полвонга.

[Гўрўғли султон, Шерниёз полвон, Авазхон] учови ул куни ҳам ётди. Кечаси ўтди, тонг отди. Сўнг учови ҳам бирдан отланиб, йўл тортди. Гўрўғли Ғиротни минди. Шерниёз ҳам ўз отини минди. Авазхон ўзининг қўлга тушириб олган отини минди. Учови майдонга келиб баробар кирди. У куни ҳам то пешингача уруш бўлди. Пешин вақтида Авазхоннинг оти ярамай, Авазхон тўданинг ичида

қолди. Гўрўғли султон буни кўриб, от қўйиб бориб, Авазхонни душман орасидан ажратиб олди. Шунда Авазхоннинг отасига қараб айтиб турган сўзи:

Дам-бадамга куним бўлди қабоҳат,
Танамга тушибди сонсиз жароҳат.
Рози бўлинг энди мендан, отажон,
Қолмоғим гумондир менинг саломат.

Нима бўлса кўрай ҳақнинг фармонин,
Кўп қон кетди, баданда йўқ дармоним.
Мажнункўкдай отим бўлмай остимда,
Юрагимда кетар бўлди армоним.

Бу ишнинг охири ҳеч ким билмайди,
Бу дунё ҳеч кимга вафо қилмайди.
Армон билан ўтар бўлдим жаҳондан,
Ҳасанхондай оғам нега келмайди?

Йиғламайин десам кўнглим бузулди,
Сизни кўриб, ота, бағрим эзилди.
Рози бўлинг энди мендан, отажон,
Бу дунёдан нон-насибам узилди.

Бу ишларнинг на бўларин билмадим,
На бўлди экан, Ҳасан оғам келмади.
От бўлмади, армон билан кетарман,
Мажнункўкнинг бир белига минмадим.

Ҳеч иш бўлмас у ўзидан бефармон,
Ҳеч ким ўтмас экан бундан беармон.
Танимда, отажон, тоқат қолмади,
Дам-бадам қурийди танимда дармон.

Мен билмайман нега бахтим қорадир,
Бу душман солибди сонсиз ярани.
Ҳасанхондай жоним оғам келмади,
Армон билан умрим ўтиб боради.

Боғ ичинда хазон урган гул экан,
Авазхон жаҳонда куйган қул экан.
Армонсиз бўп кетган одам бормикан,
Дунёнинг охири, ота, шу экан.

Шунда Гўрўғли султоннинг Авазхонга қараб айтаётган сўзи:

Ёмон кунда тангрим бошлаб солмасин,
Армон билан йигит жонин олмасин!
Хар иш бўлса маҳкам тутгин ўзингни,
Душманлар эшитиб, қувват олмасин!

Эшитмасин золим душман сўзингни,
Саломат сақласин сендай қўзимни!
Қочиб чиқсак бу майдондан намусдир,
Бандга берай душманларга ўзимни!

Бандга берай душманларга бошимни,
Кўп йиғлаб тўкмагил кўздан ёшингни!
Сизлар турсангизлар бунда саломат,
Бошим тугул, кесолмайди сочимни!

Худойимиз бўлди бизда иноғам,
Бандасига яратган ҳақ меҳрибон.
Ўзим банди бўлай душман қўлинда,
Тирик бўлса бир кун келар Ҳасанхон.

Кўп аскарни Бозиргон шоҳ йиғади,
Хўлу қуруқ бугун бирдай куяди.
Ўзим бандга берсам душман қўлига,
Ғиротим, Авазхон, сенга тегади.

Қилгил душманга кўп ғайратингни,
Мисоли шердай қилиб сен ҳайбатингни!
Ғиротни бўшатиб сенга бераман,
Майдонга сур сўнгра Ғиркўк отингни!

Шу фаслда «аскар қочадиган бўлди!» деб Бозиргон шоҳга хабар борди. Буни эшитиб, Бозиргон шоҳнинг ўзи чиқиб, майдонга кирди. Бозиргон шоҳ билан Гўрўғли иккови майдонда дуч келиб, Гўрўғли султон ўзини Бозиргон шоҳ қўлига бандга берди. Бозиргон шоҳ Гўрўғлини бойлаб олиб, майдондан чиқиб, қайтиб кетди. Ғирот кишнаб майдондан чиқди. Авазхон Ғиротнинг товушини эшитиб, чопиб майдонга келди ва ўзини дарҳол Ғиротнинг устига олди. Аввалгидан ҳам баттарроқ душманга қиргинни солди. Шу куни ҳисобсиз душман қирилди. Отлар сон-минг

ўликка суринди. Қонлар селнинг сувидек оқиб, намозгар чоғи бўлди. Авазхон билан Шерниёз полвон иккови майдондан чиқиб кетди. [Кўшкнинг тепасига етди]. Гўрўғли йўқ. [Гўрўғлининг йўқлигини кўриб]. Маликаи Айёр улардан:

— Султон қани?— деб сўради.

— Отам банди бўлиб қолди,— деб жавоб берди Авазхон. Шунда Маликаи Айёр:

— Ундай бўлса, Гулшан боққа хабар бераман!— деди. Аммо Авазхон рухсат этмади унга.

— Отам Гўрўғли султон шунча иш қилиб, ҳеч кимдан ҳимоя қилишни сўраган эмас!— деди Авазхон.

Шунинг билан Авазхон билан Шерниёз иккови беш кун майдонга чиқиб уруш қилди. Ҳар куни урушга чиқар вақтида Авазхон қўлига дурбин олиб, кўшкнинг устига чиқиб, Чамбилнинг йўлига қараб кўярди. Шу кун Авазхон отга миниб, қўлига дурбинни олиб, қараб туриб Маликаи Айёрга:

— Сен Чамбилнинг йўлига бир қарагин!— деди. Маликаи Айёр кўшкнинг устига чиқиб, қўлига дурбинни олиб, Чамбилнинг йўлига қараб, келаётган бир тўп отлиқни кўриб, Авазхонга қараб бир сўз деб тургани:

Қулоқ солдим, тўрам, айтган сўзингга,
Фикр ўйлаб кўриб эдим ўзимга.
Ким эканин билолмадим бу одам,
Бир тўп отлиқ кўринади кўзимга.

Қуюндайин чиқади осмонга чанги,
Билмайман бу келган қай ернинг хони.
Кўп эмасдир ёнидаги аскарари,
Қирқ-элликдан ортиқ эмасдир сони.

Улар кўринади Чамбил йўлида,
Аскарлари қамсаб ўнги сўлида.
Жийрон қашқа оти бордир остида,
Яшил байроқ бошчисининг қўлида.

Булар келган, билмам, кимнинг изинда,
Нури-муҳаббати унинг юзинда.
Билмайман бу келган қай ернинг хони,
Ботирлик нисбати бордир ўзинда.

Бариси ҳам олтин камар бойлаган,
Ёв-яроқ асбобин ҳамма шайлаган.
Бир кўк от келади одам қўлинди,
Гоҳ олдинда, гоҳ ёнида айланиб.

Бир замон турсангиз ҳозир келади,
Бекор одам эмас ўзи тўради.
Кимлигини билиб майдон борарсиз,
Келса ким эканин баён беради.

Бир фасл тўхтасангиз уни биларсиз,
Билиб сўнгра майдон талаб қиларсиз.
Агар бўлса бўлар сизга ҳимоя,
Кўнглингизда мақсадингиз қиларсиз.

Орадан бир фасл ўтгандан кейин, улар етиб келди.
Буларнинг бошлиғи Ҳасанхон эди. У қирқ йигити билан
Чамбилдан келиб эди. Ҳасанхон отидан тушиб, Авазхон
билан кўришиб, ҳол-аҳвол сўрашиб, сўнг Гўрўғли кўзига
кўринмагандан кейин, отасини сўраб, Авазхонга қараб бир
сўз деб тургани:

Бизлар учун жону танидан кечган,
Болам деб бизларга хуноба ичган,
Сени излаб Гулшан йўлига тушган,
Дуогўйим, жоним отам қайдадир?

Бизлар учун бошин майдонга солган,
Ҳар қайсимиз бир-бир майдонни олган.
Майдонга келганда тарафсиз полвон,
Аждаҳорим, жоним отам қайдадир?

Бизларга йўлбошчи эди у сардор,
Душманларга эди мисли аждаҳор.
Майдонга келганди гўё куҳуҳайбар,
Аждаҳорим, жоним отам қайдадир?

Донгғини эшитганлар қўрқар олисдан,
Майдонга келганда шери арслон.
Фикри кўпди, ўзи ортиқ донишманд,
Арслоним, жоним отам қайдадир?

Тезроқ жавоб бергил, Аваз, сўзима,
Қиёмат кун бўлди энди ўзима.
Жоним отам кўринмайди кўзима,
Арслоним, жоним отам қайдадир?

Отамни кўрмагандан хаёлим қочди,
Аламлар юракда ҳаддидан ошди.
Ҳасанхон бу ишга ақлдан шошди,
Аждаҳорим, жоним отам қайдадир?

Шунда Авазхоннинг оғаси Ҳасанхонга қараб бир сўз
деб тургани:

Бир бошидан ўтди турли аломат,
Душман қилар ҳар бир турли маломат.
Отам бандидадир душман қўлинда,
Авазхон ўлмайин қолди саломат.

Эртаю кеч бирдай ғазо тинмайди,
Бир кун ёзилиб армонман...
Неча кунлар бўлди отам бандида.

Ул куни отланиб майдонга борган,
Банди қилиб Бозиргон қўлига олган.
Не бўлганин мен отамнинг билмайман,
Отам ҳозир душман қўлида қолган.

Шунда Ҳасанхоннинг қирқ йигитга қараб айтиб тур-
ган сўзи:

«Сизларга сўйлар Ҳасанхон,
Худойим бўлсин меҳрибон.
Манов ётган сонсиз душман,
От қўйинг душман устига!

Барингиз атанган полвон,
Душманлардан обрўй олган.
Гўрўғли душманда қолган,
От қўйинг душман устига!

Мақсадимиз олишмоқдир,
Қилич-ханжар солишмоқдир.
Душман қонин қоришмоқдир
От қўйинг душман устига!

Кўрсак Гўрўғли ўзини,
Боссак душманнинг изини,
От қўйинг душман устига!

Бедовлар майдонда ўйнасин,
Душманнинг қони қайнасин.
Мард йигит белин бойласин,
От қўйинг душман устига!

Эшитинглар айтган сўзим,
Душмандадир икки кўзим.
Мард кўрсатсин бугун ўзин,
От қўйинг душман устига!

Қулоқ солинг бу фармонга,
Душман келмасин дармонга!
Қолсин душманлар армонда,
От қўйинг душман устига!

Бемазгил чиқмади жоним,
Оқизинг душманнинг қонин.
Ҳақланг Гўрўғлининг қонин,
От қўйинг душман устига!

Ярашмайди қараб турмоқ,
Бу майдондан юз ўгирмоқ.
Гўрўғли ётибди душманда,
Ярашмайди тирик юрмоқ.

Қирқ йигит бўлинг бохабар.
Бир олло бўлсин мададкор.
Юз қайтарманг бу майдондан!»
Деди у: «Оллоҳу акбар!»

* * *

Бедовларга қамчи босди,
Олай шовқин ҳаддан ошди.

Қирқ йигитман Ҳасан, Аваз,
Душманларга аралашди.

Добиллар тўйгандай бўлди,
Қушларни чуйгандай бўлди.
Кўп қўйга кириб оч бўри,
Мисоли тўйгандай бўлди.

Қамишга ўт тушиб келиб,
Четидан куйгандай бўлди.
Ота ўғлини билмайди,
Ақлга тўғри келмайди.

Ажойиб бир уруш бўлди,
Гўрўғли — Гўрўғли бўлиб,
Бундай урушларни қилди.

Бундай уруш бўлган эмас,
Ер ўликдан тўлган эмас.
Бурунги бўлган урушлар,
Бул урушга тўғри келмас.

Кўпларнинг ўзи тугилди,
Қочганлар бунда қутулди.
Ҳар бир манман деганлари
Минордай бўлиб йиқилди.

Уруш қилар қонлар сочиб,
Бир-бирларидан адашиб.
Юз қайтармай урар энди,
Орият учун талашиб.

Ёмғирдай қонлар сочилар,
Ўликлар отга босилар.
Дам-бадамда бўлган қирғин,
Энди ҳаддидан оширар.

Ёмон отлар бунда чопмас,
Нечовлар йўлини топмас.
Қиргани тез уриб ўтиб,
Ёшу қарисига боқмас.

Ул куни қиёмат бўлди,
Ажаб бир сиёсат бўлди.

Яқин-олисин билмайди,
Ажалсиз чибин ўлмайди.

Авазхон билан Ҳасанхон,
Ҳеч парвоига келмайди.

Куннинг билмас эрта-кечин,
Уруш олди ақли-эсин.

Бир куни вақти пешинди,
Душманлар ақдан шошди.
Қирғинлар ҳаддидан ошди,
Булар зўр келиб, душман қавми
Охири қалъага қочди.

Душманлар яна Бозиргон шоҳга борди «аскарлар қочадиган бўлди!» деб. Яна Бозиргон шоҳнинг ўзи майдонга чиқди. Бозиргон шоҳ майдонга кириб, Авазхон билан тўғри бўлиб, Авазхонга қараб қичқириб бир сўз деб тургани:

Уларман деб ҳеч зарра ғам емайсан,
Мендан ҳам бошқалар борди демайсан.
Ажал ҳайдаб келган экан ўзингни,
Шўр қисмаса сен бунда ҳеч келмайсан!

Бу майдонда бунча қирғин қиларсан,
Не билганинг бўлди, нима биларсан?
Бир йигит жонингга қилиб зулмни,
Бекорларга энди, Аваз, ўларсан!

Уйламайсан ҳеч бир нарса танингга,
Бўяларсан энди, Аваз, қонингга!
Ҳолинг билиб қайта бергин Чамбилга,
Жабр қилдинг бунча ўзинг жонингга!

Мард бўлсанг, Авазхон, берман кел ўзинг,
Полвон бўлсанг менга жавоб бер энди!
Гўрўғлидан зўр эмассан, Авазхон,
Зўрлик қандай бўлар экан кўр энди!

Шунда Авазхоннинг Бозиргон шоҳга айтган сўзи:

Паришондир ҳозир менинг димогим,
Агар қилиб келган бўлсанг сўроғим,

Яқинлашиб келиб айтгил сўзингни,
Эшитмайди сўзларингни қулогим!

Зўрлигингни ҳозир сенинг билайин,
Сенинг билан энди майдон қилайин.
Бекорга мақтанмай ўзинг кел берман,
Кимнинг мақсадини берар худойим!

Шундан кейин Авазхон билан Бозиргон шоҳ иккови майдонга тушиб, от устида туришиб, бир-бири билан олишишди. Найзалари синиб ерларга тушди. Қиличлари билан уриб, қалқонлари пора-пора бўлиб кетди. Бир-бирининг камаридан қўл солди. Авазхон Бозиргон шоҳни отидан кўтариб олди. Ғирот кўшкка қараб чиқиб кетди. Бозиргон шоҳ қўлга тушгандан кейин, қолганлари омон-омон, деб, уруш тамом бўлди. Авазхон бориб кўшкнинг олдига тушди. Бозиргон шоҳ ўз қўлидан хат қилиб, муҳри-ни босиб, шаҳарга бериб юборди.

Бозиргон шоҳнинг хатини олиб келгандан кейин, бу ёқдан Гўрўғлини ҳам бўшатиб юборишди. Шоҳ Гўрўғли омон-эсон чиқиб келди. Қирқ йигит билан, Ҳасанхон ўғли билан кўришди. Бозиргон шоҳ таслим бўлди. Гўрўғли султон, Ҳасанхон, Авазхон, қирқ йигит — бариси келди. Гўрўғлининг ўзи бориб, Бозиргон шоҳнинг тахтига минди. Қирқ кунгача Гўрўғли подшолик қилиб, шу ерда турди. Қирқ кундан кейин Бозиргонни яна ўз тахтига ўзини миндириб, ўз юртини ўзига бериб, Офтобой отли қизин олиб, тўй-тамошасини қилиб, уни Шерниёз дўстига бериб, Бозиргон шаҳридан жўнаб кетишди.

Девлар уларни боз кўшкка миндириб, кўкка кўтариб учди. Уч кун деганда Чамбилга келиб тушди. Чамбилга келиб яна қанча кун тўй-тамоша қилиб, кечаю-кундуз бир-дай, мисоли юлдуздай шамлар ёниб, ҳамма ерга ранг-баранг гиламлар ташлаб, яшнаб, қиз-жувонлар ўйнаб, кўрганнинг юраги қайнаб, тўтиқушлар нолиш қилиб, булбуллар хониш қилиб, очлар тўйиниб, яланғочлар кийиниб, дўстлар суюниб, душманлар куюниб, тўй-тамоша бўлиб ўтди.

Авазхон отасига бояги икки мерганнинг сўзини баён этди. Гўрўғли султон, Ҳасанхон, қирқ йигит буни эшитиб, ҳайрон қолди. Гўрўғли султон одам юбориб, чақиртириб, Аҳмад сардорни олдириди. Аҳмад сардор нимаки иш бўлса бўйнига олди. «Юнус пари билан Мисқол паридан кўрқ-

қанимдан қилдим!» деди. Гўрўгли султон Аҳмад сардор-
ни тутиб, зиндонга солди. Юнус пари билан Мисқол пари
икковини ҳам темир қафасга солди.

Авазхон яна буларнинг гуноҳини талаб олди. Иккала-
сини бўшатиб чиқарди. Аҳмад сардор яна ўзининг жойига
борди

Бу тартибда Маликаи Айёрни айтмоқ бу Бекмурод
отангиздан қолди.

— * —
— * * —